

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДРОЗДОВА-КУЧЕРУК КАТЕРИНА ЄВГЕНІЇВНА

УДК 378.015.31:[172.15:781.7](043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА ДО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
УЧНІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ К. Є. Дроздова-Кучерук

Науковий керівник: **Василевська-Скупа Людмила Павлівна**, кандидат педагогічних наук, доцент

Вінниця – 2020

АНОТАЦІЯ

Дроздова-Кучерук К. Є. Формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, МОН України, Вінниця, 2020.

У дисертації на основі вивчення філософської, психологічної та педагогічної літератури доведено, що на сучасному етапі становлення та розвитку Української держави актуальним завданням є виховання духовно багатой та національно свідомої особистості, з почуттям причетності до рідної Батьківщини, свого народу, людства в цілому.

Саме вчитель музичного мистецтва має усвідомлювати свою найважливішу соціокультурну місію транслятора культурного потенціалу нашого народу і на цій основі виховувати підростаюче покоління з високим рівнем національної самосвідомості.

У зв'язку з цим, у роботі представлено вирішення проблеми формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. На основі аналізу наукової літератури у педагогічному дослідженні теоретично обґрунтовані базові поняття; розглянуто формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів як педагогічну проблему; визначено завдання дисертаційної роботи; розроблено методику формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості підростаючого покоління.

У педагогічному дослідженні «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів» визначили як складну інтегровану особистістну характеристику, що містить сукупність мотивів до виховання національно свідомих особистостей, усвідомлення виховного

потенціалу вітчизняного музичного мистецтва, зокрема народнопісенної культури, вміння акцентувати увагу школярів на її патріотичній тематиці, національних цінностях. Отож, необхідною є система фахових психолого-педагогічних, методичних знань, умінь, навичок та володіння комплексом специфічних компетенцій, котрі необхідні для виховання громадян-патріотів.

Структура готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів об'єднує такі компоненти: мотиваційний (інтерес та мотивація до виховання національно-патріотичних почуттів та національної самосвідомості підростаючого покоління); когнітивний (знання, уміння та навички, які необхідні для виховання майбутніх громадян-патріотів засобами музичного мистецтва); емоційний (сформованість ціннісних орієнтацій, національного ідеалу, духовних і моральних почуттів); рефлексивний (здатність до самовдосконалення та професійного зростання).

Провідними критеріями сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів є мотиваційно-цільовий, когнітивно-інформаційний, емоційно-ціннісний і рефлексивно-оцінювальний:

- *мотиваційно-цільовий* критерій визначає сформованість позитивної мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів засобами вітчизняного музичного мистецтва;
- *когнітивно-інформаційний* критерій відображає ступінь оволодіння майбутніми учителями музичного мистецтва фаховими знаннями, уміннями та навичками, необхідними для виховання національної самосвідомості учнів;
- *емоційно-ціннісний* критерій передбачає здатність майбутніх учителів музичного мистецтва до глибокого переживання духовних цінностей національного мистецтва, втілених у художніх образах, емоційно-ціннісне ставлення до національної культури як основного джерела у становленні патріота своєї держави;

- *рефлексивно-оцінювальний* критерій відображає рівень сформованої готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до здійснення національно-патріотичної виховної роботи з учнями, що передбачає оцінку власного рівня необхідних компетентностей, здатності налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки з вихованцями, які необхідні для означеної діяльності.

Показниками мотиваційно-цільового критерію є усвідомлення необхідності цілеспрямованого розвитку патріотичних почуттів школярів, їхньої причетності до нації, її культурного життя; наявність інтересів, мотивів, потреб, що спонукають майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; усвідомлення цінностей вітчизняного музичного мистецтва та здатність його використовувати у виховній роботі.

До показників когнітивно-інформаційного критерію належать: рівень інформованості майбутніх учителів музичного мистецтва щодо структурних компонентів національної самосвідомості, усвідомлення ролі сучасних музично-педагогічних засобів і методів її розвитку; системність фахових знань та умінь, здатність до тематичного узагальнення інформації для рішення виховних завдань засобами культурної спадщини українського народу.

Показниками емоційно-ціннісного критерію є: рівень сформованості ціннісних орієнтацій, ідеалів, почуття власної національної гідності, гордості за приналежність до національної спільноти, любов до рідної держави, емпатійне співпереживання, толерантне ставлення та розуміння інших народів, повага до їх культури.

Показниками рефлексивно-оцінювального критерію визначено: самооцінка набутих фахових знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнів; здатність до професійного зростання та самовдосконалення.

Педагогічними умовами формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів визначено: цілеспрямований розвиток мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до

виховання національної самосвідомості учнів; забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості учителів і студентів; відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу.

З метою підвищення рівня сформованості означеної готовності нами розроблено структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, що включає в себе такі організаційні блоки: цільовий, організаційно-змістовний та результативний.

Методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів здійснювали впродовж трьох послідовних етапів: професійно-мотиваційного, інформаційно-змістового, творчо-діяльнісного.

Під час проведення експериментального дослідження використовували такі методи: пояснювально-ілюстративні, активізація зорових та слухових асоціацій, частково-пошуковий, проблемного викладу, перегляд відеоматеріалів, метод наочності, метод веб-квесту, проєктні технології, метод цілісного аналізу музичного твору; художнього сприймання та оцінювання, народні та рольові ігри, дискусії, творчі роботи, концертно-виконавська діяльність; форми: індивідуальні заняття з музичних дисциплін; лекції (інформаційна, розповідь, обговорення, зацікавлення, тьюторська), диспут-обговорення, семінар-практикум, самостійна робота, «круглий стіл», майстер-класи, виставки, екскурсії, участь у конференціях; спецкурс «Основи виховання національної самосвідомості учнів»; педагогічна практика. Водночас доцільними були такі засоби: методичні розробки; підручники; малюнки; музичний репертуар; фоно- та відеозаписи; сучасні ІКТ: мультимедійна дошка, мультимедійна презентація, мережа Інтернет.

Отримані результати експериментального дослідження засвідчили позитивні зміни у стані сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів та доводять успішність запропонованих педагогічних умов і результативність структурно-функціональної моделі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше:

- *теоретично обґрунтовано* педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (цілеспрямований розвиток мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості учителів і студентів; відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу);
- *розроблено* структурно-функціональну модель процесу підготовки учителів музичного мистецтва педагогічних закладів вищої освіти та методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів;
- *уточнено* сутність поняття «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів»; структурні компоненти (мотиваційний, когнітивний, емоційний, рефлексивний); критерії (мотиваційно-цільовий, когнітивно-інформаційний, емоційно-ціннісний, рефлексивно-оцінювальний), показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді (високий, середній, низький);
- *подальшого розвитку дістали* положення щодо удосконалення форм і методів підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні в освітній процес методики поетапного формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів під час лекційних, практичних, індивідуальних занять; авторського спецкурсу «Основи виховання національної самосвідомості учнів»; методичних рекомендацій щодо використання педагогічного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва у виховній роботі з учнями, що дало

можливість студентам підвищити рівень знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнівської молоді.

Матеріали та висновки цього педагогічного дослідження можуть бути використані для забезпечення підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах освіти до національно-патріотичного виховання учнів.

Ключові слова: національна самосвідомість, виховання національної самосвідомості особистості, готовність майбутніх учителів музичного мистецтва, вітчизняне музичне мистецтво, методика формування готовності до виховання національної самосвідомості учнів.

ABSTRACT

Drozdova-Kucheruk K. E. Formation of readiness of future teachers of musical art for education of national consciousness of students. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. Vinnytsia Mychailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2020.

In the dissertation on the basis of the study of philosophical and psychological-pedagogical literature it is proved that at the present stage of formation and development of the Ukrainian state the urgent task is to educate a spiritually rich and nationally conscious person, with a sense of involvement in his country, people and humanity as a whole.

It is the teacher of music art who should be aware of his most important socio-cultural mission to translate the cultural potential of our people and, on this basis, to educate the younger generation with a high level of national consciousness.

In this regard, the paper presents a solution to the problem of forming the future teachers of music arts to educate students' national consciousness. Based on the analysis of scientific literature in pedagogical research, the basic concepts are theoretically substantiated; formation of the readiness of future teachers of music art to educate the national consciousness of students as a pedagogical problem is considered; task of dissertation work is determined; the technique of forming the readiness of students-musicians for education of national-patriotic feelings and national consciousness of the younger generation is developed.

In a pedagogical study, «the readiness of future music teachers to educate students' national consciousness» was defined as a complex integrated personal education, containing a set of motives for the education of national-conscious personalities, awareness of the educational potential of the national musical art of art, patriotic topics, national values. Therefore, a system of professional psycho-

pedagogical, methodological knowledge, skills, skills and possession of a set of specific competences necessary for the education of patriotic citizens is necessary.

The structure of the readiness of future music teachers to educate students' national consciousness combines the following components: motivational (interest and motivation to nurture national patriotic feelings and national consciousness of the growing generation); cognitive (knowledge, skills and knowledge needed to educate future patriotic citizens through musical arts); emotional (formation of value orientations, national ideal, spiritual and moral feelings); reflexive (the ability for self-improvement and professional growth).

The leading criteria for the formation of the readiness of future music teachers to educate students' national consciousness are motivational, cognitive-informational, emotional-value and reflexive-evaluative:

- motivational -target criterion determines the formation of positive motivation of future teachers of music art to educate the national consciousness of students by means of national music art;
- the cognitive-information criterion reflects the degree of mastery of students-musicians by the professional knowledge, skills and skills necessary for education of the national consciousness of students;
- the emotional-value criterion implies the ability of future music teachers to experience deeply the spiritual values of national art embodied in artistic images, the emotional-value attitude to national culture as the main source in the formation of the patriot of their state;
- reflexive-evaluation criterion reflects the level of readiness of future teachers of music art to carry out national-patriotic educational work with students, which provides an assessment of their own level of required competencies, ability to establish productive interpersonal relationships with the pupils, which are necessary for the specified activity.

Indicators of the motivational-target criterion are the awareness of the need for purposeful development of patriotic feelings of students, their involvement in the nation, its cultural life; the presence of interests, motives, needs that encourage future

music teachers to educate the students' national consciousness; awareness of the values of native music art and the ability to use it in educational work.

Indicators of cognitive-information criterion include: the level of awareness of future teachers of music art on the structural components of national consciousness, awareness of the role of modern musical-pedagogical means and methods of its development; systematic professional knowledge and abilities, ability to thematically summarize information for solving educational problems by means of cultural heritage of the Ukrainian people.

Indicators of emotional value criterion are: the level of formation of value orientations, ideals, sense of national dignity, pride for belonging to the national community, love for the native state, empathy, tolerant attitude and understanding of other nations, respect to their culture.

Indicators of the reflexive-evaluation criterion are: self-assessment of the acquired professional knowledge, skills necessary for the effective education of the national consciousness of students; ability for professional growth and self-improvement.

The pedagogical conditions for the formation of the readiness of future teachers of music art for the education of the national consciousness of students are defined: purposeful development of students' motivation for education of the national consciousness of pupils; providing samples of the educational environment in the process of co-creation of teachers and students; selection and systematization of musical repertoire taking into account its potential potential.

In order to increase the level of predefined readiness, we have developed a structural-functional model of forming the readiness of future teachers of music art to educate students' national consciousness, which includes the following organizational blocks: purposeful, organizational-meaningful and outcome.

The methodology of formation of readiness of future teachers of musical art to education of national consciousness of students was carried out in three successive stages: professional-motivational, informational-content, creative-activity.

During the experimental research, the following methods were used: folk games, discussions, creative work, viewing of video materials, visualization method, Web-quest method, project technologies, method of analysis; artistic perception and evaluation, concert performing activities; forms: individual lessons in music disciplines; lectures (informative, story, discussion, interest, tutorial), dispute-discussion, workshop, independent work, round table, workshops, exhibitions, excursions, participation in conferences; special course «Fundamentals of education of national students' consciousness»; pedagogical practice. At the same time, the following tools were appropriate: methodological developments; textbooks; drawings; musical repertoire; soundtracks and videos; modern ICTs: multimedia board, multimedia presentation, Internet.

The results of the experimental study showed positive changes in the state of readiness of future teachers of music art and prove the success of the structural-functional model and methods of implementation of the proposed pedagogical conditions.

The scientific novelty of the obtained results is that:

- theoretically substantiated pedagogical conditions for the formation of the readiness of future teachers of musical art to educate the national consciousness of students (purposeful development of students' motivation to educate the national consciousness of students; providing samples of the educational environment in the process of co-creation of teachers and students; selection and systematization of music repertoire taking into account its potential potential);
- developed a structural-functional model of the process of preparing students-musicians of pedagogical HEIs and the method of forming the readiness of future music art teachers to educate the national consciousness of students;
- for the first time: the essence of the concept of «readiness of future teachers of music art to educate the national consciousness of students» is defined; structural components (motivational, cognitive, emotional, reflexive); criteria (motivational-target, cognitive-informational, emotional-value, reflexive-evaluative), indicators and levels of formation of future teacher-musicians'

readiness for education of national consciousness of student youth (high, medium, low);

- further development has gained statements about improving the forms and methods of preparing future music teachers to educate students' national consciousness.

The practical significance of the result of the research is consists in development and implementation pedagogical conditions of forming the readiness of future teachers of musical art to educate the national consciousness of students in the educational process of the HEI's; author's special course «Fundamentals of education of national consciousness of students», which allowed students to increase the level of knowledge, skills necessary for effective education of national consciousness of student youth.

Key words: national consciousness, education of national self-awareness of students, readiness for education of national consciousness of students, national musical art, method of formation of readiness for education of national consciousness of students.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Дроздова К. Є. Національна самосвідомість як філософське поняття. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ; Вінниця, 2016. Вип. 47. С. 25–28 (міжнародні наукометричні бази: *Google Scholar, Ukrainika Naukova*).
2. Дроздова К. Є. Роль музичного мистецтва у вихованні національної самосвідомості учнів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ; Вінниця, 2017. Вип. 49. С. 22–25 (міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus, Google Scholar, Ukrainika Naukova*).
3. Дроздова К. Є., Василевська-Скупа Л. П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у загальноосвітніх закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. / редкол.* Київ; Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 50. С. 266–270 (міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus, Google Scholar, Ukrainika Naukova*).
4. Дроздова-Кучерук К. Є. Аналіз результатів експериментального дослідження формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. Вінниця, 2019. Випуск 60. С. 60–65 (міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus, Google Scholar*).
5. Дроздова-Кучерук К. Є. Методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. *Збірник наукових праць Національної*

академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні науки. Хмельницький, 2019. № 4 (19). С. 171–181.

Стаття у закордонному науковому виданні:

6. Дроздова К. Є. Використання інноваційних технологій у процесі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. *Zbior artulow naukowych zorhanizowanej dla pracownikow naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z panstw obszaru bylego Zwiazku Radzieckiego oraz bylej Jugoslawii* (30.11.2018). Warszawa, 2018. С. 31–36.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Дроздова К. Є. Виховання патріотичних почуттів учнів засобами музичного мистецтва. *Підготовка фахівців соціономічних професій в умовах сучасного соціокультурного простору*: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів. Вінниця, 2016. Вип. 4. С. 184–187.
8. Дроздова К. Є. Роль української народної пісні у вихованні національної самосвідомості учнів. *Актуальні дослідження у соціальній сфері*: матеріали одинадцятої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2018 р.) / гол. ред. В. В. Корнєшук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2018. С. 127–129.
9. Дроздова К. Є. Психолого-педагогічні вимоги до творчої діяльності та особистості педагога в контексті завдань наступності дошкільної та початкової освіти. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: зб. матер. II Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф. на базі Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2018. С. 42–43.
10. Дроздова К. Є. Критерії та показники сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи*: матеріали

Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої Дню початкової освіти, м. Ніжин, 19 жовтня 2018 р. / за заг. ред. Є. І. Коваленко, упорядник Н. В. Білоусова. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 86–88.

11. Дроздова К. Є. Психолого-педагогічний аспект поняття «національна самосвідомість» особистості. *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2019. С. 27–31.
12. Дроздова К. Є. Зміст та структурні компоненти готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності. *Наука та пріоритети*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Альманах науки. № 2/2 (23), лютий 2019 року. Київ, 2019. С. 36–38.
13. Дроздова К. Є. Пісенна спадщина Володимира Івасюка як чинник виховання національної самосвідомості особистості. *Творчість Володимира Івасюка в контексті сучасної національної культури*: збірник матеріалів студентського науково-регіонального форуму (Вінниця, 2 квітня 2019 р.). Вінниця, 2019. С. 23–29.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

14. Дроздова К. Є. Вітчизняне музичне мистецтво як засіб формування національної самосвідомості особистості. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень*. Вінниця, 2015. Вип. 4 (7). С. 252–255.
15. Дроздова К. Є. Психолого-педагогічний аспект формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень* : зб. наук. пр. / редкол.: Р. С. Гуревич (гол.) та ін. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2017. Вип. 8 (11). С. 96–99.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ.....	28
1.1. Національна самосвідомість як філософське та психолого-педагогічне поняття.....	28
1.2. Вітчизняна мистецька творчість як засіб виховання національної самосвідомості учнівської молоді.....	46
1.3. Характеристика готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів	54
Висновки до першого розділу.....	62
РОЗДІЛ II. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ.....	64
2.1. Структурні компоненти, критерії і рівні сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.....	64
2.2. Дослідження стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів	72
2.3. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.....	92
2.4. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.....	109
Висновки до другого розділу.....	130
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ.....	133

3.1.Організація та методика проведення педагогічного експерименту.....	133
3.2. Аналіз результатів експериментального етапу дослідження.....	157
Висновки до третього розділу.....	171
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	177
ДОДАТКИ.....	208

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти;

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти;

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

ПУ – педагогічні умови;

СФМ – структурно-функціональна модель

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розбудова економічного і духовного фундаменту незалежної Української держави потребує дослідження важливих чинників її становлення та розвитку інтелектуального, духовного, творчого потенціалу, усвідомлення людських цінностей нашої нації. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання виховання національної самосвідомості підростаючого покоління – майбутніх громадян-патріотів, здатних сумлінно, творчо працювати на благо рідної Вітчизни та готових до захисту її незалежності й територіальної цілісності.

Концептуальні положення означеної проблеми відображено у законодавчих державних документах: Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Стратегії національно-патріотичного виховання (2019 р.), Законі України «Про вищу освіту» (2014 р., у новій редакції з 16.01.2020 р.), Концепції «Нової української школи» (2016 р.), Законі України «Про освіту» (2017 р., у новій редакції з 16.01.2020 р.).

Так, у Стратегії національно-патріотичного виховання (2019) зазначено, що одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства є розвиток національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму. Національно-патріотичне виховання в зазначених документах визначено важливим засобом громадянської освіти.

Одним із дієвих засобів формування духовної культури особистості, виховання національних почуттів і національної самосвідомості підростаючого покоління є вітчизняне музичне мистецтво. Тому важливою умовою підвищення ефективності національно-патріотичного виховання учнівської молоді є вдосконалення змісту освіти, навчання й виховання у закладах вищої освіти та формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Водночас важливість та актуальність проблеми дослідження підсилюється низкою суперечностей, що виникають у сучасній педагогічній практиці між:

- суспільним замовленням на формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національно самосвідомих учнів і традиційними підходами до фахової підготовки майбутніх педагогів;
- потребою в оновленні змісту шкільної мистецької освіти на засадах національно-патріотичного виховання та недостатньою спрямованістю підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у ЗВО до використання потенціалу національного музичного мистецтва;
- визнанням виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва, зокрема народнопісенної культури, та недостатнім його використанням в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Причиною окреслених суперечностей є недостатній рівень готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

У контексті вирішення означеної проблеми актуальними вважаємо праці науковців, у яких розкрито різні аспекти підготовки учителів до майбутньої педагогічної діяльності, а саме: професійної підготовки (О. Абдуліна [1], О.Акімова [3;4], А. Алексюк [6], Н. Волкова [62], О. Дубасенюк [113; 116; 117], Р. Гуревич [90], І. Зязюн [128; 129], М. Кадемія [88], А. Коломієць [143], В.Кремень [158], А. Линенко [168], Н. Ничкало [184], С. Сисоєва [250], В.Сластьонін [254]); формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-педагогічної діяльності (В. Андрущенко [9], Л.Арчажникова [12], А. Болгарський [33], Б. Брилін [40], Л. Василевська-Скупа [47], А. Козир [138], Н. Можайкіна [187], Н. Мозгальова [188], М. Мороз [192], Н.Овчаренко [199], І. Полубоярина [220], О. Плахотнюк [216], Т. Пляченко [217], О. Ростовський [234], Г. Троцько [273], О. Щолокова [314]); формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до духовно-культурного розвитку особистості (О. Аліксійчук [6], М. Безугла [20], О. Жаровська [121], К.Маргітич [176], Р. Осипець [205], О. Отич [207-210], В. Процюк [229],

Т.Рейзенкінд [232], Ю. Руденко [237], О. Рудницька [239; 242], А. Фасоля [279], Г.Шарапа [303]); формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до творчої самореалізації (Г.Падалка [211], О.Теплова [269]); формування готовності до професійного саморозвитку (Л. Бондаренко [34], В. Фрицюк [285], П. Харченко [287], Н. Чорна [301]); формування готовності до інноваційної діяльності (К. Завалко [], Л. Ліхницька [170]); розвиток готовності учителів музичного мистецтва до інструментально-виконавської діяльності (Л. Гусейнова [92], М. Назаренко [193], М. Човрій [299]); підвищення готовності до аранжування музичних творів (Л. Варнавська [45]); розвитку готовності майбутніх учителів музики до художньо-творчої діяльності (О. Гаврилук [66]).

Питання виховання національної самосвідомості підростаючого покоління засобами музичного мистецтва досліджували С. Борисова [38], І. Газіна [67], Г.Гуменюк [87], Л. Кандиба [135], О. Красовська [156], Л. Масол [177], Р.Осипець [205], Л. Стрюк [262], Д. Тхоржевський [68] та ін.

Водночас огляд наукової літератури засвідчив, що проблема формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів не була предметом цілісного дослідження, зокрема поза увагою науковців залишилися такі питання: обґрунтування структурних компонентів готовності учителів музичного мистецтва до означеної діяльності, визначення критеріїв і показників її сформованості, розробка педагогічних умов і структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Отже, актуальність означеної проблеми, її недостатня дослідженість, а також необхідність розв'язання суперечностей, що склалися між традиційною системою підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва і проблемами сучасної педагогічної практики, зумовили вибір теми нашого дослідження: **«Формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної теми кафедри

педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя у контексті становлення європейського простору вищої освіти» (державний реєстраційний номер 0115U002571). Тема дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №8 від 29.12.2015 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 25.09.2018 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов, що забезпечать підвищення рівня готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Завдання дослідження:

- з'ясувати сутність поняття «національна самосвідомість» і розкрити зміст поняття «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів», визначити структурні компоненти, критерії, показники та рівні її сформованості;
- теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів;
- створити структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів;

- розробити та експериментально перевірити методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Для досягнення поставленої мети у дисертації були використані такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: теоретичний аналіз, синтез та узагальнення філософської та психолого-педагогічної літератури, що дав можливість уточнити сутність базового поняття; ознайомлення із законодавчими державними документами, нормативними документами Міністерства освіти і науки з питань удосконалення системи мистецької освіти; аналіз навчальних планів і програм; метод теоретичного моделювання для розроблення структурно-функціональної моделі та педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості учнівської молоді;
- *емпіричні*: діагностичні (анкетування, тестування, опитування, бесіди, спостереження); соціометричні, прогностичні (експертне оцінювання, узагальнення незалежних оцінок і характеристик); педагогічний експеримент, який використовувався з метою апробації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів;
- *методи математичної статистики*, що використовували для опрацювання одержаних даних задля доведення ефективності методики реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять погляди філософів на проблему виховання національної самосвідомості (С. Бойко [32], В.Борисов [36], Ю. Бромлей [41], Й. Вирост[58], А. Дербак [93], Л. Дробіжева [95], В. Жмир [123], З. Сергійчук [206], О. Уледов [] та ін.); психолого-педагогічні погляди на проблему виховання національної самосвідомості особистості (І. Бех [23], М. Боришевський [39], Г.Ващенко [54], А. Гафіатуліна [73], П. Гнатенко

[77, Н. Євдокимова [120], І. Зязюн [129], І. Кон [145], М. Пірен [215], Г. Філіпчук [281], А. Фрідріх [286], В. Хотинець [291] та ін.); педагогічні погляди на роль вітчизняного музичного мистецтва у вихованні національної самосвідомості та національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління (А. Богуш [29; 30], І. Газіна [68], О. Олексюк [203], О. Отич [210], Г. Падалка [211], Ю. Руденко [237], О. Рудницька [239], Л. Хлебнікова [288], О. Щолокова [315] та ін.); основні принципи реформування освітнього процесу в закладах вищої освіти, означені у законодавчих державних документах.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що успішне формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів активно здійснюватиметься за таких педагогічних умов:

- цілеспрямований розвиток мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів;
- забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості учителів і студентів;
- відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що вперше:

- *теоретично обґрунтовано* педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (цілеспрямований розвиток мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості учителів і студентів; відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу);
- *розроблено* структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва педагогічних закладів вищої освіти та методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх

учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів;

- *уточнено* сутність поняття «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів»; структурні компоненти (мотиваційний, когнітивний, емоційний, рефлексивний); критерії (мотиваційно-цільовий, когнітивно-інформаційний, емоційно-ціннісний, рефлексивно-оцінювальний), показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (високий, середній, низький);
- *подальшого розвитку дістали* положення щодо удосконалення форм і методів підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні в освітній процес методики поетапного формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів під час лекційних, практичних, індивідуальних занять; авторського спецкурсу «Основи виховання національної самосвідомості учнів»; методичних рекомендацій щодо використання педагогічного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва у виховній роботі з учнями, що дало можливість студентам підвищити рівень знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнівської молоді.

Матеріали та висновки цього педагогічного дослідження можуть бути використані для забезпечення підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах освіти до національно-патріотичного виховання учнів.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Мукачівського державного університету, Східноєвропейського національного університету імені

Лесі Українки, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. До участі в експериментальному дослідженні було залучено 384 студенти, 39 викладачів закладів вищої освіти та 18 учителів закладів загальної середньої освіти.

Основні результати дослідження впроваджені в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (довідка № 01/10-933 від 12.11.2019 р.), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 220-н від 12.11.2019 р.), Мукачівського державного університету (довідка № 2308 від 13.11.2019 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/01/3043 від 19.11.2019 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 2549/01 від 19.11.2019р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати педагогічного дослідження обговорені на *міжнародних* науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2018); «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2018); «Актуальні дослідження у соціальній сфері» (Одеса, 2018); «Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця» (Харків, 2018); «Science, research, development pedagogy» (Warszawa, 2018), «Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій» (Київ, 2019), «Наука та пріоритети» (Київ, 2019); *всеукраїнських* конференціях: «Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень» (Вінниця, 2016); «Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи» (Ніжин, 2018).

Особистий внесок здобувача в опублікованій у співавторстві з Л.Василевською-Скупою статті полягає в обґрунтуванні педагогічних умов ефективного формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Публікації. Основний зміст і результати дисертаційної роботи оприлюднені в 15 публікаціях. Із них: 5 – у наукових фахових виданнях України (1 стаття у співавторстві); 1 – у закордонному виданні; 7 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій різного рівня, 2 статті – в інших виданнях.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 265 сторінок, з них основного тексту – 168 сторінок. Робота містить 19 таблиць на 7 сторінках, 8 рисунків на 5 сторінках. Список використаних джерел містить 333 найменування, із них 15 – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ

У розділі проаналізовано проблему формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості підростаючого покоління. Визначено й обґрунтовано сутність понять «свідомість», «самосвідомість», «національна самосвідомість» та досліджено логіку їхньої взаємодії. Розкрито значення вітчизняного музичного мистецтва як ефективного чинника і засобу виховання національної самосвідомості учнівської молоді.

1.1. Національна самосвідомість як філософське та психолого-педагогічне поняття

Сутність феномену «національна самосвідомість» як головного компонента свідомості нації та важливого чинника в становленні й розвитку Української держави може бути розкрита на підставі аналізу його філософського та психолого-педагогічного аспекту. Кожна з цих наук, відповідно до предмета свого дослідження, виявляє особливості даної категорії, сприяє аналізу різних підходів у визначенні змісту термінів: «свідомість», «самосвідомість» та «національна самосвідомість».

Поняття «свідомість» визначається дослідниками як вищий рівень активності людини, своєрідність якої полягає в тому, що відбиття реальності у формі чуттєвих і мислительних образів визначає практичну діяльність людини, надаючи їй цілеспрямованого характеру і є функцією головного мозку. Змістом свідомості є уявлення, думки, ідеї та інші духовні феномени, що є результатом відбиття об'єктивного світу. Свідомість суб'єкта включає ціннісний аспект, в якому виражається його орієнтація на вироблені суспільством і прийняті ним цінності – філософські, наукові, політичні, естетичні, релігійні та ін. [282, с. 290].

Відомо, що перші уявлення про свідомість виникли у прадавні часи, що пов'язані із поступовим розвитком мови, мовлення, праці як необхідних чинників розуміння відмінності людської природи від тваринного світу, що виражена у здатності людини змінювати природу, пристосовувати її до власних потреб [15, с.298].

В історії філософської думки вчення про свідомість і самосвідомість ведуть свій родовід від Фалеса, Геракліта, Сократа, Платона. Філософи, замислюючись над питанням побудови ідеального суспільства, обмірковували сутність поняття «самосвідомість» як процес пізнання власної душі.

Проблему свідомості особистості вивчали мислителі класичного філософського напрямку, зокрема Е. Кант, та Г. Гегель. Так, Е. Кант наголошував, що головною турботою людини мають бути внутрішні переконання як добropорядні, з погляду людського, всевідаючого судді. При цьому головною умовою є усвідомлення людиною себе як особи здатної мислити і спрямовувати власні думки на позитивно-змістовні зміни, моральні судження, емпатійне пізнання іншої людини – пише у трактаті «Першоджерела комунікативної філософії» Л. Ситниченко [253, с. 79].

Подальше становлення теорії пізнання власної свідомості спостерігається у поглядах Г. Гегеля. Розвиваючи погляди Сократа, до складу людського існування він відносить те, що можна назвати власне людським. На думку філософа, шлях до такого духовного підняття особистості прокладається загальнолюдською культурою, взятою в історичному розвитку. Сенс людського життя філософ вбачає у свободі та самозвільненні, а сутність свободи - у самовизначенні особистості [74, С. 240-282].

Аналізуючи погляди мислителів минулого, науковці XX – XXI ст. продовжують дослідження проблеми свідомості, наголошуючи на тому, що «свідомість – це здатність мислити та міркувати». Як стверджує Д. Ушаков, «це властивість вищої нервової діяльності людини визначати своє ставлення до навколишньої дійсності» [277, с. 359].

Подібних поглядів дотримується Ю. Гайдуков. Він також підкреслює, що без мислення немає людської свідомості. При цьому «свідомість цілком сформувалася лише тоді, коли люди придбали здатність до абстрактного мислення». Річ у тому, підкреслює автор, що «сутність свідомості полягає не у фізіологічних, електромагнітних або інших будь-яких матеріальних процесах, що відбуваються в мозку. Вона полягає у відображенні людським мозком реальної дійсності. Показ зовнішнього світу – ось що є головним змістом людської свідомості. Ось чому під свідомістю ми розуміємо не тільки мислення, а й усі інші усвідомлені форми психічної діяльності людини. Свідомість – це є цілісний, єдиний процес відображення дійсності, яка містить у собі мислення, увагу, почуття, волю, а також відчуття, сприйняття та уявлення» [69, с. 35–45].

Американський філософ Д. Генрі зазначає, що свідомість – подія, яка робить можливими велику кількість інших подій, наприклад сприйняття, почуття та ін. «Свідомість має виняткове значення», – стверджував автор, адже неможливо уявити, що кілька свідомостей перекривають одна одну, тим самим створюючи єдиний загальний простір загальної свідомості. Абсолютно не рівноцінними є усвідомлення свідомістю самої себе та іншого. На його думку, «свідомість включає знання про себе» [323, с. 277].

Питання дослідження логіки взаємодії понять «свідомість» і «самосвідомість» вивчають такі науковці-філософи, як Р. Арцишевський [11], В. Малахов [174], О. Спіркін [259], О. Уледов [274], В. Шинкарук [306] та ін. Так, на думку О. Спіркіна, першою у процесі формування особистості формується свідомість, а згодом самосвідомість [258].

Водночас вітчизняний філософ В. Шинкарук вважає, що самосвідомість і свідомість формувалися одночасно. Він наголошує, що внаслідок оволодіння вогнем, застосування знарядь праці, утворення соціальної організації виникає самосвідомість. Відірвавшись від природи і певною мірою протистоявши собі їй, людина змушена була усвідомити свої відносини з навколишнім світом, щоб свідомо регулювати їх [306].

Заслужують на увагу міркування В. Малахова, а саме: «Свідомість загалом характеризується, як відомо, здатністю людини внутрішньо дистанціюватися від наявної дійсності і шляхом її ідеального відображення пізнавати, контролювати й прогнозувати процеси, які в ній відбуваються. Оскільки потреба в такому досягненні й контролі торкається і самої людини, яка володіє свідомістю, вона стає об'єктом усвідомлення самої себе. Самосвідомість – це є свідомість себе, передусім своєї ж власної свідомості» [174, с. 221].

Разом з тим Р. Арцишевський доводить необхідність розрізняти поняття – «свідомість» та «самосвідомість». Адже «як і свідомість, самосвідомість є відображенням людиною об'єктивної дійсності й власного буття, - стверджує автор, - і в цьому розумінні самосвідомість невіддільна від свідомості, але водночас вона є вищим, складнішим і більш опосередкованим рівнем соціального відображення, ніж свідомість» [11, с. 61].

Слушно зауважує О. Уледов про те, що «самосвідомість виступає стрижнем свідомості соціального суб'єкта, вона містить в собі духовні утворення, в яких соціальний суб'єкт усвідомлює спільні, корінні інтереси, місце в суспільстві, відношення до держави, до суспільства в цілому. Саме цими чинниками визначається місце самосвідомості у свідомості соціального суб'єкта, значення його життєдіяльності» [274, с. 312].

Узагальнюючи вищенаведені визначення поняття «свідомість», ми дійшли висновку, що це властивість вищої нервової системи людини. Вона пов'язана з діяльністю особливого органу – мозку, в результаті якого відбувається узагальнення, оцінювання, цілеспрямоване відображення та конструктивно-творче перетворення дійсності.

Разом з тим, самосвідомість є головною ознакою особистості, що містить у собі сутність уявлень про себе в поєднанні з їх оцінкою; особистість усвідомлює свою відмінність, зв'язок з оточенням, цілі та інтереси, уміння оцінювати свої вчинки, слова та думки.

Проблема розвитку свідомості та самосвідомості є однією з центральних у системі психологічного знання і розглядається А. Агафоновим [2], Л. Бебешко

[17], Л. Біласом [27], Л. Божовичем [31], В. Борисовим [36], О. Брюховецькою [43], М. Варієм [44], Л. Виготським [64], О. Леонтьєвим [167], В. Мерліном [180], М. Піреном [215], К. Роджерсом [330], С. Рубінштейном [236], Д. Стейнсом [332], С. Урунтаєвою [276], П. Чаматим [294] та ін.

Так, сутність поняття «свідомість» у галузі психології розкриває психолог М. Варій. Даний феномен науковець розуміє «як здатність людини до рефлексії, адекватного відображення навколишнього світу, подій, що відбуваються у ньому, своєї Батьківщини, обов'язку тощо, а також створення до них свого ставлення» [44, с. 339].

Значний внесок щодо методологічного підходу до постановки проблеми свідомості було зроблено А. Агафоновим. Він наголошував, що «свідомість – це «вчений» усередині емпіричного суб'єкта, а картина світу – це «теорія», яка будується у перебігу всього життя». Автор зазначає, що побудова такої теорії передбачає включення минулого досвіду. У зв'язку з цим, він наголошує на особливій ролі пам'яті як одного з ключових елементів в роботі свідомості [2, с.163].

Дещо інший підхід щодо визначення сутності поняття пропонують психологи О. Брюховецька, О. Леонтьєв та ін. Свідомість, на думку О. Леонтьєва, є відображенням дійсності, що розглядається через призму суспільно вироблених мовних значень, уявлень, понять [44, с. 340].

Погоджуємось з міркуванням О. Брюховецької, яка стверджує, що «свідомість – це відображення в психіці людини ідеальних образів дійсності своєї діяльності, самої себе; це вміння гідно репрезентувати свої ділові, фахові та інші якості на ринку праці» [43, с. 50].

Таким чином, науковцями у галузі психології встановлено, що свідомість – це високий рівень психіки, який властивий тільки людині. Даний феномен виражається в усвідомленні людиною самої себе та навколишнього світу.

У словнику психолога-практика самосвідомість трактується як «усвідомлення людиною свого суспільного статусу й своїх життєвих потреб як основа формування розумової активності й самостійності особистості» [78, с.710].

На думку В. Борисова, «свідомість – це розум плюс справа, і тому немає ніякої свідомості, коли всі «знають», «розуміють», а все рухається, як раніше, коли слово розходилося зі справою». Науковець зазначає, що свідоме ставлення людей до національних надбань відбиває і виражає реальний зміст національно-етнічного зв'язку, який розвивається [37, с. 21].

Вагомий внесок у дослідження проблеми самосвідомості зробили Л.Виготський [64] та С. Рубінштейн [236]. Вони підкреслюють, що самосвідомість дитини є етапом у розвитку свідомості, підготовленим розвитком мовлення і довільних рухів, зростанням самостійності, викликаних цим розвитком, а також пов'язаними з цими процесами змінами у взаємовідносинах з оточуючими [21, с. 333 – 393].

Разом з тим, П. Чамата підкреслює, що самосвідомість, як і свідомість людини загалом має суспільний характер, вона суспільно зумовлена. Усвідомлення людиною самої себе як суспільного індивіда є найважливішим моментом самосвідомості [294, с. 91– 92].

Окремі аспекти проблеми самосвідомості вивчав О. Леонтьєв. Науковий інтерес психолога зосереджувався на людині як дієвому суб'єкті самосвідомості. Найважливіше завдання у вивченні самосвідомості він вбачав у з'ясуванні особливостей сприйняття і оцінок власних дій із позиції самої людини [167, с.180].

Заслуговує на увагу й трактування феномену «самосвідомість» В.Мерліном. На погляд психолога, самосвідомість виступає як значуща властивість особистості усвідомлювати те, що вона є суб'єктом діяльності та вирізняється своєрідною психологічною та соціально-моральною характеристикою [180].

Поділяємо погляди вчених-психологів Л. Бебешко, М. Варія, М. Пірена та С. Урунтаєвої, які розглядають самосвідомість як «усвідомлення людиною себе самої як особистості, свого Я, своїх фізичних сил і розумових здібностей, вчинків і дій, власних мотивів і мети, свого буття і його сенсу, ставлення до зовнішнього світу, інших людей і до самого себе» [17, с. 23; 44, с. 314; 215, с. 380; 276, с.148].

Інший підхід до розуміння поняття пропонує Л. Божович. Науковець називає самосвідомість регулятором поведінки, який впливає на подальший розвиток особистості, і стверджує, що негативні відхилення у розвитку самосвідомості порушують гармонійну структуру особистості, що призводить до дефективного формування характеру [31, с. 100].

Самосвідомість як психолого-педагогічну проблему розглядає у дисертаційній роботі Л. Білас. На думку автора, формування самосвідомості особистості здійснюється у процесі активної пізнавальної та практичної діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до себе та до зовнішнього світу через спілкування і взаємини з іншими людьми, в результаті чого людина пізнає не лише навколишній світ, а й себе як суб'єкта культуротворчої діяльності [27].

Заслуговує на увагу точка зору Д. Стейнса, який розглядає самосвідомість як «реальну у свідомості індивіда систему уявлень, образів і оцінок, які стосуються самого індивіда. Вона включає оцінювальні уявлення, що виникають у результаті реакцій індивіда на самого себе, а також уявлень про те, який він має вигляд в очах інших людей. На основі останніх формулюється й уявлення про те, яким би він хотів бути і як він повинен себе поводити» [332, с. 83–87].

У свою чергу, К. Роджерс стверджував, що «самосвідомість складається з уявлень про власні характеристики та здібності індивіда, уявлень про можливості його взаємодії з іншими людьми та з навколишнім світом, ціннісних уявлень, пов'язаних з об'єктами та діями, і уявлень про цілі або ідеї, які можуть мати позитивну або негативну спрямованість» [330, с. 27–29].

Огляд психологічної літератури дозволяє стверджувати, що самосвідомість – це найвища форма розвитку свідомості, яка охоплює усвідомлення своїх якостей, можливостей, знань, мотивів поведінки, ставлення до зовнішнього світу, цілісна оцінка самої себе.

Разом з тим, наведені вище теоретичні визначення понять «свідомість» та «самосвідомість» дають нам змогу перейти до визначення сутності важливого з точки зору нашого дослідження поняття «національна самосвідомість».

Теоретичне обґрунтування сутності поняття «національна самосвідомість» знаходиться у полі зору науковців-філософів, таких як С. Бойко [32], В. Борисова [38], Ю. Бромлей [41], Й. Вирост [58], А. Дербак [93], В. Жмир [123], Е. Сміт [256], О. Уледов [274] та ін.

На думку О. Уледова, «національна самосвідомість – це сукупність ідей, поглядів і почуттів, пов'язаних, по-перше, із самовизначенням національної спільноти, усвідомленням свого місця серед інших національних спільнот, і, по-друге, з усвідомленням суспільно-політичних цінностей, що характеризують поняття «Батьківщина», прихильність до них» [274, с. 54].

Цілком слушно запроваджує поняття «національна самосвідомість» вітчизняний науковець В. Жмир, який розглядає його як «...різновид свідомості національної спільноти, що ґрунтується на уявленнях про соціальні вартості, норми, визначальні для віднесення особистості до тієї чи іншої нації, тобто до національної спільноти». Він наголошує, що «національна свідомість має всі властивості й закономірності свідомості групової та передусім виражає ознаки розрізнення «ми» та «не ми», вона є засобом і водночас виявом національної інтеграції» [123, с. 205].

Центральною тезою у визначенні національної самосвідомості британським філософом Е. Смітом є наявність власної назви, території, спільні міфи та історична пам'ять, культура, економіка, єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів [256, с. 20].

Заслужують на увагу погляди В. Борисова про визначення національної самосвідомості – «...по-перше, усвідомлення себе об'єктом національного світу: погляд на себе не тільки з позиції етносу, а і національного світу, по-друге, усвідомлення себе суб'єктом національного світу: формування образу «я» – національного суб'єкта, уявлення про себе як про активного учасника взаємин і взаємодій з національним світом, усвідомлення себе національною індивідуальністю» [38, с. 64].

Разом з тим, С. Бойко стверджує, що національну самосвідомість можна розглядати «як саморефлексію національних відносин, з'ясування свого місця і

власної позиції у системі міжнаціональних відносин, усвідомлення себе як представника і суб'єкта національної спільноти» [32, с. 41].

За своїм змістом національну самосвідомість А. Дербак розглядає як інтегративний духовний феномен, який включає в себе велику кількість знань, що відображають комплекс притаманних даному народу суспільних реалій, світоглядно-моральні орієнтири та цінності, вірування, прагнення, архетипи поведінки, сталі образи, традиції та інші складові духовного життя [93, с. 11].

Заслуговує на увагу теоретичне обґрунтування змісту та структурних компонентів національної самосвідомості словацьким науковцем Й. Виростом. На його думку, національна самосвідомість – це особлива психічна форма, в якій при усвідомленому ставленні індивідуума до національної спільноти відбувається синтез: а) знань і емоційно-оціночних вражень про національну спільноту (свою та інші); б) поглядів про типові властивості члена національної спільноти (своєї й інших); в) поглядів на самого себе як на члена певної національної спільноти. Він розглядає національну самосвідомість як психічну форму особистості, яка є відносно стабільною у часі, усвідомленою і містить у собі як пізнавальні (когнітивні), так і емоційні (афективні) елементи [58, с. 26]. Дослідник пропонує таку структуру національної самосвідомості, до якої належать три самостійних компонентів: «образ національної спільноти (знання про національну проблематику взагалі і емоційно-ціннісне ставлення до них; знання про свою національну спільноту й емоційно-ціннісне ставлення до них; знання про інші національні спільноти й емоційно-ціннісне ставлення до них); образ типових рис члена національної спільноти (думка про типові риси члена своєї національної спільноти й емоційно-ціннісне ставлення до них; думка про типові риси іншої національної спільноти й емоційно-ціннісне ставлення до них); само образ індивіда як члена національної спільноти (ступінь ідентифікації себе із національною спільнотою; переживання приналежності до національної спільноти)» [58, с. 27].

У науковій роботі «Нариси теорії етносу» Ю. Бромлей виділяє такі структурні компоненти національної самосвідомості: національна ідентифікація

(ототожнення особистості з даною конкретною спільнотою); уявлення про типові риси своєї національної спільноти як цілого; уявлення про історію народу; уявлення про «рідну землю», тобто територіальну спільноту; уявлення про державний лад цієї спільноти. Слід зазначити, що під уявленням Ю. Бромлей розуміє не тільки певні знання про типові риси явища, а й ціннісне ставлення до них [41, с. 179–199].

Вітчизняні дослідники Ю. Бондаренко й А. Бондаренко стверджують, що свідченням високого рівня національної самосвідомості є національна ідентифікація особистості, яка можлива лише за наявності таких умов:

- спільності мови (особи й національної спільноти, з якою вона себе ідентифікує);
- кровної спорідненості (тобто пряма належність людини до певного народу через родинно-кровні зв'язки з представниками цього народу);
- визнанням особою морально-етичних та культурних цінностей даного народу;
- зв'язком з історичною долею народу (спільність місця проживання та народження або спільність історичної батьківщини для людей цієї національності, які живуть в інших країнах);
- наявністю спільних психологічних особливостей характеру (особи й більшості представників національної спільноти) [35, с. 29–30].

Проблема національної самосвідомості є однією з важливих у системі психологічного знання і розглядалась вітчизняними науковцями: І. Бехом [23], В.Борисовим [37], М. Боришевським [39], О. Вишневським [59], А. Гафіатуліною [73], П. Гнатенко [77], Н. Євдокимовою [120], І. Коном [145], М. Піреном [215], В. Хотинець [291] та ін.

Сутність поняття «національна самосвідомість» розкриває психолог М.Пірен. Даний феномен він розуміє як «складне утворення психіки, яке дає можливість відчутти та усвідомити свою національну сутність, своє місце серед інших націй та народів світу. Національна самосвідомість вміщує у собі процес

усвідомлення необхідності турбот про розвиток загальнонаціональних інтересів» [215, с. 97].

Визначаючи сутність поняття «національна самосвідомість», А. Редкіна пояснює його як «складне, соціально-психологічне явище, яке є основною ознакою нації, індивіда, групи чи асоціації людей і походить від раціональності та ірраціональності. Основними складовими національної свідомості є: національна ідентичність з історичною пам'яттю, вірність мові та культурі, прихильність до територіальної цілісності, патріотизм, національна психологія» [328, с. 21].

Дещо інший підхід до визначення сутності поняття «національна самосвідомість» пропонує Н. Євдокимова, яка розглядає його як «особливу динамічну якість особистості, яка полягає в усвідомленні своєї національної належності, специфічних рис нації, її історичного минулого, сучасного і майбутнього, ставлення до цінностей, які нація напружувала у процесі розвитку; в готовності підпорядковувати особисті інтереси інтересам нації; відповідальності за збереження і розвиток культурно-історичних надбань; повазі у ставленні до представників інших націй; у самореалізації особистості як суб'єкта соціальної дійсності, відображає її позицію у державотворчих процесах» [120, с. 6].

Важливою для нашої роботи є думка А. Гафіатуліної, яка розглядає національну самосвідомість «як форму суспільної свідомості, що має соціально-політичне походження – з одного боку, і етнічно-культурне підґрунтя – з іншого; виникає у процесі суспільного буття та життєдіяльності нації. Національна самосвідомість розглядається як «рефлексивний рівень національної свідомості» [73, с. 162].

Теоретичне осмислення проблеми національної самосвідомості та національно-патріотичного виховання дітей було започатковано в працях педагогів: Г. Ващенко [55], Г. Врецьони [296], А. Макаренка [173], С. Русової [245], В. Сухомлинського [265], К. Ушинського [278]. Ці питання розвивали вітчизняні педагоги-науковці: Г. Васянович [52], О. Вишневський [59], Н. Волкова [62], П. Горохівський [84], О. Дубасенюк [115], І. Зязюн [131], В. Кузь [206],

Н.Мещерякова [182], Н. Ничкало [184], С. Томашівський [272], Г. Філіпчук [281], А. Фрідріх [286], В. Черкасов [297], К. Чорна [300], П.Щербань [312] та ін.

Проблема виховання національної самосвідомості бере свій початок в українському середньовіччі. Давньоукраїнський просвітник митрополит Іларіон, князь Володимир Мономах та Нестор-літописець вважали головним завданням виховувати любов до рідної землі, готовність захищати та обстоювати державу та українську церкву.

У духовну скарбницю українського народу митрополит Іларіон поставив масштабні проблеми формування національної свідомості та самосвідомості українського народу, виховання високого патріотизму через шанування рідної мови, звичаїв та традицій, своєї Віри й Церкви, через щирю любов до народу, землі, пісні тощо [249, с. 290].

Зразком навчального закладу, де розвивали патріотичні почуття вихованців, була Києво-Могилянська академія. З цією метою використовувалась музика як найважливіша навчальна дисципліна. Не випадково зі стін академії вийшли видатні державні мужі та політики, вчені, філософи й письменники, релігійні та мистецькі діячі. Величезна духовна робота через музику, спів, поезію, народну творчість у національній школі оберігала і розвивала протягом багатьох віків ідентичність українства, яке перебувало під гнітом іноземних держав, формуючи його прагнення до самоствердження та виховання національної самосвідомості.

Видатний педагог К. Ушинський наголошував про роль національної школи у патріотичному вихованні дітей. На думку К. Ушинського, «національна школа є культуротворчою установою, яка через навчання та виховання підростаючих поколінь сприяє відродженню національної культури, її збереженню та подальшому розвитку, забезпечує формування у дітей та юнацтва загальнолюдських цінностей, високих громадських якостей» [278, с. 43-44].

Погоджуємось з міркуваннями вітчизняних науковців В. Кузя, Ю. Руденка, З. Сергійчука щодо визначення національної самосвідомості. Вони стверджують, що це відчуття та усвідомлення гордості за приналежність до певної нації. Вона

формується успішно в тих учнів, які в сім'ї та школі користуються рідною мовою, охоче вивчають історичне минуле України, її культуру [206, с. 38].

В цей час національну освіту слід розуміти в контексті глобалізації, в якій відбуваються численні, складні й динамічні події, в тому числі технологічні, економічні, соціальні, політичні, культурні, і вивчення подій не тільки окремих осіб і місцевих спільнот у країні, а й глобального світу за межами країни [322, с.30].

Слушно зауважує Н. Калита про те, що «національно-патріотичне виховання формується на прикладах з історії становлення Української держави, вчинків та історичних подвигів українських козаків, досягнень у галузі освіти, науки та спорту. Сьогодні національно-патріотичне виховання повинно бути пронизане любов'ю до української нації, української культури, до власної мови, традицій, звичаїв. Процес національно-патріотичного виховання є довготривалим, він починається з родини, з дитячого садка, школи, ЗВО і є з людиною до кінця її життя» [134, с. 32-33].

«Заклади освіти, сім'я повинні навчати підростаюче покоління повазі і відданості своїм батькам, родині, готовності до взаємодопомоги, любові до рідної землі та свого народу; досконале володіння українською мовою, яка є основою національної культури; шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій народів, що населяють Україну; усвідомлення власної національної гідності, честі, внутрішньої свободи, гордості за свою землю і народ; всебічний і гармонічний розвиток особистості, готовність як до розумової, так і до фізичної праці, захисту рідної землі; дотримання принципів народної моралі: правдивості, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності» [28]. Лише таким чином у дитини формується національна психологія, самосвідомість й національна гордість, що є обов'язковими складниками духовно багатой особистості [169, с.44].

Про важливість національного виховання, будителя національної самосвідомості, наголошувала С. Русова: «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть

покалічені, а навпаки, дадуть нові, оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу. Таке виховання через пошану і любов до свого народу виховує у дітях пошану і любов до інших народів і тим самим приведе нас не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового порозуміння між народами та націями». За її переконанням, виховання повинно бути підпорядковане «свідомому прагненню розвивати кожну людину як бажаного майбутнього громадянина своєї країни, свого народу». При цьому, на її думку, «організовувати навчання і виховання, спрямоване на формування підростаючого покоління, пройняте високою національною свідомістю і мораллю, може тільки вчитель, свідомий свого високого спрямування, здатний оживити навчально-виховний процес своїм творчим духом» [245, с. 90].

Такі переконання були в галицького педагога кінця XIX ст. Г. Врецьони, який стверджував, що вчитель сам має бути патріотом і формувати патріотизм у народу, національну гідність, вселяти впевненість у людей, що український народ здобуде незалежність і побудує власну державу. На його думку, вагомого значення у вихованні дітей набуває народна творчість. Тому вчитель має плекати любов до народної пісні, поезії, казок, байок, приповідок тощо [296, с. 165].

Водночас М. Чепіль та Г. Врецьона розглядали ряд компонентів національної самосвідомості: національне переконання, національну ідею, патріотизм, національний ідеал. Педагоги вважають, що для організації мас до національної справи треба ідейності, яка залежить насамперед від виховання, оскільки лише в молодості сформовані почуття можуть перетворитися в ідеї. Ідейність – вироблене переконання, що людина має брати участь у житті нації, початком праці в тому напрямі є національне усвідомлення молоді [296, с. 164].

Національну самосвідомість розглядає А. Фрідріх, яка розуміє сутність даного феномену «як складне соціально-психічне утворення особистості, що є самоусвідомленням причетності до нації, готовністю сумлінно й творчо працювати на благо Вітчизни, зміцнювати єдність свого народу, Українську державу, спонукає до національної самореалізації» [286, с. 19].

Головним чинником формування національної самосвідомості, на думку галицького науковця С. Томашівського, є любов до всього рідного (землі, мови, тощо), знання минувшини, пізнання сучасного стану, долі, потреб і змагань народу, визначення майбутнього ідеалу й прагнення до нього. Головною інституцією, яка має забезпечити формування національної самосвідомості, він вважав національну школу [272, с. 11].

Чимало уваги питанням виховання національної самосвідомості школярів приділяв видатний вітчизняний освітній діяч та педагог Г. Ващенко. Важливе місце у його педагогічній спадщині посідає виховання свідомої любові до рідної Батьківщини. Він писав: «Ми мусимо будувати й організовувати свою національну школу, яка б не лише давала нашим дітям знання, а й виховувала їх відповідно до тих історичних завдань, що стоять перед нашим народом» [55, с.112]. Головною метою виховання української молоді педагог визначає «службу Богу й Україні». Водночас педагог підкреслював, що у школярів слід виховувати усвідомлення «власної людської гідності», за допомогою якої формується вірність, чесність, правдивість, необхідність «плекати наші традиції щодо виховання у молоді пошани до батьків і взагалі до старших, що є основою суспільного державного ладу» [55, с. 186].

Прогресивні виховні ідеї ми знаходимо у творчій спадщині А. Макаренка, який присвятив свою педагогічну діяльність проблемі формування особистості. Він стверджував, що в дитині потрібно виховувати патріотичні переконання, почуття обов'язку і честі, вміння бути добрим і цілеспрямованим. «Майбутнє країни, її рух вперед залежить від виховання особистості, яка повинна не тільки знати про це майбутнє, не тільки говорити про нього і читати, а й усіма почуттями переживати рух вперед нашої країни, радіти за її успіхи» [173, с. 3].

Взірцем педагога, який велику увагу приділяв національному вихованню дітей, був В. Сухомлинський. Він завжди підкреслював, що «справжнє народження дитини як громадянина, мислячої, натхненної благородними ідеями особистості, трудівника, борця за торжество правди і щастя, сім'янина відбувається тоді, коли дитина відчуває себе часткою народу, і в ній, як сонячний

промінь у краплі води, віддзеркалюється багатовікова історія цього народу, його велич і слава, любов і надія» [265]. Видатний педагог наголошував, що гармонійний розвиток дитячої особистості необхідно здійснювати в лоні рідної матеріальної мови, праці, історії України, національної культури з поступовим прилученням до загальнолюдських цінностей [264, с. 9]. Тому педагогічні ідеї науковця щодо виховання національної самосвідомості є актуальними й на сьогодні.

Вітчизняні педагоги П. Щербань та Н. Волошина також вважають, що національна самосвідомість – це те, без чого не може існувати жодна нація. Нація живе, існує, творить, бореться завдяки національній самосвідомості [183, с. 7]; [312, с. 20].

Заслуговує на увагу думка К. Чорної, яка вважає, що «національна самосвідомість вбирає в себе любов до Батьківщини, до історичного самобутнього образу свого народу; віру в його духовну силу й покликання, волю до того, щоб народ посів почесне місце в цивілізованому світі, вміння осмислити історію, культуру, мистецтво, цінності, мораль, звичаї, обряди, символіку свого народу, нації, рідного краю; оволодіння рідною мовою; систему вчинків, які впливають із любові, віри, волі й осмислення; готовність служити інтересам своєї Вітчизни» [300, с. 130].

Водночас, підкреслює В. Черкасов, «національна самосвідомість особистості є складовою національної свідомості, а національну самосвідомість учня можна інтерпретувати як самоусвідомлення себе як представника певного народу з почуттям любові до своєї родини, школи, національної культури і рідної мови, почуттям причетності до долі свого народу, готовності й волі до здійснення національної мети» [297, с. 69].

За переконанням Г. Васяновича, патріотичне виховання молоді – це проблема загальнодержавного масштабу. Науковець підкреслює, що патріотизм має бути неудаваним, а реальним, покликаним дати новий імпульс духовно-морального, культурного оздоровлення народу та формувати в Україні справжнє громадянське суспільство. Саме за цих умов поняття «Батьківщина», «патріот»,

«громадянин» мають домінувати у свідомості громадян незалежної Української держави у якому б куточку України вони не мешкали [52, с. 25–29].

Погоджуємось з думкою Н. Волкової, яка наголошує, що виховання має бути спрямованим на розвиток патріотизму, культури міжетнічних відносин, а також національної самосвідомості, яка ґрунтується на національній ідентифікації (ототожненні), вбирає в себе вміння осмислювати морально-культурні цінності, історію, звичаї, обряди та передбачає «усвідомлення себе часткою національної (етнічної) спільноти, носієм національних (етнічних) цінностей» [62, с. 110 – 111].

Відтак, В. Прокопчук стверджує, що виховання патріотизму, національної самосвідомості, відродження історичної пам'яті, збереження культурних народних традицій починається зі знання про рідний край, що передаються з покоління в покоління, через народну пісню, звичаї, рідну мову. Вивчення культури рідного краю пробуджує відданість Вітчизні та повагу не лише до свого народу, а й до інших етносів, народів, що проживають в Україні [226, с. 67].

У рамках нашого педагогічного дослідження, ми вважаємо важливою думку американського вченого М. Мері, який визначає патріотизм як «особливе почуття потягу, яку індивід відчуває до своєї Батьківщини, що викликає особливу психологічну прихильність і гордість» [325].

Водночас погоджуємось з думкою П. Горохівського, який вважає, що виховання національної самосвідомості «проявляється у вивченні свого народу, його матеріальної й духовної культури, в оволодінні національними та загальнолюдськими цінностями, перетворенні цих знань у переконання, в особистісні орієнтири, спрямуванні своєї діяльності на благо народу, на розбудову Української держави» [84, с. 10].

Особливо важливою для нашого дослідження є думка І. Зязюна, який вважав, що на процеси формування національної свідомості та ідентичності особистості, збереження і розвиток мистецьких цінностей впливає культурно-мистецький простір навчального закладу, який створюється спільними зусиллями учнів, учителів, освітянської громади, усіх, хто береже віковічні надбання культури свого народу [130, с. 13-18].

З огляду на зазначені підходи до обґрунтування поняття «національна самосвідомість», слід визначити даний феномен як високий рівень самосвідомості, що включає в себе сукупність поглядів та уявлень, волю та прагнення української нації до самовизначення, сформований у процесі історичного розвитку рівень інтелекту та культури її народу. Головними структурними компонентами вважаємо історичну пам'ять (знання історії, культурного розвитку свого народу та країни); знання національних обрядів, традицій, звичаїв попередніх поколінь і сьогодення; шанобливе ставлення до свого народу та інших національних меншин; духовні та національно-патріотичні почуття.

Оскільки феномен «національна самосвідомість» пов'язаний з культурним розвитком особистості, стає зрозумілою необхідність теоретичного обґрунтування засобів виховного впливу на даний розвиток, яким є вітчизняне музичне мистецтво.

1.2. Вітчизняна мистецька творчість як засіб виховання національної самосвідомості учнівської молоді

Українське народне мистецтво є одним з ефективних засобів формування ідеальної моделі вчителів музичного мистецтва, здатних до виховання у підростаючого покоління стійких моральних, естетичних цінностей і національної самосвідомості, вироблення в учнів почуття гордості за причетність до своєї Батьківщини, прагнення її захистити, примножити міць та добробут своєю працею. Водночас проблема використання народного мистецтва набуває особливої актуальності в умовах кризи виховання, релятивізації суспільних цінностей у нашій державі та повністю узгоджується з новою гуманістичною парадигмою освіти. Адже народне музичне мистецтво має могутній культуротворчий та націєтворчий потенціал для виховання духовності особистості.

Проблемі використання народного музичного мистецтва у вихованні молоді присвячено наукові праці як класиків педагогічної науки (Г. Ващенко [53, 54], В.Верховинця [57], С. Русової [246], В. Сухомлинського [265], К.Ушинського [278]), так і сучасних науковців (А. Богуш [30], І. Газіної [68], І. Зязюна [131], О.Олексюк [203], О. Отич [209, 210], Г. Падалки [211], О. Рудницької [240], Г.Філіпчук [281], Л. Хлебнікової [288], О. Щолокової [315] та ін.)

Саме музичному мистецтву належить «висока чутливість до всього, що відбувається навколо, до тих історичних зворушень, які тільки народжуються», наголошує О. Рудницька. Науковець підкреслює, що «мистецтво завжди узагальнює й синтезує найсуттєвіші та найзначніші проблеми людського життя, викликає до них суспільний інтерес» [242, с. 11].

Як зазначає О. Отич, «в українському народному мистецтві втілено найвищі цінності й найвартісніші ідеї українського народу, найяскравіше відображено і найкраще збережено традиційний виховний ідеал, представлений у високохудожній образній формі, доступній для сприйняття і розуміння навіть

спеціально не підготовленим слухачам та глядачам, внаслідок чого він природно сприймається сучасною молоддю» [209, с. 491].

Такої думки дотримувався Ф. Колесса, підкреслюючи, що «народні пісні є органічним витвором народного духу: вони живуть і розвиваються у тісній зв'язці з духовним життям народу, його історії й культурного розвитку» [142, с. 24].

Погоджуємось з міркуванням українського мистецтвознавця початку ХХ століття Б. Кудрика, який стверджував: «Як не збудуємо нової вільної України без віри в себе, у свої сили – так і майбутнє багатство та сила нашої музичної культури лежить у належнім оціненню та плеканню народної пісні... бо лише такий народ гідний кращого завтра, що вміє вірно берегти те, в чім виповівся творчий дух його славних предків, в чім виспівали вони те, що найкращого, найшляхетнішого живе в народній душі» [161, с. 29].

«Усі жанри пісенного фольклору є невичерпним джерелом народної пам'яті, у якому дбайливо зберігаються протягом багатьох століть знання про життя нашого народу в різні історичні часи, його звичаєвість та побут. Українські народні пісні та думи в надзвичайно виразній поетичній формі трансформували через віки знання людини про себе, навколишнє середовище, життєвий уклад українців і в узагальнених художніх образах зберегли «згустки» громадської думки, етичні, естетичні ідеали народу, неписані закони співжиття, свою історію, філософію, психологію та етнопедагогіку» [262, с. 74].

Український фольклорист С. Мишанич зауважував, що «пісня супроводжує все свідоме життя людини – від колиски до гробової дошки. Вона й донині перебуває у стані активного побутування, отже сприяє вихованню національної самосвідомості українців. І в наш час пісня залишається одним з невичерпних джерел національної культури» [185, с. 17].

Українська народна пісня тому є одним з найефективніших засобів національного виховання, основою формування національного ідеалу, в ній закладена цінна фольклорна інформація, а саме емоційно-змістові коди, які протягом століть розвивались та створили «національний музичний генотип», який об'єднує музичні засоби і структури, що передавались народом від

покоління до покоління, формуючи його національний характер, неповторну ментальність.

«Тому людина від колиски через пісню залучається до культури свого народу, засвоює «ірраціональну» інформацію, закладену в мелодико-інтонаційних зворотах, поспівочних ритмоформулах, стилістиці національної музичної мови, які у концентрованому вигляді містять національний духовний досвід і є музичними виразниками національної сутності та ідеалів даного народу. Така отримана інформація у стислому вигляді кодується у мозку в особливих системах нейронів, відкладається у довготривалій пам'яті людини, а потім постійно відтворюється упродовж її життя» [194, с. 16].

Разом з тим, впливаючи на емоційно-почуттєву сферу людини, пісня викликає емпатійне переживання її змісту, що навчає співпереживати іншому, вміти його почути і зрозуміти. Крім того, у процесі сприймання пісенних творів «виникає процес «внутрішнього інтонування», тобто рефлексивного, мимовільного, неусвідомленого співінтонування слухача з твором, що звучить. У музичній психології він отримав назву перцептивної вокалізації» [130, с. 74]. Така співтворча активність найбільшою мірою характерна у процесі сприймання пісенних (вокально-хорових) творів. Звідси випливає, що спів як найдоступніший, наймасовіший вид музичного мистецтва виступає як основа системи музично-естетичного виховання особистості, так і є основою формування її духовних національних ідеалів.

Процес сприймання слухачем народної пісні має свої особливості. Так, на першому етапі сприймання народної пісні слухач знаходиться під неусвідомленим емоційним впливом. Це – так звана «дія-афект» (Л. Виготський). «Наступні етапи сприймання актуалізують не лише емоційну, а й інтелектуальну сферу особистості, сприяють виробленню в неї оцінно-ціннісного ставлення до народної пісні. Така свідомо дія спрямована на розкриття емоційно-образного змісту пісні: її сюжету, художніх образів, настрою тощо» [129, с. 77].

Слухач у процесі сприймання народної пісні мимовільно ідентифікує себе з героєм, переймаючи її настрій. У цьому зв'язку слід зазначити важливість

сугестивних психологічних засобів впливу на слухача (враження, переконання, навіювання), які сприятимуть зараженню емоційним впливом пісні, передачі своїх психічних станів (навіювання), переконання ідейним змістом твору, що здійснюється через емоції і думки слухача.

Отже, визначені психологічні механізми пояснюють важливість використання пісенного фольклору у фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва та усвідомлення його значення у вихованні національної самосвідомості учнівської молоді.

Педагогічне значення українського музичного мистецтва базується на підвалинах народного світогляду, відтворює художньо-творчий, моральний, емоційно-естетичний, трудовий, інтелектуальний досвід народу, його національну культуру і національну свідомість [209, с. 391].

Упродовж століть українська народна пісня була джерелом духовності українського народу, висвітлюючи його думки та мрії, найкращі людські якості. Великий український поет Т. Шевченко в поетичних рядках прославляв духовну силу і правдивість рідної пісні:

«Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
Ой де, люди, наша слава,
Слава України.
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово» [305, с. 56].

Про виховний вплив українського музичного мистецтва наголошував І. Нечуй-Левицький. Вітчизняний письменник зазначав, що народна музика містить у собі «національний дух і характер», здатна породжувати в учнів різноманітні почуття та образи [194, с.13].

Досліджуючи цінність українських пісень, І. Франко підкреслював тісний їх зв'язок з життям, з історією народу, його національною свідомістю та соціальним

почуттям, із загальною еволюцією народу, з хронологією його подій, з психологією його творчості [284, с. 16].

Визначаючи пріоритетну роль українського музичного мистецтва у вихованні особистості, С. Русова наголошувала, що українська народна пісня має стільки краси, що в ній можна чимало знайти коштовного задля дитячого співу, варто лише цим скарбам дати послідовний розклад відповідно до віку дітей [245, с.72]. Виховання підростаючого покоління на «рідному матеріалі краси, розуму, естетики, вікової творчості», який «найкраще приймається в душі дитини, бо він простий у своїй красі, легше розбуджує її власні творчі сили, бо говорить до неї... лініями орнаменту, мелодіями пісень, фарбами, рухами» [246, с. 20–23].

У своїй праці «Псування українських народних пісень» М. Драгоманов пише, що «у піснях народ оспівав свою історію, своє прагнення до волі, у них втілена висока духовність». Пісня для українця, на його думку, «залишилася єдиним спомином про стару козацьку волю й за останки тодішньої освіти, котрі переховувались у старих піснях. Це дало можливість народу вистояти. Тому у школах діти мають виховуватись прекрасними українськими народними піснями» [161, с. 93].

«Саме українська народна музика та пісня, які є прості для усвідомлення, надзвичайно емоційно забарвлені й наповнені змістом, що відображає традиційну українську національну культуру, без сумніву, є оптимальними чинниками виховного впливу на дітей. Музика для них є природною атмосферою, що пробуджує творчу активність, розвиває художньо-естетичні здібності особистості, специфічно впливає на глибинні процеси внутрішнього світу дитини, становлення патріотичних почуттів і формування інтересу до українських національних цінностей, що, своєю чергою, є надійним фундаментом подальшого формування громадянина-патріота зі стійкою національною свідомістю та самосвідомістю» [68, с. 3-4].

Важливою є думка В. Сахер, яка наголошує на тому, що музика впливає на формування емоційної сфери, почуття емпатії, розвиток психічних функцій і як витвір мистецтва дає можливість тренувати почуття естетики та моральних

поглядів. Музика, що розглядається як елемент культури та акустичного середовища, впливає на відкритість і толерантне ставлення до інших національностей [331, с. 58].

Отже, формування національної самосвідомості відбувається на основі сформованого соціокультурного середовища, насиченого фольклором і музичним мистецтвом, у якому має перебувати дитина.

Тому на уроках музичного мистецтва учні мають слухати, співати українські народні пісні, співпереживати з головними героями, навчатися національним звичаям, традиціям, адже «традиція – фундамент національного так само, як національне – фундамент культури» [169, с. 31].

Вітчизняні науковці за тематикою народних пісень виокремлюють такі групи:

- обрядові: зимові (колядки, щедрівки); весняні (веснянки, гаївки); літні (купальські, жнивварські, петрівочні). Ці пісні невіддільні від традиційних народних обрядових дійств, в яких обов'язково, хоча і не одна із головних ролей, та все ж таки відводилася дітям;
- родинно-звичаєві: пісні, у яких оспівуються різноманітні сімейні побутові дійства, які здебільшого супроводжували людину протягом всього життя;
- родинно-побутові: ремісничі, робітничі пісні, в яких оспівується людська праця;
- соціально-побутові: історичні, кріпацькі, козацькі тощо.

Крім того, дослідники виокремлюють пісні-балади, пісні про кохання, жартівливі, танцювальні, коломийки, пісні літературного походження та сучасні пісні [29, с.113; 30, с.203-204].

Одним із головних жанрів української народної пісні є обрядові пісні. Їх головна функція полягає у музичному оздобленні різноманітних свят, які пов'язані з язичницькими віруваннями. Наприклад, літні пісні (зажинки, обжинки) закликали молоде покоління до хліборобства, повагу до рідної землі.

У побутових піснях, таких як солдатські, рекрутські, бурлацькі та ін., ми знаходимо соціальну та національну нерівність, яка об'єднувала свідомість народу спільною національною ідеєю, сприяла розвитку національного ідеалу – прагнення до свободи, справедливості, перемоги добра.

Родинно-побутові пісні відображають емоції та почуття людини, оспівують почуття кохання, шанобливе ставлення до матері-жінки. В них висвітлюються щирість, мрійливість, правдивість, добро, доброзичливість, любов до рідної землі та Батьківщини, прищеплюють підростаючому поколінню розуміння справедливості, вірності, виховують національно-патріотичні почуття.

Зрозуміло, що з метою виховання патріотичних почуттів учнів слід залучати їх до вивчення історичних пісень та дум, у яких оспівується історичне минуле українського народу. Саме історичні пісні завдяки своїм жанровим особливостям і складності тексту найбільше використовуються під час роботи з дітьми [29, с.116].

Разом з тим, пісенний фольклор надихав українських композиторів на створення вокально-хорових та інструментальних обробок українських народних пісень. Улюбленими українським народом стали хорові обробки народних пісень М. Леонтовича («Дударик», «Щедрик», «Піють півні», «Козака несуть», «Ой вербо, вербо»), К. Стеценка («Чуєш, брате мій», «Павочка ходить», «Ой на гороньці, в злотій кошонці», «Дивная новина»), С. Людкевича («Гагілка», «Ой ходив чумак»), М. Лисенка («Зоря моя вечірняя», «Ой ти, місяцю-зоре», «Ой що ж бо то та й за ворон», «Тихо Дунай воду несе»), Б. Лятошинського («Ой у полі тихий вітер віє», «Ой вербо, вербо», «Зашуміла ліщинонька»), Б. Брилін («Сонячне намисто») та ін.

Кращими зразками вокальної музики є твори Я. Степового («Досить невільна думка мовчала», «Місяць яснаєнький», «Долини сплять»), К. Стеценка («Хотіла б я піснею стати», «Стояла я і слухала весну», «Дивлюсь я на яснії зорі»), В. Косенка («Я пережив свої бажання», «На серці радості нема», «Вони стояли мовчки»), М. Лисенка («Садок вишневий коло хати», «Дума кобзаря», «Коли настав чудовий май», «Смутної провесни»), А. Кос-Анатольського («Гей

тополі мої», «Про тебе мрію», «Зоряна ніч»), С. Гулака-Артемівського («Стоїть явір над водою»), О. Нижанківського («О, не забудь», «Люблю дивитись»), Б.Брилін («Летіли гусоньки», «Мій рідний край») та ін.

Схарактеризувавши кращі зразки вокально-хорової музики, вважаємо важливим навести приклади інструментальних творів, у яких оспівується історичне минуле нашої рідної Батьківщини, високі людські почуття, мрії про світле майбутнє. Зразками можуть слугувати інструментальні твори В.Сільвестрова («Марш»), С. Людкевича («Гагілка» та симфонічна поема «Каменярі»), Л. Ревуцького («Колискова», «Козацькі пісні»), В. Барвінського («Сонечко», «Горобчик», «Зайчик»); М. Скорика («Народний танець» із фортепіанного циклу «Дитячий альбом», «Карпатська рапсодія»); А. Мігай («Зимонька-зима», «Експромт»), І. Берковича («Другий концерт для фортепіано з оркестром», «Українська мелодія»), Б. Фільц («Закарпатська новелета №3», «Весняне рондо»), Ж. Колодуба («Гуцульський танець»), Д. Бортнянського («Соната до мажор»), С. Гулака-Артемівського («Танці» з опери «Запорожець за Дунаєм»), Є. Адамцевича («Запорозький марш»), О. Хромушина («Фантазія на теми українських народних пісень»), Б. Лятошинського (Цикл варіацій «Елегія» для фортепіано), Е. Брилін («Подільська сюїта», концерт для фортепіано з оркестром «Дума про Чорнобиль») та ін.

З метою ефективного виховання національної самосвідомості учнів, учитель музичного мистецтва має відбирати і систематизувати музичний матеріал відповідно до програмних вимог у межах уроку мистецтва під час організації позакласної роботи, зокрема тематичних концертів, лекцій-концертів тощо.

Таким чином, можна дійти висновку, що українське народне музичне мистецтво в умовах сучасного освітнього розвитку нашої держави виступає міцним кордоном, який оберігає духовність нашого народу від негативного впливу псевдомистецтва. Водночас воно є надійним і перевіреним часом засобом формування ідеалу українця, зокрема майбутнього вчителя музичного мистецтва, здатного до виховання патріотів нашої держави з високим рівнем національної самосвідомості.

1.3. Характеристика готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості

В умовах сьогодення перед системою вищої мистецької освіти постає важливе завдання підвищення професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, здатних виховувати художньо-естетичні цінності, національно-патріотичні почуття та національну самосвідомість підростаючого покоління. У зв'язку з цим, майбутні вчителі музичного мистецтва мають не тільки володіти теоретичними знаннями та уміннями, але й застосовувати їх у своїй педагогічній діяльності. Досягненню даної мети має сприяти підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва та формування їх готовності до виховання майбутніх громадян-патріотів України. На важливість такого завдання вказано у Національній доктрині розвитку освіти, де одним з пріоритетних напрямків є підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці та професійного розвитку [196].

У теоретико-методологічних дослідженнях вітчизняних науковців готовність як психологічний феномен досліджували М. Дяченко [118], М. Левітов [165] та ін. Дослідження готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до різних видів педагогічної діяльності висвітлено у наукових працях В. Андрущенка [9], Л. Бондаренко [34], Б. Бриліна [40], Л. Василевської-Скупої [48], О.Гаврилюк [66], К. Завалко [125], А. Козир [138], Л. Масол [178], Н. Мозгальнової [188], М.Мороз [192], О. Отич [210], О. Ростовського [235], О. Рудницької [243], П.Харченко [287], Н. Чорної [301], Є. Чугунової [302], Г. Шарапи [303], О.Щолокової [315] та ін. Окремим питанням формування готовності майбутніх музикантів до виховання національно-патріотичних почуттів шкільної молоді присвячені наукові праці С. Борисова [38], І. Газіної [68], О. Жаровської [121], А.Корнієнко [149], К. Маргітич [176], Р. Осипець [205], В. Процюка [229], А.Фрідріх [286] та ін. Разом з тим, проблема формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів недостатньо висвітлена у психологічній та педагогічній літературі.

Вищезазначені наукові праці дозволили з'ясувати зміст поняття «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів» через розкриття базового поняття «готовність» та склали теоретичну основу проблеми дослідження.

У найбільш широкому сенсі, як це зазначено у тлумачному словнику, феномен «готовність» визначається як «інтегральне особистісне утворення, що включає стійке прагнення до праці, наявність адекватних знань, умінь, навичок, а також комплекс індивідуально-типологічних, соціально-психологічних особливостей, що обумовлюють високу ефективність її професійного функціонування; цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відношення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, уміння, установки тощо» [160, с. 11].

Педагогічну готовність докладно вивчав І. Зязюн, який розглядав її в діяльнісному контексті, вважаючи, що готовність виступає водночас результатом і показником підготовки майбутнього фахівця, яка реалізується та перевіряється в його діяльності. Науковець зазначив, що «готовність і здібність людини професійно виконувати педагогічні функції, згідно із прийнятими в суспільстві на цей час нормативами і стандартами, відображається у професійно-педагогічній компетентності» [131, с. 13].

Виходячи із такого тлумачення, можна стверджувати, що якість мистецької освіти вчителя залежить від опанування ним усіх складових фахової підготовки, засвоєння комплексу суміжних філософських, естетичних, культурологічних, педагогічних та інших гуманітарних знань, необхідних для формування комплексних фахових уявлень про функціонування мистецтва в загальній культурі суспільства, як це зазначає О. Рудницька [240, с. 116].

Таким чином, формування готовності особистості виступає складним утворенням, що охоплює сукупність педагогічних впливів, спрямованих на різні сторони розвитку особистості, а саме: різноманітні психічні процеси, емоційно-вольові реакції, поведінку, усвідомлення яких сприяє ефективному формуванню означеної готовності.

Досліджуючи сутність поняття «готовність майбутнього вчителя до музично-освітньої діяльності» В. Андрущенко визначає його як «наявність у студентів знань у галузі музичного мистецтва, здатність до самостійного аналізу музичних творів, уміння передавати емоційний досвід учням, формування у школярів навичок художньо-естетичного сприймання, естетичних почуттів, музичного смаку» [9, с. 6].

Проблема формування професійної готовності майбутнього вчителя музики до художньо-творчої діяльності знаходилась в полі зору дослідниці О. Гаврилюк, яка розглядає її «як інтегровану властивість особистості, що включає комплекс професійно-творчих знань, умінь, навичок (музично-виконавських, сценічно-артистичних, організаційно-конструктивних, професійно-технологічних), якостей особистості (ініціативність, креативність) та їх застосування у практичній педагогічній діяльності з репрезентацією власних художньо-педагогічних здобутків» [66, с. 56].

Аналізуючи готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва, П.Харченко визначає її «як внутрішньо-цілісне поєднання всіх структурних складових психіки особистості, спрямоване на її конструктивну взаємодію із зовнішнім світом шляхом отримання особистісно-значущого і адекватного вимогам соціуму результату професійної діяльності, що є постійно існуючим процесом, який не обмежується змістом набутого досвіду, а ґрунтується на актуалізованому прагненні до особистісного та професійного зростання» [287]. Серед головних якостей, що забезпечують високий рівень готовності вчителів музичного мистецтва, дослідниця виокремлює організаторські здібності, що є важливими в контексті нашої роботи, спрямованої на дослідження готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва до інноваційної діяльності К. Завалко пов'язує із «системним баченням професії вчителя музичного мистецтва, володінням високим рівнем узагальнення системи знань

професійно-педагогічних і суміжних галузей науки й уміннями їх ефективного застосування» [125, с. 50].

При цьому, як зазначає О. Савченко, для ефективного формування готовності вчителів музичного мистецтва «потрібно передусім змінити методологію підготовки – формувати майбутнього спеціаліста як особистість, яка здатна до самонавчання упродовж життя, до прийняття рішення в інтересах дитини» [248, с.3–4].

Важливу роль у процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді відіграє вітчизняне музичне мистецтво, що має могутній культуротворчий та націєтворчий потенціал для виховання духовності особистості.

Саме музичному мистецтву належить «висока чутливість до всього, що відбувається навколо, до тих історичних зворушень, які тільки народжуються», наголошує О. Рудницька. Науковець підкреслює, що «мистецтво завжди узагальнює й синтезує найсуттєвіші та найзначніші проблеми людського життя, викликає до них суспільний інтерес» [240, с. 11].

Ми поділяємо погляди М. Пшиходзінської, яка зауважує, що «сучасний учитель музичного мистецтва повинен сприяти пізнанню учнями естетичної цінності музики (активізації спостережливості, формування уваги й ін.), виховувати моральні й патріотичні почуття; розвивати уявлення та творче ставлення до музики в дітей і молоді. Оскільки обсяг засобів музичного виховання школярів є досить широким і різноплановим, це вимагає надзвичайно високого рівня компетенцій майбутнього вчителя музичного мистецтва» [320, с.313].

Аналізуючи готовність вчителя до формування національної свідомості молодших школярів, К. Маргітич визначає її як «цілісну систему стійких інтегративних особистісних якостей, що відображає особистісну позицію молодої людини, її знання та вміння, формування стійкого мотиваційно-ціннісного ставлення до участі в розбудові Української незалежної держави та дозволяє майбутньому вчителю забезпечувати в процесі педагогічної діяльності

розвиваючий по відношенню до кожної дитини характер його спілкування» [176, с.91].

Саме формування у майбутніх учителів музичного мистецтва духовного потенціалу, особистісного досвіду музично-творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, самопізнання та самовдосконалення є важливою складовою формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва, як про це зауважує О. Лобова [171].

Головною характерною ознакою формування готовності студентів до виховання молодших школярів засобами пісенного фольклору О. Отич вважає наявність необхідних психолого-педагогічних, етико-культурологічних, музично-фольклористичних і методичних знань, здатністю до їх самостійного поповнення, а також сформованістю умінь виховної роботи на матеріалі народнопісенної творчості» [210, с. 167].

Водночас, як зазначає Р. Осипець, у процесі підготовки майбутнього вчителя музики можуть виникати суперечності між соціальними вимогами, метою і завданням виховання національно свідомих громадян і традиційним безнаціональним змістом педагогічної освіти, а також між значним пізнавально-виховним потенціалом української музичної, зокрема народнопісенної культури, та недостатньою підготовленістю випускників педагогічних закладів освіти до реалізації цього потенціалу в практичній педагогічній діяльності в школі [205, с.5].

У нашому педагогічному дослідженні готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді засобами вітчизняного музичного мистецтва визначається певними компетенціями.

Науковці вважають, що набуття студентами знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному та культурному розвитку особистості майбутнього вчителя музики, здатності швидко реагувати на запит часу [202, с. 6].

Саме тому необхідним є усвідомлення поняття «компетентність», а також розуміння, якими компетентностями має володіти майбутній учитель музичного мистецтва, що сприятимуть ефективному вихованню національної самосвідомості учнів.

У педагогічному словнику «компетенція – це відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки вчителя, необхідна для його якісної продуктивної діяльності у певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Наслідком набуття компетенцій є психосоціальне новоутворення, яке передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності» [158, с. 409].

На думку А. Хуторського, «компетенція – готовність використовувати свої знання, вміння, навички, це – загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях для вирішення практичних і теоретичних завдань» [292, с.37].

Важливою є думка науковця І. Зязюна, що «компетентність – це здатність вирішувати професійні завдання певного визначеного класу, що вимагає наявності реальних знань, умінь, досвіду. Вона виявляється у практиці професійної діяльності як системна характеристика та має чітко визначену структуру. Професійно-педагогічна компетентність відображає готовність і здібність людини професійно виконувати педагогічні функції та може оцінюватися тільки в практичній діяльності» [131, с. 13].

Відтак, готуючи майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, формували такі компетенції:

- аксіологічні (здатність до розвитку духовності, моральності та національних цінностей; виховання національних почуттів і національної самосвідомості у підростаючого покоління; ціннісне ставлення до вітчизняного музичного мистецтва);
- когнітивні (здатність до аналізу, синтезу та систематизації інформації; розуміння сутності національно-патріотичного виховання особистості; наявність знань використання вітчизняного музичного мистецтва як

національної цінності та невід'ємного елемента у вихованні національної самосвідомості підростаючого покоління);

- діяльнісні (вміння застосовувати знання, уміння та навички у навчально-виховному процесі; здатність до виховання громадян-патріотів, готових до захисту незалежності та територіальної цілісності рідної держави; популяризація та поширення творів вітчизняного музичного мистецтва);
- особистісні (здатність до самовдосконалення та професійного зростання; потреба у вихованні підростаючого покоління у дусі патріотизму; прагнення досліджувати вітчизняне музичне мистецтво як ефективний засіб виховання національної самосвідомості особистості).

Для формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів важливими є педагогічні уміння. На думку В. Сластьоніна, «педагогічні уміння – це системи педагогічних дій, пов'язаних між собою певними відношеннями та спрямованих на вирішення педагогічних завдань у змінних умовах, тобто мають характер свідомого виконання дій з можливістю перетворення їх у творчість» [254, с.42].

Важливою є думка І. Гавран про те, що «вміння визначаються як дії у специфічній ситуації, що означають прояв компетентності чи здібностей, загальної підготовленості до дії, тоді як компетенція породжує вміння або самі дії, здатність планувати, регулювати, контролювати професійну діяльність, знаходити нестандартні рішення та самостійно набувати нових знань і вмінь, прагнути до досягнення майстерності у професійній діяльності» [65, с. 26].

Таким чином, набуття учителем музичного мистецтва професійних знань, умінь та навичок забезпечить вирішення професійних завдань, що свідчить про високий професіоналізм учителя музики.

Для успішного виховання національної самосвідомості учнів майбутній учитель музичного мистецтва має бути обізнаним із віковими особливостями учнівської молоді, їхніми потребами, ціннісними орієнтирами, оскільки, на думку О. Дубасенюк, опанування такими відомостями й уміннями (завдяки їх

універсальному характеру та виховній спрямованості) є ефективним засобом особистісного й професійного розвитку майбутніх педагогів [116, с. 17]

Слід зауважити, що «учнівська молодь, спираючись на власні музично-естетичні інтереси та потреби, отримує певні знання, вміння і навички, які у подальшому може застосувати у різних видах музично-дозвілєвої діяльності: сприйнятті, виконанні і творчості» [303, с. 35].

Таким чином, готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів є складною інтегрованою особистісною характеристикою, що містить сукупність мотивів до виховання національно-свідомих особистостей, усвідомлення виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва, зокрема народнопісенної культури, вміння акцентувати увагу школярів на її патріотичній тематиці, національним цінностям. Отож, необхідною є система фахових психолого-педагогічних, методичних знань, умінь, навичок та володіння комплексом специфічних компетенцій, котрі необхідні для виховання громадян-патріотів.

У наступному розділі розглянемо структурні компоненти, критерії та показники сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

З метою визначення сутності поняття «національна самосвідомість» як важливого чинника становлення і розвитку української держави у педагогічному дослідженні був здійснений теоретичний аналіз понять «свідомість», «самосвідомість» та «національна самосвідомість» у філософському, психологічному й педагогічному аспектах.

Теоретичний аналіз поняття «національна самосвідомість» свідчить про те, що вивчення сутності даного феномену привертає увагу вітчизняних і зарубіжних науковців: у галузі філософії було з'ясовано, що національна самосвідомість – це складне духовне явище, що містить у собі сукупність ідей, ідеалів, почуттів, поглядів, пов'язаних з усвідомленням особистістю національної індивідуальності, своєї причетності до тієї чи іншої нації; у психологічній науці феномен «національна самосвідомість» науковці розглядають як складне утворення психіки, що виражається в усвідомленні своєї національної сутності, свого місця серед інших національних спільнот, досягненні національних цінностей, історичного минулого, звичаїв і традицій українського народу; вчені-педагоги розглядають поняття «національна самосвідомість» як усвідомлення особистістю приналежності до своєї нації, пробудження у них любові та поваги до національної символіки та мови, формування духовно-культурних цінностей і національного ідеалу, готовності захищати незалежність і територіальну цілісність рідної Батьківщини.

Спираючись на філософські, психологічні та педагогічні наукові праці, «національну самосвідомість» ми визначаємо як високий рівень самосвідомості, що містить у собі сукупність поглядів та уявлень, волю і прагнення української нації до самовизначення, сформований у процесі історичного розвитку рівень інтелекту та культури її народу.

Поняття «національна самосвідомість» містить у собі такі структурні елементи: історична пам'ять (знання історії, культурного розвитку свого народу та країни); знання національних обрядів, традицій, звичаїв попередніх поколінь та

сьогодення; шанобливе ставлення до свого народу та інших національних меншин; духовні та національно-патріотичні почуття.

Одним з ефективних засобів виховання національної самосвідомості учнівської молоді є вітчизняне музичне мистецтво. Проаналізувавши його виховну роль, ми визначили, що вивчення кращих зразків українського пісенного фольклору, вокально-хорових та інструментальних творів вітчизняних композиторів здійснює ефективний вплив на виховання духовності особистості, її моральних, естетичних цінностей та національної самосвідомості.

Українське музичне мистецтво є основою формування національного ідеалу, оскільки саме в ньому відображене історичне минуле українського народу, краса природи рідної землі, світ народної мудрості. Важливе місце у вихованні національного ідеалу займає українська народна пісня. Виховання народною піснею з'єднує минулі покоління з наступними, збагачуючи його перлинами народної мудрості, патріотичними почуттями, надихаючи підростаюче покоління на культурно-мистецьку працю.

Успішне виховання національної самосвідомості учнів залежить від готовності майбутніх учителів музичного мистецтва. Теоретичний аналіз поняття «готовність» дає підстави для власного визначення готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів: це складна інтегрована особистісна характеристика, що містить сукупність мотивів до виховання національно-свідомих особистостей, усвідомлення виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва, зокрема народнопісенної культури, вміння акцентувати увагу школярів на її патріотичній тематиці, національних цінностях. Отож, необхідною є система фахових психолого-педагогічних, методичних знань, умінь, навичок та володіння комплексом специфічних компетенцій, котрі необхідні для виховання громадян-патріотів.

Зміст 1 розділу педагогічного дослідження відображено в наукових публікаціях автора [97, 98, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107].

РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ

Важливі завдання розділу вбачаємо в обґрунтуванні структурних компонентів, критеріїв і показників сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; діагностуванні початкового рівня означеної готовності (констатувальний етап педагогічного дослідження). У педагогічному дослідженні теоретично обґрунтували педагогічні умови й створили структурно-функціональну модель процесу формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеної діяльності.

2.1. Структурні компоненти, критерії і рівні сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Аналізуючи проблему формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, важливо визначити структуру даного поняття.

Поняття «структура» (з лат. *structura* – будова, розміщення, порядок), згідно з філософським енциклопедичним словником, визначається як «спосіб закономірного зв'язку між складовими предметів і явищ природи та суспільства, мислення та пізнання, сукупність істотних зв'язків між виділеними частинами цілого, що забезпечує його єдність; внутрішня будова чого-небудь» [282, с. 611].

Досліджуючи проблему виховання національної самосвідомості особистості, С. Борисова виділила такі структурні компоненти: раціонально-пізнавальний (цілісність культурних знань, усвідомлення національної належності), емоційно-ціннісний (шанобливе ставлення до культури,

відповідальність за національні інтереси), поведінково-діяльнісний (практична участь у розвитку культури, адекватність культуротворчої діяльності) [38, с. 126].

Виокремлюючи структурні компоненти готовності вчителів початкової школи до формування національної свідомості молодших школярів, К. Маргітич виокремила такі узагальнені компоненти: «когнітивний компонент – визначається необхідністю накопичення знань соціально-історичних подій минулого і сучасного буття України, національної символіки, традицій, звичаїв і обрядів українського народу, системних теоретичних знань, розвитку аналітичного й активізацією професійного мислення; мотиваційно-емоційний компонент – включає стійку зацікавленість обраною професією, зумовлює формування нормативно-регулятивних механізмів – ціннісних орієнтацій, смаків, ідеалів, почуття власної гідності й гордості за приналежність до своєї нації, любові до рідного краю, поваги до культури інших народів, толерантність, емпатійність, що знаходять своє вираження у ставленні до людини, природи, суспільства; операційно-креативний компонент – акумулює застосування технологічного арсеналу, оперування набутими знаннями, розвиток творчих умінь, просвітницьку діяльність, спрямовану на популяризацію скарбів самобутньої української культури» [176, с. 96].

Уточнюючи готовність майбутнього вчителя музики до виховання морально-естетичних почуттів, В. Процюк виокремлює такі основні компоненти: «емоційно-мотиваційний (розуміння значущості української народної музичної творчості у вихованні морально-естетичних почуттів молодших школярів (особистісний зміст використання української народної музичної творчості у вихованні школярів; ціннісні переваги манери виконання народних пісень (автентична, народна, академічна); емоційне задоволення морально-естетичною діяльністю засобами народної музичної творчості); когнітивний (розуміння морально-естетичної сутності української народної музичної творчості, усвідомлення її потенціалу у вихованні в молодших школярів морально-естетичних почуттів); процесуально-операційний (оволодіння методами та прийомами виховання і діагностики у молодших школярів морально-естетичних

почуттів засобами народної музичної творчості; здатність творчо організовувати морально-естетичну діяльність засобами музичного фольклору, викликати у школярів емоційний відгук, створювати необхідні умови для виховання морально-естетичних почуттів, знаходити контакт зі школярами, ефективно підбирати й використовувати оптимальний навчально-виховний матеріал» [229, с.175].

Ураховуючи, що готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів є складним утворенням, на нашу думку, структуру такої готовності можна представити у єдності чотирьох компонентів: мотиваційного, когнітивного, емоційного, рефлексивного.

Важливою ланкою у структурі готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів є мотиваційний компонент, який характеризується наявністю інтересу та позитивної мотивації до виховання патріотичних почуттів і національної самосвідомості підростаючого покоління.

Когнітивний компонент виражається у прагненні володіти знаннями, вміннями та навичками для виховання майбутніх патріотів засобами вітчизняного музичного мистецтва. Засвоєння майбутніми учителями музичного мистецтва знань створює потужну основу у формуванні готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Емоційний компонент готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів включає в себе сформованість ціннісних орієнтацій, національного ідеалу, духовних та моральних почуттів.

Рефлексивний компонент готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів ґрунтується на здатності до самовдосконалення і професійного зростання.

У сукупності, зазначені компоненти сприятимуть ефективному формуванню готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді.

Важливою стадією аналізу стану готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів є формування відповідних критеріїв і показників, які відображають сутнісні характеристики предмету дослідження. У процесі розробки критеріїв і показників оцінювання професійної підготовки майбутніх учителів, як зауважує С. Коновець, необхідно враховувати вимоги, при яких: а) критерії повинні бути впорядковані таким чином, щоб відображалася послідовність вирішення завдань дослідження та його перспективність; б) критерії мають бути доступними й наочно переконливими для усвідомлення всіма учасниками експериментального дослідження (як викладачами, так і студентами, а також працюючими вчителями) [147, с. 325].

На основі теоретичного аналізу психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження нами визначені критерії та показники сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. Сукупність вказаних критеріїв наведена на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Структура готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Мотиваційно-цільовий критерій визначає сформованість позитивної мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів засобами вітчизняного музичного мистецтва. Показниками означеного критерію є усвідомлення необхідності цілеспрямованого розвитку патріотичних почуттів школярів, їхньої причетності до нації, її культурного життя; наявність інтересів, мотивів, потреб, що спонукають майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; усвідомлення цінностей вітчизняного музичного мистецтва та здатність його використовувати у виховній роботі.

Когнітивно-інформаційний критерій відображає ступінь оволодіння майбутніми учителями музичного мистецтва фаховими знаннями, уміннями та навичками, необхідними для виховання національної самосвідомості учнів. Показники даного критерію є: рівень інформованості майбутніх учителів музичного мистецтва щодо структурних компонентів національної самосвідомості, усвідомлення ролі сучасних музично-педагогічних засобів і методів її розвитку; системність фахових знань та умінь, здатність до тематичного узагальнення інформації для вирішення виховних завдань засобами культурної спадщини українського народу.

Емоційно-ціннісний критерій передбачає здатність майбутніх учителів музичного мистецтва до глибокого переживання духовних цінностей національного мистецтва, втілених у художніх образах, емоційно-ціннісне ставлення до національної культури як основного джерела у становленні патріота своєї держави. Показники критерію: рівень сформованості ціннісних орієнтацій, ідеалів, почуття власної національної гідності, гордості за приналежність до національної спільноти, любов до рідної держави, емпатійне співпереживання, толерантне ставлення та розуміння інших народів, повага до їх культури.

Рефлексивно-оцінювальний критерій відображає рівень сформованої готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до здійснення національно-патріотичної виховної роботи з учнями, що передбачає оцінку власного рівня необхідних компетентностей, здатності налагоджувати продуктивні

міжособистісні стосунки з вихованцями, які необхідні для означеної діяльності. Показниками даного критерію було визначено: самооцінка набутих фахових знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнів; здатність до професійного зростання та самовдосконалення.

Застосування вищенаведених критеріїв і показників для оцінювання стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів дозволяє виділити три рівні сформованості означеної готовності: високий, середній і низький.

Розглянемо високий рівень готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів відповідно до визначених нами критеріїв та показників їх сформованості:

- мотиваційно-цільовий критерій: сформований інтерес та позитивна мотивація до майбутньої педагогічної діяльності; усвідомлення важливості виховання національної самосвідомості учнівської молоді у закладах загальної середньої освіти; прагнення підвищувати власний рівень національної самосвідомості;
- когнітивно-інформаційний критерій: системність та глибина фахових знань, щодо виховання національної самосвідомості особистості, умінь та навичок використання культурної спадщини українського народу у навчально-виховній діяльності; дуже добре володіють сучасними музично-педагогічними засобами та методами виховання національної самосвідомості учнівської молоді;
- емоційно-ціннісний критерій: у майбутніх учителів музичного мистецтва виразна сформованість емоційно-ціннісного ставлення до національної культури як основного джерела у становленні патріота своєї держави;
- рефлексивно-оцінювальний критерій: вчителі музичного мистецтва спрямовані до професійного зростання та самовдосконалення; загалом адекватно оцінюють свій рівень національної самосвідомості; здатні налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки з учнями, які необхідні для означеної діяльності; самостійно можуть оцінити власний

рівень готовності до виховання національної самосвідомості учнівської молоді у закладах загальної середньої освіти.

Розглянемо середній рівень готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів відповідно до визначених нами критеріїв та показників їх сформованості:

- мотиваційно-цільовий критерій: інтерес та позитивна мотивація до майбутньої педагогічної діяльності сформована на достатньому рівні; прагнення до виховання національної самосвідомості учнівської молоді сформоване, але потребує розвитку; недостатньо виражене прагнення підвищувати власний рівень національної самосвідомості;
- когнітивно-інформаційний критерій: фахові знання, уміння та навички є системними; ступінь оволодіння сучасними музично-педагогічними засобами та методами виховання національної самосвідомості учнівської молоді є достатнім; недостатньо розвинене усвідомлення ролі вітчизняного музичного мистецтва у вихованні національної самосвідомості шкільної молоді;
- емоційно-ціннісний критерій: сформованість емоційно-ціннісного ставлення до національної культури як основного джерела у вихованні національної самосвідомості учнів на конструктивному рівні;
- рефлексивно-оцінювальний критерій: майбутні вчителі музичного мистецтва не завжди спрямовані до професійного зростання та самовдосконалення; загалом адекватно оцінюють свій рівень національної самосвідомості; здатні оцінити власний рівень готовності до виховання національної самосвідомості учнівської молоді у закладах загальної середньої освіти.

Розглянемо низький рівень готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів відповідно до визначених нами критеріїв та показників їх сформованості:

- мотиваційно-цільовий критерій: недостатня сформованість у майбутніх учителів музичного мистецтва інтересу та мотивації до майбутньої

педагогічної діяльності; нерозуміння важливості виховання національної самосвідомості учнівської молоді; відсутнє прагнення підвищувати власний рівень національної самосвідомості;

- когнітивно-інформаційний критерій: не володіють фаховими знаннями, уміннями та навичками; знання сучасних музично-педагогічних засобів та методів є поверховими; відсутнє усвідомлення виховного значення вітчизняного музичного мистецтва у процесі духовного розвитку особистості;
- емоційно-ціннісний критерій: часткова сформованість емоційно-ціннісного ставлення до національної культури як основного джерела у вихованні національної самосвідомості шкільної молоді;
- рефлексивно-оцінювальний критерій: майбутні вчителі музичного мистецтва не здатні до професійного зростання та самовдосконалення; вони не в змозі оцінити свій рівень національної самосвідомості; неадекватно оцінюють власний рівень готовності до виховання національної самосвідомості учнівської молоді у закладах загальної середньої освіти.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів є складною інтегрованою особистісною характеристикою та визначається такими запропонованими нами критеріями: мотиваційно-цільовим, когнітивно-інформаційним, емоційно-ціннісним, рефлексивно-оцінювальним. Рівень готовності, згідно з вказаними критеріями, запропоновано оцінювати як високий, середній та низький. Це допоможе визначити та класифікувати стан сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Наступним етапом є визначення стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за обраними критеріями та показниками на констатувальному етапі експерименту, що відображено у наступному підрозділі.

2.2 Дослідження стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Визначення та обґрунтування структурних компонентів, критеріїв і показників готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів зумовило початкову діагностику стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності.

З метою діагностики стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів нами був здійснений констатувальний етап педагогічного дослідження, що передбачав виконання таких завдань:

- 1) з'ясувати ставлення майбутніх учителів музичного мистецтва, викладачів та вчителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів засобами вітчизняного музичного мистецтва;
- 2) здійснити аналіз стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за визначеними критеріями та їх показниками;
- 3) провести узагальнений аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту.

Для розв'язання вищезазначених завдань на констатувальному етапі експерименту нами були використані такі методи педагогічного дослідження: аналіз навчальних програм і планів ЗЗСО та музично-педагогічних спеціальностей ЗВО; педагогічне спостереження, анкетування, опитування, тестування, бесіда, творчі завдання, метод математичної обробки результатів.

Констатувальний етап педагогічного експерименту проводився впродовж 2016-2018 років зі студентами II-IV курсів денної та заочної форми навчання, напряму підготовки 014 – Середня освіта та 6.020204 (Музичне мистецтво) Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Мукачівського державного університету, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Таблиця 2.1.

Методика оцінювання стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

№	Критерій	Методи діагностики
1.	Мотиваційно-цільовий	Спостереження; бесіди; опитування; анкетування (Додаток В); методика діагностики сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (Додаток Г)
2.	Когнітивно-інформаційний	Спостереження; опитування; тестування для оцінювання рівня знань студентів у сфері вітчизняного музичного мистецтва та його виховного потенціалу (Додаток Д); анкетування (Додаток Е)
3.	Емоційно-ціннісний	Творчі завдання
4.	Рефлексивно-оцінювальний	Спостереження; опитування; анкетування для самооцінювання рівня знань студентів (Додаток Л)

В експерименті взяли участь 384 (199 – КГ, 185 – ЕГ) студенти, 18 учителів музичного мистецтва та 39 викладачів музично-педагогічних дисциплін, усього 441 респондент. Експериментальну роботу педагогічного дослідження побудували за певними етапами, з якими можна ознайомитися у додатку А.

Метою констатувального етапу педагогічного експерименту є визначення початкового стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. Для досягнення поставленої мети ми визначили основні завдання:

- визначити методи педагогічного дослідження;
- провести діагностику стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів;
- здійснити аналіз результатів констатувального етапу дослідження.

Стан сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеної діяльності оцінювали за визначеними критеріями та показниками у відсотках.

Грунтуючись на системі критеріїв та показників готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, а також враховуючи сукупність їхніх характеристик, ми виділили три рівні сформованості готовності майбутніх учителів до означеної діяльності: високий, середній та низький. Характеристику рівнів кожного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів подано у додатку Б.

Дослідження стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за мотиваційно-цільовим критерієм відбувалось на основі анкетування (Додаток В). Майбутнім учителям музичного мистецтва було запропоновано дати відповідь на 10 запитань. Запитання анкети підбирались відповідно до проблеми дослідження й були спрямовані на усвідомлення студентами важливості формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; з'ясування їх інтересу та позитивної мотивації до виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління. За результатами анкетування низький рівень сформованості мотиваційно-цільового критерію показали 40 % опитаних та 52 % респондентів продемонстрували середній рівень. Майбутні вчителі музичного мистецтва не розуміють сутності

поняття «національна самосвідомість», важливості виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління, не усвідомлюють виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва у вихованні майбутніх громадян-патріотів України. Високий рівень сформованості означеного критерію показали 8 % опитаних, які розуміють сутність даного феномену, вважають вітчизняне музичне мистецтво важливим чинником виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління.

Наступним методом діагностування стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за мотиваційно-цільовим критерієм була «Методика діагностики сформованості готовності студентів до виховання національної самосвідомості учнів» (Додаток Г).

Під час опитування на запитання «Чи вважаєте ви за потрібне виховувати громадянина - патріота України засобами національного музичного мистецтва?» 65% студентів відповіли «так». Проте на запитання «Чи маєте ви досвід виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління у закладах загальної середньої освіти?» 35 % відповіли «ні».

На запитання «На вашу думку, чи може вчитель музичного мистецтва здійснювати національно-патріотичне виховання молоді?» 69 % студентів відповіли позитивно, вважаючи, що вчитель музичного мистецтва має бути готовим до виховання національної самосвідомості учнів.

На запитання «Чи вважаєте ви достатнім свій рівень обізнаності з проблемою виховання національної самосвідомості особистості в умовах сьогодення?» 30 % респондентів відповіли «не впевнені», проте на наступне запитання «Чи вважаєте ви за потрібне підвищувати власну професійну компетентність у сфері виховання національно-патріотичних почуттів молоді?» 55 % респондентів відповіли позитивно.

За результатами анкетування, значні недоліки спостерігались у студентів щодо їх обізнаності із сучасними засобами, методами та формами навчально-виховного процесу, які можна використовувати у музично-педагогічній діяльності

з метою виховання національно-патріотичних почуттів шкільної молоді. Низький рівень продемонстрували 69 % опитаних.

Варто зауважити, що невелика кількість опитаних учителів музики проявляє бажання самовдосконалюватись щодо виховання громадян - патріотів України. На запитання «Чи відчуваєте ви потребу у вихованні патріота України засобами національної культури та мистецтва?» 15 % опитаних відповіли «так».

На запитання «На вашу думку, чи достатній у вас рівень готовності до виховання національної самосвідомості учнів?» 72 % студентів відповіли «ні».

Узагальнені результати початкового рівня сформованості мотиваційно-цільового критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості мотиваційно-цільового критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Мотиваційно-цільовий критерій	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
КГ(199)	10	5	85	43	104	52
ЕГ(185)	15	8	81	44	89	48
Середнє значення	7%		43%		50%	

Отже, як видно з таблиці 2.2., в ЕГ (185 осіб) було 15 студентів з високим рівнем готовності до виховання національної самосвідомості учнів (за мотиваційно-цільовим критерієм), що становить 8%. Середній рівень продемонстрував 81 респондент, їхня частка становить 44%. Низький рівень засвідчили відповіді 89 студентів (48%).

Подібними були результати в КГ (199 осіб). Високий рівень продемонстрували 10 студентів КГ, їхня частка становить 5 %. Середній рівень засвідчили відповіді 24 студентів (43 %). Низький рівень готовності до виховання національної самосвідомості учнів продемонструвало 104 особи, це 52 % від усіх студентів КГ.

Підсумовуючи результати проведеного анкетування та опитування з метою діагностики рівня сформованості мотиваційно-цільового критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, зауважимо, що у ЗВО традиційні методи навчання не забезпечать високий рівень готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. Аналізуючи відповіді на запитання, можна стверджувати, що у майбутніх учителів музичного мистецтва відсутні позитивна мотивація, інтерес до виховання національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості учнівської молоді.

З метою визначення стану сформованості когнітивно-інформаційного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів використали такі методи, які засвідчують рівень знань студентів щодо сутності та складових поняття «національна самосвідомість», потенціалу вітчизняного музичного мистецтва та його ролі у вихованні національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості шкільної молоді.

Для визначення у майбутніх учителів музичного мистецтва рівня знань у сфері використання потенціалу вітчизняного музичного мистецтва використали тест, що містив 13 запитань. Кожну правильну відповідь оцінювали в 1 бал (Додаток Д).

За результатами проведеного тестування бачимо, що серед опитаних респондентів переважають низький та середній рівні сформованості досліджуваного критерію. Зокрема низький рівень показали 49% студентів, середній рівень - 43%, відповідно високий рівень знань у сфері вітчизняного музичного мистецтва та його виховного потенціалу показали 8 % респондентів.

Таким чином, отримані результати тестування показали, що у майбутніх учителів музичного мистецтва (низький та середній рівні) відсутні теоретичні знання у галузі вітчизняного музичного мистецтва, а також уявлення про його виховний потенціал щодо формування духовної культури особистості та виховання національної самосвідомості підростаючого покоління.

З метою визначення стану сформованості когнітивно-інформаційного критерію нами було проведене таке анкетування (Додаток Е). Запитання анкети підбирались відповідно до тематики проблеми дослідження, спрямовувались на визначення рівня поінформованості майбутніх учителів музичного мистецтва у сфері української музичної культури; з'ясування прагнення учителів музичного мистецтва виховувати майбутніх громадян-патріотів засобами вітчизняного музичного мистецтва. На запитання «Чи вважаєте ви себе професійно компетентним та готовим здійснювати національно-патріотичне виховання молоді?» 50 % студентів КГ та 45 % студентів ЕГ не змогли відповісти на запитання. З-поміж 44 % опитаних студентів КГ та 39 % студентів ЕГ відповіли, що бажають навчатись і накопичувати необхідні знання, уміння та навички з метою національно-патріотичного виховання шкільної молоді. Решта 6% студентів КГ та 16% ЕГ вважають себе професійно компетентними та готовими виховувати майбутніх патріотів України.

Відповідаючи на друге запитання «Чи є актуальним виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління у закладах загальної середньої освіти?», 12% опитаних КГ та 19% ЕГ розуміють важливість виховання національної самосвідомості та національно-патріотичних почуттів учнівської молоді в умовах сьогодення. Середній рівень продемонстрували 42 % студентів КГ та 38 % опитаних ЕГ. Решта 46 % студентів КГ та 43 % ЕГ не вважають виховання майбутніх громадян - патріотів України актуальним в умовах сьогодення.

Розмірковуючи над запитанням «Які особистісні цінності важливо виховувати у підростаючого покоління на уроках музичного мистецтва», 47 % студентів КГ та 40 % ЕГ не змогли дати відповідь. Частина опитаних (38 % КГ та

44 % ЕГ) продемонструвала неточні відповіді. Лише 15 % студентів КГ та 16 % ЕГ відповіли, що виховували б у школярів любов, повагу до людей, чесність, дружбу.

На запитання «Що ви розумієте під поняттям «виховання національно свідомої особистості?» більшість студентів не розуміє сутності даного поняття (54 % КГ, 48 % ЕГ). Середній рівень продемонструвало 34 % респондентів КГ та 35 % ЕГ. Решта 12 % КГ та 17 % ЕГ не знають значення даного феномену.

Прилучаючи студентів до українського національного музичного мистецтва, ми запропонували їм відповісти на п'яте запитання: «Що дає використання українського народного музичного мистецтва у роботі з учнями?» Частина опитаних студентів (45% – КГ, 48% – ЕГ) взагалі не розуміє виховного потенціалу українського національного музичного мистецтва; 44 % студентів КГ та 39% ЕГ вважають, що вивчення вітчизняного музичного мистецтва буде корисним для загального розвитку особистості; решта 11 % респондентів КГ та 13% респондентів ЕГ розуміють, що вивчення національного музичного мистецтва сприятиме вихованню в учнів високих духовних цінностей, патріотичних почуттів і національної самосвідомості.

Розмірковуючи над запитанням «Як викликати інтерес школярів до кращих здобутків національної культурної спадщини українського народу?», 14% студентів КГ та 16 % ЕГ продемонстрували високий рівень, середній – 46 % КГ та 42 % ЕГ, низький – 40 % КГ та 42 % ЕГ.

Оскільки українська народна пісня відіграє важливу роль у вихованні національної самосвідомості учнів, то ми запропонували студентам відповісти на запитання: «Яке виховне значення українських народних пісень у формуванні в учнів національно-патріотичних почуттів?» Високий рівень продемонстрували 18 % опитаних КГ та 19% ЕГ, середній рівень – 39% студентів КГ та 38% студентів ЕГ. Решта 43% студентів контрольної та експериментальної груп продемонстрували відсутність знань.

На запитання «Які ви знаєте народнопісенні образи-символи українського фольклору?» більшість студентів виявили низький рівень. 15 % студентів КГ та

14 % ЕГ назвали два-три приклади, 40 % КГ, 42 % ЕГ – один приклад. Решта опитаних не відповіли на запитання.

Відповідаючи на запитання «Назвіть музичні твори, де композитори використовували українську народну пісню», низький рівень знань продемонстрували 6% студентів КГ та 10% ЕГ, середній рівень продемонстрували 48 % студентів КГ та 50 % ЕГ, решта 46 % КГ та 40 % ЕГ не назвали жодного музичного твору.

На запитання «Які труднощі можуть виникнути у процесі виховання учня-громадянина, патріота України?» 48 % студентів КГ та 49 % студентів ЕГ не змогли відповісти на запитання. Середній рівень знань продемонстрували 42 % респондентів КГ та 42 % ЕГ. Решта 10 % КГ та 9 % ЕГ засвідчили високий рівень.

Вивчаючи шляхи ефективного виховання майбутніх громадян-патріотів України, запропонували респондентам відповісти на запитання «Якими методами та формами ви б здійснювали виховання національної самосвідомості учнів засобами національного музичного мистецтва?» За результатами опитування, частка студентів контрольної групи з високим рівнем склала 12 %, із середнім рівнем – 44 % та з низьким – 44 %, а частка студентів експериментальної групи з високим рівнем склала 15 %, із середнім рівнем – 50 % та з низьким – 35 %.

Розмірковуючи над запитанням «Які б ви запропонували шляхи ефективного виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління?», 49 % студентів КГ та 35 % студентів ЕГ хотіли б створити належні умови для ефективного виховання патріотів-українців з високим рівнем національної самосвідомості; 40 % респондентів КГ та 47 % ЕГ мають бажання накопичувати необхідні фахові знання та уміння, які допоможуть виховувати національну самосвідомість підростаючого покоління; 11 % КГ та 18 % ЕГ виявили бажання відвідувати різноманітні науково-практичні конференції. Результати анкетування представлено у додатку Е.

Аналіз результатів діагностики рівня сформованості когнітивно-інформаційного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності показав, що під час констатувального етапу

експерименту кількість студентів контрольної групи з високим рівнем склала 11 %, із середнім рівнем – 43 % та з низьким – 46%.

Незначну різницю у стані сформованості когнітивно-інформаційного критерію ми спостерігали в експериментальних групах: високий рівень сформованості мають 12%, середній рівень – 43 % та низький – 45 %. Узагальнені результати початкової діагностики сформованості когнітивно-інформаційного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Рівні сформованості когнітивно-інформаційного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Когнітивно-інформаційний критерій	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
КГ(199)	21	11	85	43	93	46
ЕГ(185)	22	12	79	43	84	45
Середнє значення	11%		43%		46%	

Отже, проведене тестування свідчить, що у респондентів переважає низький рівень теоретичних знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнівської молоді; вони не обізнані із сучасними музично-педагогічними засобами та методами використання вітчизняного музичного мистецтва у навчально-виховному процесі. Однак майбутні вчителі музичного мистецтва мають бажання використовувати потенціал вітчизняного музичного мистецтва з метою виховання національно-патріотичних почуттів, духовних та моральних якостей підрастаючого покоління.

Водночас для нас дуже важлива думка викладачів музично-теоретичних дисциплін з проблеми формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. З метою виявлення поглядів щодо досліджуваної проблеми педагогам було запропоноване анкетування, в яких висвітлювались їхні спостереження під час індивідуальних занять, занять хорових колективів, методики музичного виховання, диригування, заняття теоретичного циклу (Додаток І).

Спостерігаючи за студентами під час практичних занять, викладач з хорового класу стверджувала, що не всі студенти володіють професійно-технічною майстерністю: чіткою та ясною дикцією, диханням, мімікою, технічними особливостями, знаннями змісту та характеру художнього твору.

Про недостатній рівень сформованості означеної готовності майбутніх учителів музичного мистецтва наголошує викладач з музично-теоретичних дисциплін. Одним з важливих недоліків він вважає відсутність фахових знань та умінь, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнів: розуміння сутності поняття «національна самосвідомість», її структурних компонентів, розуміння ролі вітчизняного музичного мистецтва, українського пісенного фольклору як чинника виховання національно-патріотичних почуттів учнів.

Необхідно зауважити, що викладачі, які брали участь в експерименті, зазначили, що вони незадоволені рівнем сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. На запитання: «Чи вважаєте ви важливим формувати готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів?» усі відповіли «Так».

Також для нас важлива думка вчителів музичного мистецтва ЗЗСО щодо проблеми формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. Учителям музичного мистецтва було запропоноване анкетування (Додаток К). Результати опитування засвідчили недоліки у стані сформованості готовності студентів до виховання національно-

патріотичних почуттів шкільної молоді. Спостерігаючи за студентами під час проходження педагогічної практики, вчителі музичного мистецтва зауважують, що незначна кількість студентів володіє теоретичними та фаховими знаннями, уміннями та навичками, уміє правильно підбирати музичний репертуар, використовувати виховний потенціал вітчизняного музичного мистецтва з метою формування національної самосвідомості учнів.

Досліджуючи стан сформованості емоційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, майбутнім учителям музичного мистецтва запропонували надати аналіз вокальним та інструментальним творам, головною метою якого є виявлення їх здатності до глибокого переживання духовних цінностей національного мистецтва, втілених в художніх образах, емоційно-ціннісного ставлення до національної культури. Так, здійснюючи аналіз українських народних пісень, студенти мали надати характеристику елементам музичної мови, притаманні тому чи іншому твору, розкрити почуття та переживання, які намагався передати автор.

Так, на занятті з постановки голосу студентам було запропоновано надати аналіз української народної пісні «Ой на горі та й женці жнуть». Пропонуємо відповіді респондентів, що характеризують рівень сформованості емоційно-ціннісного критерію. За даними умовами експерименту студентів було поділено на три групи.

Перша група студентів була віднесена до низького рівня: «В українській народній пісні повідомляється про військовий похід козаків на чолі з П.Сагайдачним та М. Дорошенком: «Веде своє військо, Веде запорізьке хорошенько!»

Група студентів з середнім рівнем: «Коли слухаєш пісню «Ой на горі та й женці жнуть», постає картина, де женці жнуть пшеницю, хвилюються дозрілі хліба, а коли розігнули спini, помічають Військо Запорозьке на чолі з П.Сагайдачним та М. Дорошенком. Головною ідеєю пісні є прославлення мужності, відваги Сагайдачного та Дорошенка, козацького війська».

До третьої групи були віднесені відповіді високого рівня: «Ой на горі та й женці жнуть» – українська народна козацька пісня, у якій оспівується слава та гордість України: Військо Запорозьке на чолі з П. Сагайдачним та М.Дорошенком. Пісня написана у 20-х роках 17 століття, після загибелі П.Сагайдачного. Разом з тим, вона пов'язана з багатьма історичними діячами, які мали великі заслуги у боротьбі за краще майбутнє та визволення українського народу. Пісню потрібно виконувати прозорим звуком, відважно, героїчно. Слухаючи пісню, ми відчуваємо себе частиною української національної спільноти».

Проводячи аналіз висловів, можна зробити висновок, що майже всі респонденти не досягнули повноти української народної пісні. Висловлювання на низькому та середньому рівнях є дуже примітивними: студенти не можуть надати аналіз музичному твору, засобам музичної виразності, які б сприяли передачі образного змісту твору. У студентів спостерігаються недоліки володіння навичками інтерпретації вокального твору, відсутність глибокого переживання духовних цінностей національного мистецтва, втілених у художніх образах.

Частина студентів продемонструвала свої знання та навички інтерпретації твору на високому рівні: уміння надавати характеристику образному змісту музичного твору, засобам музичної виразності.

На груповому занятті студентам було запропоновано прослухати симфонію №2 Л. Ревуцького та надати анотацію до симфонічного твору, проаналізувати власні емоції та почуття, переживання, які виникають під час прослуховування даного твору, надати характеристику образному змісту твору. За результатами творчого завдання студентів також було поділено на три групи.

Перша група респондентів належала до низького рівня: в основу тематизму симфонія № 2 лягли народнопісенні мотиви, в якій зображується життя кріпаків. Образний зміст твору передається гострим, напруженим звучанням.

Прикладом середнього рівня сформованості емоційно-ціннісного критерію слугувала така відповідь: симфонія № 2 – це тричастинний цикл, який належить до творів, у яких гармонійно поєдналися теми українських народних пісень. Це

дає можливість уявити цілісну панораму народних традицій духовного світогляду української нації.

До третьої групи відносились відповіді, котрі оцінювались високим рівнем: симфонія № 2 Л. Ревуцького нетрадиційна і складається з трьох частин. Перша частина розпочинається барвистими акордами, яка плавно готує у напружену тему головної партії. В основу симфонії покладені такі українські пісні: «Ой весна, весниця», «Ой не жаль мені», «Ні на кого». Третя частина симфонії побудована на таких мелодіях «А ми просо сіяли», «При долині мак». Головна партія звучить гостро, напружено, драматично, вона перекликається з лірико-журливою побічною партією. Для мелодійної лінії симфонії характерна ліричність, подібна народній пісні, в якій оспівується життя українського народу, краса рідної Батьківщини.

Таблиця 2.4.

Рівні сформованості емоційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Вокальний твір	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
КГ(199)	21	11	85	43	93	46
ЕГ(185)	22	12	73	39	90	49
Інструментальний твір	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
КГ(199)	14	7	81	41	104	52
ЕГ(185)	15	8	86	47	84	45
Середнє значення КГ(199)	9%		42%		49%	
Середнє значення ЕГ(185)	10%		43%		47%	

Аналізуючи результати експерименту, слід відзначити, що середній і низький рівень показали респонденти, які не усвідомлюють емоційно-почуттєву сферу музичного твору, не здатні до глибокого переживання. Результати стану сформованості емоційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів подано у таблиці 2.4.

Як бачимо з аналізу поданих даних, високий рівень сформованості емоційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів продемонстрували 9% студентів КГ та 10 % студентів ЕГ. Середній (42% – КГ, 43 % – ЕГ) та низький рівень (49% – КГ, 47% – ЕГ) продемонстрували респонденти, які мають недостатній рівень сформованості ціннісних орієнтацій, ідеалів, почуття власної національної гідності, гордості за приналежність до національної спільноти, любов до рідної держави, поваги до української культури.

Для діагностики рівня сформованості рефлексивно-оцінювального критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів респондентам пропонували відповісти на запитання тесту (Додаток Л). Аналіз отриманих результатів засвідчив такі рівні розвитку здатності студентів до самооцінки набутих фахових знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнів: низький рівень засвідчили 46% респондентів, середній рівень виявлено у 43% осіб, високий рівень продемонстрували 11% опитаних.

Порівняння результатів діагностики сформованості рефлексивно-оцінювального критерію означеної готовності у студентів (КГ та ЕГ) представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Рівні сформованості рефлексивно-оцінювального критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Рефлексивно-оцінювальний критерій	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
КГ(199)	17	9	78	39	104	52
ЕГ(185)	22	12	86	47	77	41
Середнє значення	11 %		43 %		46 %	

Таким чином, виходячи із вищезазначеного, ми подаємо загальну таблицю (див. табл. 2.6.), що відбиває результати початкового рівня готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за мотиваційно-цільовим, когнітивно-інформаційним, емоційно-ціннісним та рефлексивно-оцінювальним критеріями.

Таблиця 2.6.

Рівні готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у контрольних і експериментальних групах

№	Критерій	КГ			ЕГ		
		В	С	Н	В	С	Н
1.	Мотиваційно-цільовий	5	43	52	8	44	48
2.	Когнітивно-інформаційний	11	43	46	12	43	45
3.	Емоційно-ціннісний	9	42	49	10	43	47
4.	Рефлексивно-оцінювальний	9	39	52	12	47	41
Середнє значення		9	41	50	11	44	45

Отже, як видно з табл. 2.6., високий рівень сформованості мотиваційно-цільового критерію визначено у 5 % студентів КГ та 8 % ЕГ, 43 % студентів КГ та 44 % ЕГ мають середній рівень, залишається високим відсоток респондентів – 52 % у контрольній групі та 48 % в експериментальній групі, які мають низький рівень сформованості мотиваційно-цільового критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Високий рівень сформованості когнітивно-інформаційного критерію визначено у 11 % студентів КГ та 12 % ЕГ, 43 % респондентів КГ та 43 % ЕГ мають середній рівень, 46 % респондентів КГ та 45 % ЕГ мають низький рівень сформованості когнітивно-інформаційного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Щодо рівня сформованості емоційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості школярів, аналіз показав, що високий рівень визначено у 9 % респондентів КГ та 10 % ЕГ, 42 % респондентів КГ та 43 % ЕГ мають середній рівень, 49 % респондентів КГ та 47 % ЕГ мають низький рівень сформованості емоційно-ціннісного критерію.

Високий рівень сформованості рефлексивно-оцінювального критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва у 9 % студентів КГ та 12 % ЕГ, 39 % респондентів КГ та 47 % ЕГ мають середній рівень, 52 % респондентів КГ та 41 % ЕГ мають низький рівень сформованості даного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

У цілому, рівень сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за всіма критеріями виявили 10 % студентів, середній – 43 %, низький – 47 %.

Узагальнені результати рівня сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за сумою чотирьох критеріїв зображено на рис. 2.2.

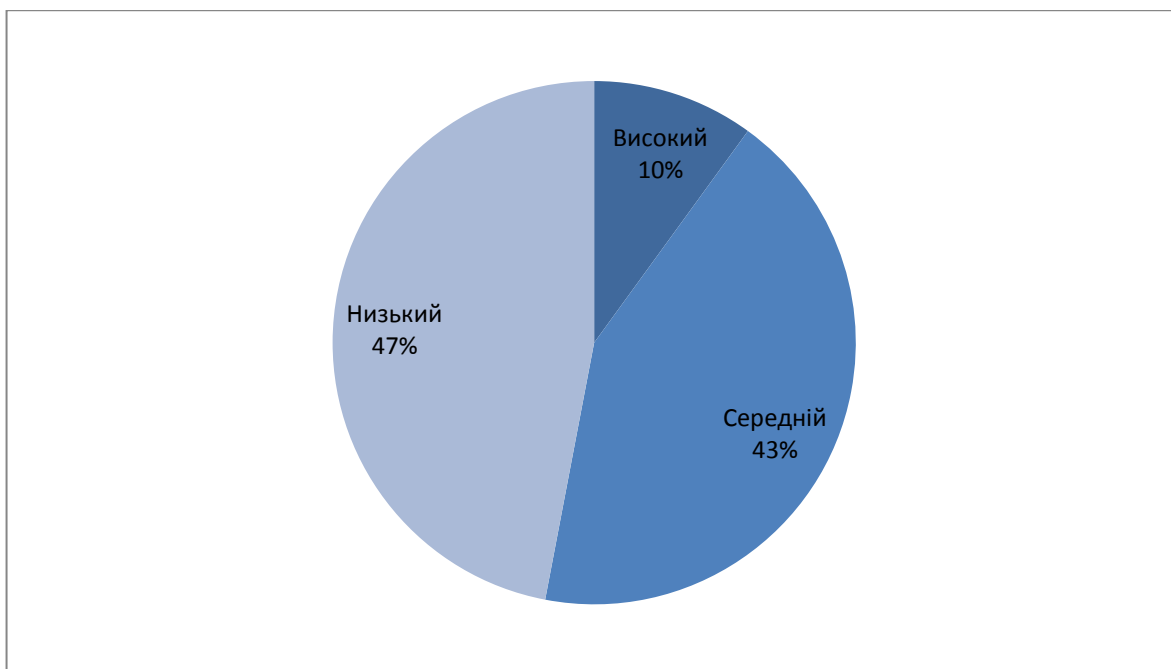

Рис. 2.2. Узагальнені результати рівня сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів під час констатувального етапу експерименту

Для підтвердження результатів дослідження необхідна статистична обробка результатів констатувального етапу експерименту. Нульова гіпотеза H_0 полягала у тому, що результати початкової діагностики готовності майбутніх учителів музичного мистецтва не мають відмінностей у рівнях сформованості означеної якості. Для оцінки різниці між двома групами (ЕГ та КГ) ми використали критерій згоди χ^2 (Пірсона). Розглянемо дві гіпотези:

H_0 : Відмінності між емпіричними розподілами в експериментальній (ЕГ) та контрольній групах (КГ) незначущі.

H_1 : Відмінності між емпіричними розподілами в експериментальній (ЕГ) та контрольній групах (КГ) значущі.

Таблиця 2.7.

Емпіричні частоти рівнів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у контрольних (КГ) та експериментальних (ЕГ) групах на початку експерименту

Рівень	Частота в ЕГ на початку експерименту	Частота в КГ на початку експерименту	Разом
Високий	20	17	37
Середній	81	83	164
Низький	84	99	183
	185	199	384

Розрахуємо теоритичні частоти по формулі:

$$\text{Теоритична частота} = \frac{\text{Сума у рядку} \times \text{Сума у стовпці}}{\text{Загальний обсяг обох груп}}$$

Таблиця 2.8.

Теоретичні частоти рівнів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у контрольних (КГ) та експериментальних (ЕГ) групах на початку експерименту

Рівень	Теоретична частота в ЕГ на початку експерименту	Теоретична частота в КГ на початку експерименту	Разом
Високий	17,83	19,17	37
Середній	79,01	84,99	164
Низький	88,16	94,84	183
	185	199	384

Від емпіричних частот $n_{\text{емп}}$ (таблиця 2.7) відніmemo теоретичні частоти $n_{\text{теор}}$ (таблиця 2.8), різниці частот піднесемо до квадрату і здійснemo обчислення за формулою:

$$D_{2f}^2 = \frac{n_{\text{емп}} - n_{\text{теор}}^2}{n_{\text{теор}}}$$

Критерій згоди χ^2 розраховували за формулою:

$$\chi^2 = D_{2f}^2$$

Результати обчислень за критерієм згоди χ^2 для КГ та ЕГ (на початку експерименту):

$$\begin{aligned} \chi_{\text{експ}}^2 = & \frac{20 - 17,83^2}{17,83} + \frac{81 - 79,01^2}{79,01} + \frac{84 - 88,16^2}{88,16} + \frac{17 - 19,17^2}{19,17} + \frac{83 - 84,99^2}{84,99} \\ & + \frac{99 - 94,84^2}{94,84} = 0,26 + 0,05 + 0,2 + 0,25 + 0,05 + 0,18 = 0,99 \end{aligned}$$

Число ступенів свободи $(m-1) = 3 - 1 = 2$, рівень значимості $\alpha = 0,05$, відповідне критичне значення візьмемо з таблиці для критерію Пірсона $\chi_{\text{кр}}^2 = 5,991$. Оскільки $\chi_{\text{експ}}^2 = 0,99 < \chi_{\text{кр}}^2 = 5,991$, можна зробити висновок що нульова гіпотеза H_0 приймається — контрольна та експериментальна групи не мають відмінностей у рівнях сформованості означеної якості.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що за період навчання у ЗВО значна кількість студентів не усвідомлює важливості проблеми виховання національної самосвідомості підростаючого покоління.

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження свідчать про низький рівень сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, що потребує обґрунтування педагогічних умов, які представлені у наступному підрозділі.

2.3. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Ефективне формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів є складним процесом, результати якого залежать від цілого ряду забезпечених закладами вищої освіти педагогічних умов.

При аналізі найважливіших педагогічних умов, якими має бути забезпечена готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності, в контексті вимог сьогодення, важливо залучати учнівську молодь до вивчення національного музичного мистецтва як важливого чинника виховання національно-патріотичних почуттів учнівської молоді.

Тому однією зі складових частин процесу формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів є дотримання учителями певних педагогічних умов. З цього приводу Ю.Бабанський зазначає, що «ефективність педагогічного процесу залежить від умов, у яких він відбувається» [13, с. 32].

Розглянемо поняття «умова» та «педагогічна умова» в контексті визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови», «умова – це необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [56, с. 1506]. У «Психологічному словнику» даний феномен трактується як обставина чи обстановка, яка впливає на формування й розвиток певних педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [157, с. 97].

Деталізуючи методи і форми організації навчально-виховного процесу у ЗВО, З. Курлянд виділяє зовнішні та внутрішні обставини, що впливають на психолого-педагогічні умови [163, с. 171].

Основною метою створення педагогічних умов, як про це зауважує Н.Житник, є забезпечення якісної професійної підготовки фахівців. Педагогічні умови можуть бути конкретизовані в змісті освіти, методичному забезпеченні навчально-виховного процесу, упровадженні інноваційних навчальних технологій, забезпеченні особистісно-орієнтованого підходу в організації навчання; моніторингу стану виховної роботи у вищій школі, професійної майстерності викладачів [122].

Особливості професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, формування їх готовності та обґрунтування педагогічних умов проаналізовано у численних наукових дослідженнях: В. Андрущенка [9], Л.Бондаренко [34], В. Борисова [36], Л. Василевської-Скупої [47], О. Гаврилук [66], О. Жаровської [121], А. Корнієнко [149], В. Процюка [229], В. Фрицюк [285], А. Фрідріх [286], В. Черкасова [298], Н. Чорної [301], Є. Чугунової [302], Г.Шарапи [303] та ін.

Так, Л. Бондаренко розглядає педагогічні умови як сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, які забезпечують ефективність формування готовності майбутнього вчителя музики до професійного саморозвитку у процесі інструментально-виконавської підготовки та виділяє такі педагогічні умови: «формування у майбутніх учителів музики позитивної мотивації до професійного саморозвитку у процесі інструментально-виконавської підготовки; використання у підготовці студентів проєктних технологій; застосування герменевтичних методів для виконання творчих завдань у процесі інтерпретації музичних творів; оволодіння майбутніми фахівцями рефлексивними вміннями (самоаналіз, самооцінка, самоконтроль) та способами організації власного професійного саморозвитку» [34, с. 92–93].

Дещо інші педагогічні умови, що сприяють формуванню готовності майбутніх учителів мистецьких спеціальностей до професійного саморозвитку, виділяє Н. Чорна, зокрема: «зміцнення мотиваційної основи професійного саморозвитку студентів мистецьких спеціальностей на засадах акмеологічних позицій; реалізація компетентнісного підходу до фахової підготовки майбутніх

учителів мистецьких спеціальностей на основі педагогічної інноватики; збагачення творчого потенціалу студентів у процесі залучення до мистецько-педагогічної діяльності» [301, с. 94].

У процесі формування готовності майбутніх учителів музики до організації музично-дозвіллевої діяльності учнівської молоді Є. Чугунова виділила такі педагогічні умови: «створення мотиваційно-стимулюючого середовища навчального процесу студентів задля усвідомлення професійної значущості готовності до організації музично-дозвіллевої діяльності учнівської молоді; варіативність форм організації навчальної діяльності студентів; стимулювання самостійності студентів (зміна ролі «Я – студент» на «Я – художній керівник»); застосування індивідуально-творчого підходу до навчання студентів з метою спонукання їх до пошуку власного стилю педагогічного керівництва музичним колективом» [302, с. 95].

Досліджуючи підготовку майбутніх учителів до виховання людської гідності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів, Г. Шарапа визначила такі педагогічні умови: «зорієнтованість діяльності майбутніх учителів до виховання людської гідності; вмотивованість навчальної діяльності майбутніх учителів до виховання людської гідності; організаційно-методична підготовка майбутніх учителів до здійснення діяльності, спрямованої на виховання людської гідності в учнів, використання форм організації, методів навчання, спрямованих на ефективну підготовку майбутніх учителів до виховання людської гідності» [303, с. 96].

Ряд вітчизняних науковців проаналізували особливості створення педагогічних умов для різних вікових категорій учнів. Так, аналізуючи педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музики до виховання морально-естетичних почуттів у молодших школярів, В. Процюк відзначає особливу роль засобів народної музичної творчості, оскільки «народна музична творчість, як культурна сфера, набуває особистісного сенсу і стає складовою внутрішнього досвіду особистості педагога; відбір і застосування в освітньому просторі навчально-виховних методів здійснюється на засадах

інтеграційного підходу; міжпредметна єдність змісту професійної підготовки доцільно опосередковується музичним фольклором» [229, с. 122].

Для підвищення ефективності виховання національної самосвідомості підлітків у позашкільних навчальних закладах А. Корнієнко пропонує створення наступних педагогічних умов: «впровадження у навчально-виховний процес інтегрованої навчально-виховної програми; спрямування змісту практичної діяльності підлітків на розширення їхніх уявлень про поліетнічність української нації, історичну єдність і спадкоємність традицій у формуванні сучасної української держави; поєднання у навчально-виховному процесі традиційних та інноваційних форм, методів і засобів розвитку особистості, зміст яких пов'язаний із вихованням національної самосвідомості підлітків» [149, с. 167–168].

Серед педагогічних умов, які забезпечують формування національної самосвідомості серед студентів, А. Фрідріх виділяє «залучення студентів до науково-дослідної роботи з метою поглиблення та розширення їхніх знань щодо культурно-історичного розвитку українського народу, закономірностей, напрямів і засобів етнізації особистості; вихованні ініціативності, самостійності, творчих здібностей студентів, реалізації їхніх талантів, обдарувань і пізнавального інтересу в галузі українознавства; готовності до самоосвіти, самовиховання та самореалізації; введенні у зміст освіти системи українознавчих знань, які відповідають рівню сучасної вітчизняної науки та культури, втілюють у собі національні та загальнолюдські цінності й сприяють пізнанню ідейного та духовного багатства свого народу й на цій основі – себе як індивідуальності та як частки своєї нації; розвитку внутрішньої мотивації, створенні інтелектуального та емоційного фону, який сприяє свідомому та глибокому засвоєнню українських національних цінностей і їх використанню на практиці» [286, с. 9–10].

Патріотично виховуючи в освітньо-виховному середовищі студентську молодь, на думку О. Жаровської, доцільно залучати їх до участі в соціально-значущих проєктах патріотичного спрямування; використовувати інноваційні методи і форми залучення майбутніх учителів до національно-культурної спадщини українського народу [121, с. 184].

Важливими педагогічними умовами, за яких здійснюється формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів основної школи, В. Черкасов виділяє такі: «цілеспрямована мотивація майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів основної школи в процесі вивчення фахових дисциплін; оволодіння майбутніми вчителями музичного мистецтва теоретичними знаннями про сутність, зміст національної самосвідомості та методику її виховання в учнів основної школи; удосконалення практичних умінь і навичок формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів основної школи, що є необхідною умовою у подальшій педагогічній практиці» [297, с. 69-70].

Узагальнюючи педагогічні умови, що сприятимуть ефективному формуванню національної самосвідомості як учнівської так і студентської молоді, В. Борисов відзначає такі: «діагностика та розвиток складових національної самосвідомості особистості; відбір та структурування змісту навчального матеріалу відповідно до принципів полікультурності та введення у самобутні культурні світи; цілеспрямоване формування позитивних стереотипів; емоційну регуляцію пізнавальної діяльності учнів та студентів» [36, с. 28].

Виходячи із проведеного теоретичного аналізу проблеми формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва, ми можемо визначити та обґрунтувати педагогічні умови, що забезпечать потребу вчителів музичного мистецтва виховувати національно-патріотичні почуття та національну самосвідомість шкільної молоді. Вказані педагогічні умови є підґрунтям для досягнення високого рівня готовності до виховання національної самосвідомості учнів та вміння залучати учнів до вивчення національного музичного мистецтва з урахуванням його самобутності та виховної цінності.

Аналіз психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження уможливив виділення таких педагогічних умов, забезпечення яких сприятиме ефективному формуванню готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів:

- 1) *цілеспрямований розвиток мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів;*
- 2) *забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості учителів і студентів;*
- 3) *відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу.*

З метою ефективного виховання національної самосвідомості учнівської молоді ми визначили першу педагогічну умову – *цілеспрямований розвиток мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.* Як відомо, «результативність навчально-виховного процесу залежить від комплексу властивих суб'єкту мотивів, які спонукають і спрямовують його пізнавальну діяльність, значною мірою визначають її успішність» [70, с. 106]. Тому у мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва важливу роль відіграють ініціативність, цілеспрямованість учителя музичного мистецтва, усвідомленість важливої мети, а саме виховання в учнів національно-патріотичних почуттів, любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до її історії, культурних скарбів нашого народу.

Питання розвитку позитивної мотивації в освітньому процесі досліджені в роботах таких науковців, як Л. Баренбойм [16], М. Безугла [20], М. Вієвська [60], А. Корнієнко [149], І. Красногорова [155], Л. Міхеєва [186], В. Орлов [204] та ін.

Як зазначає М. Безугла, розумінню духовно-культурної цінності освіти сприяють знайомство студентської молоді з найкращими зразками культурної спадщини попередніх поколінь на лекційних та практичних заняттях, зустрічі із представниками культурної інтелігенції і спілкування з визначними діячами науки, культури і мистецтва. В процесі навчання у студентської молоді формується розуміння істинної цінності навчально-виховного процесу, яке стає основою подальшого гармонійного і всебічного розвитку особистості сучасного студента, який поступово вчиться приймати незалежні рішення, щоб позитивно змінювати себе та суспільство, в якому він живе [20, с. 54].

З метою створення мотивації для того, щоб зацікавити дітей українською народною музикою, викликати в них природне захоплення нею, налаштувати на емоційне сприймання того чи іншого твору, на думку І. Газіної, доцільно включати цікаву інформацію про українську народну музику, пісню, її виконавців, зокрема розповідь про історичні витоки того чи іншого твору. Сама інформація має відповідати вікові дітей, бути цікавою та доступною, не переобтяженою складними історичними фактами й негроміздкою. У той самий час, важливу роль відіграє володіння музичним керівником різними прийомами активізації інтересу й уваги учнів, основні з яких – емоційний контраст і діалогізація мономовлення [68, с. 72].

Як зазначає І. Красногорова, при формуванні мотиваційної сфери студентів важливим є не лише питання пошуку, відбору та формування окремих мотивів, але й визначення загальної оптимальної структури мотиваційної сфери студента [155, с. 25].

Всю сукупність мотивів майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів можна поділити на зовнішню та внутрішню. До зовнішніх мотивів виховання національної самосвідомості учнів належать соціальні мотиви (прагнення здобути необхідні знання, щоб бути корисним суспільству; розуміння важливості виховання майбутніх громадян - патріотів нашої держави; почуття відповідальності за виховання національної самосвідомості учнів), мотив саморозвитку (спонукає учителів музичного мистецтва розвиватись і працювати над підвищенням власного рівня національної самосвідомості).

До внутрішніх мотивів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів належать: пізнавальні мотиви (набуття нових знань, умінь і навичок щодо вивчення українських народних пісень, вокально-хорових та інструментальних творів вітчизняних композиторів). Майбутнім учителям музичного мистецтва необхідно створити позитивну атмосферу, яка б надихала б на краще сприйняття вітчизняних музичних скарбів та сприяла ефективному вихованню національної самосвідомості учнів. Разом з

тим, навчально-пізнавальні мотиви сприяють опануванню необхідної професійної термінології, умінню висловити особисту думку, залучити учнів до вивчення вітчизняного музичного мистецтва. Спілкування учителів з учнями на уроках музичного мистецтва про важливість національного виховання, використання різноманітних бесід, пояснень щодо ролі народної пісні в житті нашого народу, усвідомлення образного змісту та мови пісенного та інструментального народного мистецтва, використання опитувань, творчих завдань сприятиме ефективному вихованню національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості шкільної молоді.

З метою стимулювання позитивної мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національно-патріотичних почуттів шкільної молоді, можна виділити такі умови, що сприятимуть його ефективному розвитку:

- самостійне розв'язання студентами проблемних завдань. Головною метою даного мотиву є аналіз недоліків у навчально-виховній діяльності. Майбутнім учителям музичного мистецтва необхідно чітко висловлювати свої почуття, емоції під час ознайомлення підростаючого покоління з кращими зразками вітчизняного музичного мистецтва;
- розуміння важливості виховання патріотів-українців в умовах сьогодення. Відомо, що шлях студента закладу вищої освіти до педагога з високим рівнем національної самосвідомості лежить через його ставлення до своїх можливостей, які спонукають його до активної навчальної діяльності. На думку Л. Баренбойма, «майбутній музикант, який не залучався до методичних пошуків, експериментів і не здатний до самостійного мислення, самостійних дій, безперервності своєї освіти, неминуче перетвориться у догматика» [16, с. 36]. Тому майбутній учитель музичного мистецтва має чітко усвідомлювати важливість формування національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості учнів, їх моральні та духовні цінності, адже «розвиток духовності, художньо-естетичної культури його учнів є головним смислом його життя та професійної діяльності» [204, с.37].

Спираючись на ідеї В. Юрченка та Л. Подоляка, для цілеспрямованого розвитку позитивної мотивації студентів до виховання національної самосвідомості учнів доцільно скорегувати зміст навчальних дисциплін таким чином, щоб надати студентам свободу для виявлення своїх можливостей; творчо ставитися до навчального предмета, бути компетентними у своїй справі; підтримувати пізнавальний інтерес студентів до національного виховання особистості [219, с. 167–168].

Наступною важливою педагогічною умовою, що сприятиме формуванню готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, є *забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості учителів і студентів*.

У педагогічному дослідженні Н. Гонтаровської освітньо-виховне середовище визначається як «суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організована, керована, багатофункціональна, відкрита педагогічна система, в межах якої студент усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність; «створення освітнього середовища» – це спеціально організована професійно-педагогічна діяльність, що полягає у побудові й реалізації системи наукових орієнтирів, які задають технологічний вектор взаємодії всіх учасників (суб'єктів) навчально-виховного процесу, спрямований на успішне досягнення мети цілісного розвитку особистості» [79].

Також польський педагог Я. Корчак зазначав, що «освітнє середовище – це середовище, що сприяє вільному розвитку активної особистості, це середовище, що найбільшою мірою забезпечує можливість розвитку свободи й активності» [151, с. 175].

На думку В. Черкасова, «...створення відповідного освітнього середовища, яке не залишило б байдужих до сприймання та розуміння творів музичного мистецтва і викликало б позитивні емоції та бажання подальшого спілкування з мистецтвом, є важливим компонентом у діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва» [298, с. 391].

З метою створення освітньо-виховного середовища, спрямованого на формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, у закладах вищої освіти потрібно організувати вирішення таких завдань:

- надати можливість кожному студенту самостверджуватись, розкривати його творчі здібності;
- створити умови для емпатійного діалогічного спілкування викладачів і студентів, творчої атмосфери, використовуючи індивідуальний підхід до кожного студента;
- орієнтувати майбутнього вчителя музичного мистецтва на підвищення власного рівня національної самосвідомості.

Важливою складовою у роботі з майбутніми вчителями музичного мистецтва у закладах вищої освіти є впровадження креативного підходу. На думку І. Щербак, «креативність – творча, новаторська діяльність і здатність особистості до неї. Вчитель музичного мистецтва просто «зобов'язаний» бути творчою особистістю, по-своєму інтерпретувати музичні твори, адже педагог-музикант – виконавець має дуже широкий спектр професійної реалізації» [309, с. 162].

Слушно зазначає В. Дружинін, щоб «креативність формувалася як глибинна (особистісна), а не тільки поведінкова (ситуативна) властивість, формування повинне відбуватися під впливом умов середовища». На думку автора, «середовище, у якому креативність могла б актуалізуватися, повинне мати високий ступінь невизначеності та потенційної багатоваріантності (багатство, різноманітність можливостей). Крім того, таке середовище повинне містити зразки креативної поведінки, необхідною умовою яких є сумісна значуща діяльність» [112].

Таким чином, майбутній учитель музичного мистецтва має творчо вирішувати різноманітні завдання, під час яких слід знайомити учнів з пісенним національним фольклором, налаштовувати їх на сприйняття вокальних та інструментальних творів вітчизняних композиторів. Водночас учитель музичного

мистецтва має добре володіти організаторськими якостями, знаходити інноваційні підходи у вихованні майбутніх громадян - патріотів України.

Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва на засаді креативного підходу передбачає організацію навчального процесу, що включає:

- опановування різноманітними методами, прийомами, установку на творчу діяльність, пошук інноваційних методів роботи з учнями, наявність нових, оригінальних ідей, здатність стимулювати учнів до розвитку духовних та моральних цінностей;
- залучення майбутніх учителів музичного мистецтва до активної діяльності з учнями в шкільних, позашкільних, реабілітаційних закладах з метою виховання національно-патріотичних почуттів школярів;
- стимулювання майбутніх учителів музичного мистецтва до наукової, пошукової діяльності з розв'язання актуальних проблем, розробка нових навчальних програм, реалізація творчих проєктів.

Це сприятиме активізації роботи майбутніх учителів музичного мистецтва, формуванню у них установлення на виховання майбутніх громадян - патріотів України.

Таким чином, впровадження креативного підходу в роботі зі студентами у закладах вищої освіти забезпечить набуття нових професійних знань, умінь та навичок, сприятиме розвитку відповідальності, готовності до самовдосконалення, прагнення залучати підростаюче покоління до національного музичного мистецтва як чинника виховання національної самосвідомості учнівської молоді.

З метою забезпечення зразків освітньо-виховного середовища важливим є *збагачення творчого потенціалу майбутніх учителів музичного мистецтва*. Одним із важливих завдань освіти визначено «формування творчої особистості, розвитку та саморозвитку її можливостей у процесі освіти та навчання; створення педагогічних умов для прояву творчого потенціалу особистості в суспільно-корисних та індивідуально значущих для неї видах життєдіяльності» [197].

Особливо актуальна дана проблема у процесі підготовки вчителів музичного мистецтва, оскільки їх майбутня професія передбачає активну педагогічну діяльність, накопичення знань, удосконалення власних умінь та навичок.

У сучасному словнику термін «потенціал» (від латинського *potential* – сила) тлумачиться як «можливості, наявні сили, засоби, що можуть бути використані; як ступінь потужності в якомусь ставленні або як сукупність засобів, необхідних для чогось; прихована можливість, здатність, що може виявлятися за певних умов» [266, с. 577].

У педагогічному дослідженні І. Полубоярина визначає такі риси творчої особистості: «гнучкість розуму, наявність почуття новизни; широта мислення – здатність бачити широке поле проблем; самостійність» [220, с. 42].

Збагаченню творчого потенціалу майбутніх учителів музичного мистецтва сприятиме накопичення педагогічного досвіду під час педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти.

Важливим засобом розширення можливостей сучасного освітньо-виховного середовища є *застосування у навчальному процесі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ)*. Використання інноваційних технологій в освіті – це природна та необхідна умова розвитку сфери освітянських послуг. Інновації покликані зберегти отримані знання, але водночас закликають відмовитись від застарілих форм роботи.

Характерною ознакою ЗВО, як зазначає А. Сторожук, є включення дієвих інноваційних підходів, які потребують розбудови як на основі традиційних, так нетрадиційних, значно оновлених методів виховання, що мають вплив на сучасну молодь [261, с. 8].

Як зауважує І. Роберт, «реалізація можливостей сучасних технологій інформаційного впливу в освітньому процесі розширює спектр видів навчальної діяльності, дозволяє удосконалювати традиційні організаційні форми й методи навчання та сприяє виникненню його нових технологій» [233, с. 25].

Використання сучасних ІКТ у процесі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів дозволяє реалізувати такі завдання:

- розвивати творчий потенціал майбутніх учителів музичного мистецтва, їх комунікативні здібності та уміння;
- сприяти підвищенню мотивації до виховання національної самосвідомості учнів;
- розширювати зміст навчання, легке сприймання необхідного музичного матеріалу.

Важливими перед умовами ефективного функціонування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі, згідно з Н. Морзе, є:

- володіння особистісно-орієнтованою методикою навчання;
- спільне бачення процесу інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у викладачів різних предметів за умови сприяння і підтримки керівництва системою освіти;
- наявності певного досвіду у викладачів у галузі використання освітніх інформаційно-комунікаційних технологій;
- сприяння професійному удосконаленню професорсько-викладацького складу у галузі інформаційно-комунікаційних технологій;
- доступу до сучасних інформаційних технологій, зокрема до програмного забезпечення [191, с. 200].

У процесі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів можуть бути використані різноманітні інноваційні технології, які розширюють можливості майбутніх учителів музичного мистецтва. Ефективними сучасними ІКТ є мережа Інтернет, такі сервіси, як електронна пошта, телекомунікації, комп'ютерні технології, мультимедіа, соціальні мережі.

Перспективною для використання в педагогічному процесі інформаційною технологією є мультимедіа, що являє собою сукупність прийомів, методів, обробка, зберігання та передавання аудіовізуальної інформації. Ця технологія

«надає змогу поєднати в одному програмному продукті текст, графіку, аудіо- і відеоінформацію, анімацію та 3D-графіку» [89, с. 52].

Мультимедійні засоби навчання можуть використовуватись на лекційних і практичних заняттях, що дозволяє підвищити рівень сприйняття навчального матеріалу студентами.

Гармонійне поєднання сучасних ІКТ з музичним мистецтвом є результатом створення інтегрованого уроку. Так, поєднання музичного мистецтва з живописом, поезією, декоративно-ужитковим мистецтвом в освітньому процесі сприяє вихованню національно-патріотичних почуттів, стимулює інтерес до вивчення української національної культури, музичної спадщини вітчизняних композиторів, української народної пісні, демонструє взаємозв'язок національного мистецтва з життям українського народу.

Мультимедійні презентації – це один з найбільш ефективних засобів, що дозволяє поєднати текстову, звукову та відеоінформацію. За допомогою комп'ютерної програми MS Power Point можуть бути створені різноманітні цікаві та наочні матеріали для уроку. При застосуванні мультимедійних презентацій у навчальному процесі ми вважаємо за доцільне поділяти всю представлену інформацію на два основних види: звуковий ряд та відеоряд. Як звуковий ряд, враховуючи специфіку професійної підготовки учителів музичного мистецтва, можуть використовуватись музичні твори та їх фрагменти. Всі можливі супроводжуючі музичні твори, відеоінформацію ми пропонуємо поділяти на два основні види – інформаційний та емоційний.

До інформаційного відеоряду можна віднести ту відеоінформацію, яка може відноситись лише до певного музичного твору і ні до якого іншого. Зокрема партитури твору, відеозаписи виконання певного твору тощо. Використання інформаційного відеоряду здатне сприяти більш ефективному вихованню національної самосвідомості учнів. Наприклад, перед вивченням української народної пісні слід ознайомитись з відеозаписами виконання цього твору різними виконавцями.

До емоційного відеоряду відносяться фото- чи відеозображення, які можуть використовуватись для відеосупроводу творів вітчизняних класиків. Це можуть бути співзвучні музичному твору зображення природи, народних традицій, державних символів та інших маркерів національного самоусвідомлення. Такий відеоряд ефективно виконує головне завдання – виховання національної самосвідомості учнів.

Таким чином, мультимедіа є інформаційно насиченою педагогічною технологією, яка сприяє поєднанню великих обсягів різноманітної інформації, відповідно до завдання уроку.

Іншим ефективним засобом сучасних інноваційних технологій, що може використовуватись при вирішенні завдання, є організація моніторингу. Впровадження моніторингу на базі сучасних інформативно-комунікативних технологій дає можливість майбутнім учителям музичного мистецтва контролювати рівень набутих знань, умінь та навичок учнів, рівень їх національної самосвідомості. Головними елементами моніторингу, згідно з класифікацією, запропонованою Л. Василевською-Скупою та Н. Кравцовою, є: «академічна активність; рубіжний контроль; результати практичних завдань (індивідуальні завдання, курсові, дипломні роботи, тести); підсумковий контроль» [49, с. 154-158].

Таким чином, використання сучасних інноваційних технологій дозволяє більш ефективно формувати готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів та є одним із сучасних засобів національного виховання особистості. Згідно з твердженням науковця М.Павлюченкової, використовуючи всі види технологій, можливо успішно формувати соціокультурну – глибинну основу нації, держави, розповсюджувати і запроваджувати власні духовні та моральні цінності, культуру, мову [88, с. 55].

Отже, можна зробити висновок, що створення у закладах вищої освіти освітньо-виховного середовища є важливим чинником формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Іншою важливою педагогічною умовою ефективного виховання національної самосвідомості учнів є *відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу*. Майбутньому вчителю музичного мистецтва необхідно враховувати рівень підготовки учнів, їхні індивідуальні можливості, музичні здібності, необхідні для виконання творів вітчизняних композиторів. Відзначаючи важливу роль національного музичного мистецтва у вихованні підростаючого покоління, відомий український композитор С. Людкевич закликав фахівців до «...рідного музичного навчання всіма можливими засобами...бо кожне спізнення цієї праці робить її труднішою...» [172, с. 298]. Він підкреслював, що навчання музичному мистецтву має спиратись на культурні традиції українського народу, народнопісенні зразки. Саме тому важливо використовувати твори, які зображають ментальність української нації, тобто не лише розвивають виконавську майстерність, але й сприяють вихованню національно-патріотичних почуттів учнівської молоді.

Знання рідної мови, історій, звичаїв і традицій українського народу, пісенного фольклору свідчить про високий рівень культури та національної самосвідомості особистості. Тому залучення підростаючого покоління до вивчення кращих зразків вітчизняного музичного мистецтва сприятиме підвищенню рівня національно-патріотичних почуттів, національної самосвідомості шкільної молоді.

Одним з важливих завдань сучасної музичної педагогіки є виховання національної самосвідомості учнів на основі національного музичного репертуару. Важливою є думка Л. Василевської-Скупої, яка вважає, що репертуар – це засіб, за допомогою якого відбувається спілкування керівника хору зі співаками, хорового колективу зі слухачами. Це важливий чинник, котрий сприяє залученню дітей до національної й світової хорової музики, розвиває їхні естетичні смаки, ціннісні орієнтації у музичному світі, здатному до постійних змін [47, с. 131].

Вивчення українських народних пісень, знайомство з творчою спадщиною вітчизняних композиторів, гра на музичних інструментах є важливим чинником

виховання національної самосвідомості учнів. Адже в народній пісні найяскравіше відбивається національний ідеал людини, на який має орієнтуватись у своїй навчально-виховній роботі майбутній учитель музичного мистецтва [50, с. 103].

Як зазначив Ф. Колесса, народні пісні є «органічним витвором народного духу: вони живуть і розвиваються у тісному зв'язку із духовним життям народу, як його найсильніший вислів. Тому українські пісні дають невичерпні засоби до пізнання характеру й душі українського народу, його історії й культурного розвитку» [142].

Підвищенню рівня національної самосвідомості учнів сприяє використання у навчально-виховному процесі вокальних та інструментальних творів С. Гулака-Артемовського, М. Лисенка, М. Леонтовича, А. Веделя, Я. Степового, Б.Лятошинського, М. Скорика, В. Сільвестрова та ін. Разом з тим, слід не забувати про інтерес молодого покоління до сучасної музики, адже сучасна естрада, джаз привертають увагу молодого покоління з різноманітними музичними смаками, задовольняють їхні потреби. Важливо зауважити, що ці потреби потрібно спрямувати на кращі зразки сучасної української естради з метою виховання національної самосвідомості особистості. Тому, спираючись на реальні захоплення студентів, треба докласти усіх зусиль для їх спрямування на духовний розвиток особистості [240, с. 208].

Виходячи із вищесказаного, відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу – важлива педагогічна умова, яка сприяє залученню підростаючого покоління до національного музичного мистецтва як чинника виховання національно-патріотичних почуттів, національної самосвідомості, гідності, духовних і моральних якостей особистості.

Отже, застосування вищеперерахованих педагогічних умов у ЗВО сприятиме ефективному формуванню готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

2.4. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Теоретичний аналіз проблеми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва та результати констатувального етапу педагогічного дослідження зумовили висновок щодо необхідності розробки структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

У педагогічній науці поняття «модель» розуміють як «уявну чи матеріально реалізовану систему, котра відображає та відтворює об'єкт дослідження (природний або соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нові відомості стосовно цього об'єкта» [119, с. 516].

На думку С. Гончаренка, загальні уявлення про педагогічні явища і процеси, втілені у вигляді моделі як їх прообразі, знаходять свою конкретизацію у проєкті майбутньої діяльності [83, с. 135].

У науковій літературі педагогічне моделювання є «вищою і особливою формою наочності, засобом упорядкування інформації, що дозволяє більш глибоко розкрити сутність того явища, яке вивчається» [289, с.93].

Разом з тим, моделювання – це метод пізнавальної та управлінської діяльності, як зазначає С. Корбутяк, що дозволяє адекватно й цілісно відобразити в модельних уявленнях сутність, найважливіші якості та компоненти системи [148, с. 11].

У сучасній педагогічній науці використання методу моделювання набуло особливого поширення. За останні роки пошуками моделі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва займались такі науковці, як Л. Ільчук [133], А.Козир [138], Н. Мозгальова [188], О. Отич [210], С. Паршук [212], Є.Проворова [224], Н. Чорна [301] та ін.

Викликає зацікавлення створена Є. Проворовою модель формування методичної підготовленості майбутніх учителів музики, яка містить такі блоки:

теоретико-методологічний (мета, завдання, методологічні підходи, принципи); методико-технологічний (педагогічні умови, зміст, форми, методи та засоби роботи); діагностично-результативний (критерії, показники та рівні сформованості методичної підготовленості вчителів музики) [224, с. 23].

Корисною для нашого педагогічного дослідження є розроблена модель професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання підлітків засобами дзвонарства Л. Ільчук, яка реалізовувалась у три етапи: мотиваційно-ціннісний, процесуально-операційний і творчо-синтезуючий [133, с.128].

Разом з тим, Н. Мозгальновою розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики, яка реалізовувалася у п'ять етапів: початково-установчий, організаційно-діяльнісний, інтелектуально-збагачувальний, реалізаційно-коректувальний, підсумково-оцінювальний [188, с. 26].

Важливою для розгляду є модель формування готовності майбутніх учителів до національного виховання учнів, представлена С. Паршук, яка складається з наступних етапів: когнітивно-збагачувального, репродуктивно-діяльнісного, конструктивно-творчого та оцінно-регулятивного [212, с. 132].

У нашій дисертаційній роботі структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів ми розуміємо як цілісну структуру, що містить у собі мету та завдання, компоненти готовності майбутніх учителів музичного мистецтва, науково-методологічні підходи, навчально-дидактичні принципи, педагогічні умови, для досягнення поставленої мети, різноманітні методи, форми та засоби використання виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва. Дана структурно-функціональна модель містить у собі такі блоки: цільовий, організаційно-змістовний і результативний.

Так, цільовий блок містить мету, завдання, дидактичні принципи та науково-методологічні підходи підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності. Основною метою є формування

готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, що відповідає вимогам суспільства до підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, орієнтованим на виховання громадян - патріотів України.

Відповідно до вищезазначеної мети ми визначили такі завдання:

- розвиток у майбутніх учителів музичного мистецтва позитивної мотивації: усвідомлення важливості виховання національно-патріотичних почуттів учнівської молоді, необхідність опанування засобами виховного впливу в процесі музичної діяльності (мовленнєвий вплив, володіння співацьким голосом, диригентськими жестами, грою на музичних інструментах);
- спрямування студентів на оволодіння системою знань про сутність і структурні компоненти національної самосвідомості;
- формування здатності до самоаналізу, комунікативної рефлексії, оцінки своєї підготовки до майбутньої виховної діяльності, зокрема виховання національної самосвідомості школярів.

Цільовий блок містить науково-методологічні підходи та принципи, які є основою формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. У педагогічному дослідженні процес підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів ґрунтується на взаємопов'язаних між собою науково-методологічних підходах, з-поміж яких виділяємо: особистісно орієнтований, культурологічний, етнопедагогічний, компетентісний, аксіологічний, діяльнісний, праксеологічний, системний.

Одним з першочергових науково-методологічних підходів у процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості підростаючого покоління є особистісно орієнтований, адже майбутній учитель музичного мистецтва має бути компетентним у виборі методів, засобів та форм виховання майбутніх громадян-патріотів, враховувати індивідуальні особливості учнів різних вікових категорій, їхні ціннісні орієнтації.

Концепції особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутніх педагогів були предметом дослідження В. Андрущенка [8], О. Антонова [10], І. Беха [22], Л. Виготського [64], І. Зязюна [131], І. Кона [146], А. Коробченко [150], Г. Костюка [152], О. Олексюка [203], Г. Падалки [211], О. Пехоти [214], С. Сисоєвої [251] та ін.

Стосовно даного підходу у підготовці майбутнього вчителя, І. Бех зазначив, що він має «суттєво гуманізувати навчальний процес, наповнити високими естетично-духовними переживаннями, утвердити взаємини справедливості й поваги, максимально розкрити потенційні можливості особистості, стимулювати її до особистісно розвивальної творчості» [22].

У галузі мистецької освіти особистісноорієнтований підхід, на думку Г. Падалки, ґрунтується на таких провідних позиціях: «спрямування навчального процесу на розвиток особистості учня (сприймання, пам'яті, мислення, мови, уяви учнів, їх почуттів та вольових якостей, темпераменту, здібностей, розвиток умінь спілкування); художній розвиток учня (розширення можливостей сприймання, формування мистецько-виконавських умінь і навичок, активізація творчого потенціалу і здатність до художньої творчості; ствердження суб'єктної ролі учня у процесі мистецького навчання» [211, с.52].

Головною особливістю особистісно орієнтованої професійної освіти майбутнього педагога-музиканта є інтеграція формування особистісних якостей фахівця і його професійної готовності [251].

Отже, впровадження особистісно орієнтованого підходу в процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва сприятиме розкриттю потенційних можливостей студентів, спрямуванню їх до особистісно розвивальної творчості з метою виховання майбутніх громадян - патріотів нашої держави та, на наш погляд, готовності до виховання національної самосвідомості учнівської молоді.

Визначальним підходом у фаховій підготовці вчителів музичного мистецтва є культурологічний, оскільки «саме в культурі сфокусовані системи ціннісних

уявлень – основа особистісних орієнтирів суб'єкта, що регулює його діяльність і переводить людину в більш осмислений і впорядкований спосіб буття» [85].

Особливості культурологічного підходу розглянуто у наукових працях Г.Васяновича [51], В. Моляко [190], Г. Падалки [211], В. Процюк [229], О.Рудницької [242], О. Савченко [248], О. Шевнюк [304] та ін.

Культурологічний підхід тлумачиться науковцями як «сукупність методичних прийомів, що забезпечують аналіз будь-якої сфери соціального та психологічного життя, у тому числі сфери освіти і педагогіки, через призму системоутворювальних понять: культура, культурні зразки, норми та цінності, уклад і спосіб життя, культурна діяльність та інтереси тощо» [268, с. 69].

Вивчаючи проблему професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів, О. Савченко зазначає, що вищезазначений підхід «сприяє формуванню педагогічних цінностей учителів, розвитку творчості, можливості самореалізації у професійній діяльності». Зокрема дослідниця розглядає культуру як «сукупність матеріальних і духовних цінностей, специфічний спосіб людської діяльності, як процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості вчителя» [247, с. 146].

Погоджуємось з думкою Г. Падалки, яка зазначає, що «значення культурологічного впливу мистецтва на становлення особистості важко переоцінити, особливо в контексті нової парадигми людинотворення. У реалізації культуротворчого впливу мистецької діяльності науковець підкреслює роль інтегративного художнього виховання, забезпечення цілісності художнього світобачення учнів» [211, с. 12–13].

Отже, культурологічний підхід у контексті нашого дослідження дає можливість підняти проблему національного виховання, особливо в роботі зі студентами, на значно вищій щабель, сприятиме формуванню їх належної поваги до нетлінних духовних надбань українського народу. Адже даний підхід реалізовується шляхом певних доповнень в освітній процес, що збагатить його інформацією, спрямованою на оволодіння народознавчої компетентності, усвідомлення значущості національної культури. Відповідно, такий підхід

уможливорює процес інтеріоризації (опанування особистістю загальнолюдських і національних культурних цінностей), що спонукатиме майбутніх учителів музичного мистецтва до прагнення систематичного самовдосконалення, соціокультурного зростання.

Разом з тим, культурологічний підхід логічно трансформується у етнопедагогічний, враховуючи те, що особистість, перебуваючи в конкретному соціокультурному середовищі, належить до певної етнічної спільноти [76, с. 28].

Тому для формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості школярів важливим є етнопедагогічний підхід. Значення означеного підходу у вихованні особистості досліджують С. Гончаренко [81], О. Олексюк [203], Ю. Руденко [237], О.Рудницька [238], О. Хоружа [290] та ін.

Погоджуємось з думкою О. Олексюк про те, що «важливою умовою ефективної реалізації етнопедагогічного підходу в навчально-виховному процесі, є виховання з опорою на національні традиції народу, його культуру, обрядовість, звичаї, звички». Погоджуємось з міркуваннями науковця про те, що «національна культура надає специфічного колориту середовищу, в якому функціонують різні освітні заклади, а завдання педагогів полягає в тому, щоб, з одного боку, вивчати, формувати це середовище, а з іншого – максимально використовувати його виховні можливості» [203, с. 26].

Слушно зауважує О. Рудницька, що «уявлення про народне мистецтво людина отримує через етнопедагогічний образ світу, а досягнення творів народного мистецтва можливе тільки за умови глибокого пізнання історико-етнічного коріння нації» [238].

Так, під час індивідуальних занять з «Хорового диригування», «Постановки голосу», групових занять з «Теорії і методики музичної освіти», «Практикуму з народного співу» та «Хорового класу» у майбутніх учителів музичного мистецтва є можливість досягнути національні вокальні, інструментальні та хорові твори, в яких зображені звичаї та традиції українського народу, його історичне минуле, оспівується краса людських почуттів і милування рідним краєм.

Етнопедагогічний підхід дає можливість залучати учителів музичного мистецтва до науково-дослідної та пошукової діяльності в галузі фольклористики з метою пошуку, розшифрування та запису українських народних пісень; вивчати музичні твори українських композиторів, обробки народних пісень з поглибленим аналізом їх етнічної основи. Даний підхід сприятиме вихованню шанобливого ставлення до національної культури народу, його традицій та обрядів, формуванню національного ідеалу та національної самосвідомості.

Разом з тим, основою реформування вищої мистецької освіти є компетентнісний підхід, який скеровує освітній процес на формування професійних компетентностей майбутнього учителя музичного мистецтва в умовах освітньо-виховного середовища. Важливість даного підходу зумовлена потребою сучасного українського суспільства у підготовці висококваліфікованого фахівця, здатного виховувати художньо-естетичні цінності, національно-патріотичні почуття та національну самосвідомість підростаючого покоління. Цілком слушно, на наш погляд, зазначає Н. Побірченко, що компетентнісний підхід можна розглядати не лише як засіб оновлення змісту освіти, але і як механізм приведення його у відповідність до вимог сучасності [218, с. 25].

Питання компетентнісного підходу розкрито в працях І. Беха [24], Н. Бібік [25], О. Дубасенюк [117], В. Кременя [158], О. Овчарука [201], Н. Побірченко [218], О. Щолокової [317], В. Ягупова [318], А. Ярошенка [319] та ін.

У педагогічній науці професійна компетентність визначається як «інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети в певній професійній діяльності, а також моральну позицію фахівця» [157, с.722].

На думку О. Дубасенюк, «професійна компетентність сприяє розвитку здатності учителя до ефективної реалізації своєї професійної діяльності, оволодінню ним цілісною системою знань, умінь і навичок. Вони зумовлюють сформованість його різноаспектної професійної педагогічної діяльності, рівень розвитку вчителя як носія визначених цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості» [114, с. 15].

Про важливість компетентнісного підходу у формуванні необхідних знань студентів наголошується у наукових працях О. Щолокової, у яких особливого значення набуває самостійна пізнавальна діяльність, котра засновується на вмінні добувати знання з різних джерел інформації. Так, компетентність у сфері мистецької освіти стає наслідком саморозвитку і самоосвіти індивіда [317, с. 9-13].

Водночас поділяємо думку А. Ярошенко, яка розглядає компетентнісний підхід як «один із напрямів модернізації освіти і такий, що передбачає високу готовність випускників ВНЗ до успішної діяльності в різних сферах завдяки сформованості в них системи ключових компетентностей та відповідає прийнятій у більшості розвинених країн загальній концепції освітнього стандарту і прямо пов'язаний з переходом у конструюванні змісту освіти і систем контролю його якості на систему ключових компетентностей» [319, с. 7].

Таким чином, компетентнісний підхід сприяє опановуванню учителями музичного мистецтва системою фахових знань та умінь, зокрема виконавською майстерністю з метою досконалого виконання українських народних пісень, їх хорових обробок, музичних творів вітчизняних композиторів. Разом з тим, майбутній вчитель музичного мистецтва має володіти теоретичними знаннями щодо сутності поняття «національна самосвідомість», її структурних компонентів. Він повинен надавати глибокий, всебічний аналіз образного змісту музичного твору, вміти залучати школярів до його сприйняття, впливати на розвиток емоційно-почуттєвої сфери дітей, виховуючи в них національно-патріотичні почуття і ціннісні орієнтації.

У зв'язку з цим, у нашій роботі постає особлива увага до аксіологічного підходу, зокрема обґрунтування системи цінностей у професійному й особистісному становленні майбутнього учителя музичного мистецтва.

Теоретико-методологічні основи впровадження аксіологічного підходу у навчально-виховний процес ЗВО висвітлені в працях І. Бега [23], І. Зязюна [130], О. Олексюка [203], Г. Падалки [211], М. Ткача [271], А. Щербакової [310], П.Щербань [313] та ін.

У Національній доктрині розвитку освіти одним з пріоритетних напрямів є «створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися впродовж життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти» [196].

Як зазначає І. Бех, «виховання особистості на основі цінностей - це провідний шлях формування самої особистості та її духовного світу, у зв’язку з чим підіймається питання не лише про ціннісне виховання, а й ціннісне навчання, що має своїм кінцевим результатом не знання, а формування аксіологічного світогляду, який оперує ціннісними категоріями» [23, с. 124].

Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів неможлива без звернення до духовних цінностей, адже саме вони, як зазначає О. Олексюк, «покликані сприяти формуванню духовного потенціалу музиканта-педагога і забезпечувати постійний професійний саморозвиток, сприяти пошуку особистісно-орієнтованих технологій, формуванню здатності ціннісно осмислювати світ і час в їхній неподільності» [203, с. 14].

Погоджуємось з думкою Н. Ничкало про те, що важливою ознакою духовного розвитку особистості є формування фольклорно-компетентної особистості як суб’єкта репродуктивно-творчої культурної діяльності [184, с.156].

Наголосимо, що застосування аксіологічного підходу у підготовці вчителів музичного мистецтва сприятиме формуванню їхніх ціннісних орієнтацій до виховання національної самосвідомості учнівської молоді. Даний підхід забезпечить формування висококваліфікованого та компетентного вчителя музичного мистецтва на основі вітчизняного музичного мистецтва.

Водночас, у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів важливого значення набуває діяльнісний підхід. Такий підхід «спрямовує освітній процес на розвиток

умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань із різних навчальних предметів, успішну адаптацію в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності й самоосвіти» [94, с. 14].

Важливість діяльнісного підходу вивчали такі науковці, як С. Безбородих [18], Л. Виготський [64], І. Зязюн [130], І. Княжева [136], О. Леонтьєв [167], О.Олексюк [203], С. Рубінштейн [236], О. Рудницька [241], С. Сисоєва [251], Т.Тихонова [270] та ін.

Діяльнісний підхід у роботі майбутніх учителів музичного мистецтва виявляється в організації діяльності учнівської молоді. Погоджуємось з думкою О. Олексюк про те, що «діяльнісний підхід вимагає спеціальної роботи з вибору й організації діяльності особистості, з активізації та переведення її в позицію суб'єкта пізнання, праці та спілкування. Це передбачає вміння обирати мету й планувати діяльність, організовувати та регулювати її, здійснювати контроль, самоаналіз та оцінку результатів» [203, с. 25]. Так, учитель музичного мистецтва має забезпечити належні умови для роботи з учнями, створити позитивну атмосферу, вміти правильно підібрати необхідний музичний репертуар, використовувати наочні засоби для кращого сприймання українських народних пісень, вокально-хорових та інструментальних творів вітчизняних композиторів, зокрема картини, малюнки, плакати, портрети композиторів та ін. Водночас, слід використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології, а саме мережу Інтернет, мультимедійні матеріали, відео- та аудіоматеріали, презентації, електронні навчальні ресурси та ін. Підготовка до творчої майбутньої діяльності має здійснюватися під час організації концертних програм з національно-патріотичним спрямуванням, проведення музичних казок, лекцій-концертів тощо.

Підготовка висококваліфікованих учителів музичного мистецтва, готових продуктивно та ефективно виховувати національну самосвідомість учнів засобами вітчизняного мистецтва, здійснюється на засадах праксеологічного підходу.

Проблема вивчення праксеології та використання праксеологічних ідей у навчально-виховному процесі розглядалась у численних наукових дослідженнях,

зокрема П. Зуєва [127], І. Зязюна [129], А. Козир [138], Т. Котарбинського [153], Н.Овчаренко [198], Є. Проворової [224] та ін.

Праксеологія, на думку П. Зуєва, це наука, що досліджує норми, принципи, структуру й закономірності організації ефективної діяльності, спрямовану на вдосконалення життєдіяльності та вирішення таких основних завдань: 1) виявлення факторів та умов, що дають змогу підвищити ефективність діяльності особистості; 2) реалізація завдань соціально-діяльнісної адаптації та активної зміни середовища особистості; 3) зміни суб'єкта діяльності з метою актуалізації, саморегуляції, самовдосконалення; 4) органічне поєднання теорії й практичних дій суб'єктів діяльності [127, с. 9].

«Праксеологічний підхід – це сукупність положень, практичне втілення яких спрямовує процес підготовки на удосконалення практичної діяльності з орієнтацією на максимальну доцільність. Даний підхід дозволяє не тільки визначити норми вчинення діяльності, й запропонувати рекомендації щодо оптимізації дій, виявлення доцільності, раціональності педагогічних дій та операцій з метою оптимізації методичної діяльності майбутнього вчителя музики. Він характеризується єдністю співвідношення знань і практики» [140].

У ЗВО студенти мистецьких спеціальностей вивчають дисципліни вокально-хорової підготовки («Хоровий клас», «Постановка голосу», «Хорове диригування», «Теорія і методика музичної освіти», «Практикум з народного співу»). Необхідно зауважити, що для ефективного формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва є важливим міждисциплінарний зв'язок даних дисциплін, який має ґрунтуватись на засадах праксеологічного підходу, оскільки праксеологія розповідає не лише про те, що і як необхідно робити педагогу, а й про те, як раціонально думати, щоб добре працювати [140, с. 12].

Цілком погоджуємось з Н. Овчаренко, що «праксеологічний підхід до підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва означає осмислення її функціональності, результативності, визначення доцільності дій викладача, вияв тих прийомів, методів та операцій, що не задовольняють, з'ясування причин неефективності, вивчення можливостей, потенціалу та невикористаних резервів,

вироблення пропозицій задля підвищення ефективності методичної підготовки педагогів»[198, с. 105].

Реалізація даного підходу в освітньому процесі дає можливість студентам створити власну модель ефективного виховання національної самосвідомості учнів на уроках музичного мистецтва: виявити труднощі та проблеми виховання національно-патріотичних почуттів шкільної молоді; розробити стратегію успішної виховної діяльності шляхом удосконалення навчального процесу новими методами, прийомами, засобами та формами (правильна організація часу, раціональна робота з навчальними та музичними матеріалами та ін.); досягнення високих результатів.

У підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді особливе значення має системний підхід.

Теоретичні основи системного підходу розробляли С. Гончаренко [81], О.Дубасенюк [115], К. Іващенко [132], В. Корбутяк [148], Т. Кочубей [154], В.Кушнір [165], В.Сластьонін [255] та ін.

«Системний підхід – це єдність інтеграції й диференціації при домінуванні тенденції до об'єднання. Він дозволяє інтегрувати й систематизувати накопичені знання, долати їх надлишковість, знаходити інваріанти описів, уникати недоліків локального підходу, підвищувати ефективність системних досліджень і процесу навчання, формулювати нові наукові гіпотези, створювати системні описи явищ» [71, с. 20-21].

За С. Гончаренко, «системний підхід – це послідовність процедур для створення складноорганізованого об'єкта як системи, а також спосіб опису, пояснення, прогнозування поведінки таких об'єктів; дослідження складноорганізованих об'єктів як комплексу взаємопов'язаних підсистем, поєднаних загальною ціллю, що розкриває інтегративні властивості об'єкта як системи, а також зовнішні й внутрішні зв'язки; цілісне бачення складноорганізованих об'єктів дослідження» [81, с. 3].

Системний підхід, як стверджує О. Дубасенюк, «уможливлює розгляд проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів з урахуванням різноманітних чинників. Такий підхід застосовується до аналізу професійної підготовки вчителя як множини взаємонеподільних елементів, які об'єднані спільністю функцій і мети, єдністю управління та функціонування» [115, с. 15-16].

Означений підхід є «одним із фундаментальних класичних підходів сучасного наукового пізнання, який передбачає дослідження явищ не ізольовано, як автономну одиницю, а, передусім, як взаємодію і зв'язки різних компонентів цілого, знаходження у системі цих відносин провідних тенденцій і основних закономірностей» [75, с. 104].

Отже, у контексті нашого педагогічного дослідження системний підхід забезпечує комплексне вивчення проблеми формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів на всіх етапах педагогічного дослідження; виокремлення мети та її результатів, нових методів, форм і засобів роботи, спрямованих на формування означеної якості. Тому вважаємо, що даний підхід сприятиме удосконаленню процесу формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання майбутніх громадян - патріотів України.

Підсумовуючи, зазначимо, що поєднання вищезазначених підходів як методологічної основи підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів дає можливість обґрунтувати методику формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів та уможливлює вивчення ефективних шляхів і засобів розв'язання проблеми дослідження.

Концептуальні підходи, як слушно зауважує Ю. Степура, дозволяють передбачити можливі варіанти розвитку досліджуваного процесу й ідентифікувати інформаційні модулі професійної підготовки студентів [260, с. 111].

Варто зауважити, що система підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді

ґрунтується на дидактичних принципах, що зумовлюють зміст, методи, форми та засоби навчально-виховного процесу згідно з головною метою педагогічного дослідження – формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Слушно зауважує С. Гончаренко, що «під час планування й проведення педагогічного дослідження необхідно орієнтуватися на методологічні принципи й конкретно-наукові форми їх прояву» [82, с. 84].

У науковій літературі поняття «принцип» (від лат. *Principium* – основа, начало) розглядається як «вихідне положення наукової теорії, що виконує функцію обґрунтування її змісту та визначає напрям і спосіб вивчення предмета дослідження» [241, с. 10-13]. Так, К. Балаєва розуміє під принципами підготовки майбутніх педагогів «загальні положення, що визначають зміст, методику й процес відповідної підготовки студентів» [14, с. 92].

Вважаємо, що базовою основою процесу формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності є такі дидактичні принципи:

Перший принцип – цілісності – орієнтує на досягнення цілісності навчально-виховного процесу, передбачає спрямованість змісту, методів та форм виховної роботи на формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, їх духовний розвиток, залучення студентів до охоплення кращих надбань вітчизняного музичного мистецтва.

Слушно зазначає Г. Падалка, що принцип цілісності «передбачає спрямованість змісту, всіх форм і методів навчальної роботи на забезпечення єдиної мети – розвиток особистості, на основі відбору найдоцільніших матеріалів у їхній взаємозалежності, структурування методичного забезпечення, взаємодія аудиторних та позааудиторних занять, відбір тих чи інших форм виховної роботи» [211, с 149 – 150].

Наступний принцип – безперервності і наступності – характеризується засвоєнням майбутніми учителями музичного мистецтва теоретичних знань,

умінь та навичок для ефективного виховання національної самосвідомості учнівської молоді; правильне планування і точний підбір музичного репертуару на індивідуальних та групових заняттях; досягнення учителями музичного мистецтва виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва як основи духовного розвитку особистості.

Використання принципу культуровідповідності передбачає зв'язок виховання національної самосвідомості учнівської молоді з найвищою культурною цінністю, а саме вітчизняним музичним мистецтвом. Як слушно зазначає Г. Падалка, «культуровідповідність – це необхідна ознака мистецької освіти в сучасних умовах, що зорієнтована на усвідомлення мистецтва як соціального явища, на досягнення значущості художньої культури в навколишньому бутті, на висвітлення соціальних функцій мистецької діяльності» [211, с. 152]. Даний принцип виявляється у пізнанні потенціалу вітчизняного музичного мистецтва як засобу виховання майбутніх громадян - патріотів України.

Принцип національної спрямованості забезпечує виховання національної самосвідомості особистості, шанобливого ставлення до своєї та інших національних спільнот, виховання любові до рідної Батьківщини, здатності до виконання обов'язку захищати рідну Батьківщину, її незалежність і територіальну цілісність. Важливою є думка А. Козир, яка зауважує, що принцип національної спрямованості виявляється як у вищих сферах формування професійної майстерності (становлення духовності майбутніх учителів, їх ціннісних орієнтацій (естетичні смаки, ідеали, етнопедагогічні пріоритети)), так і в конкретиці викладання музично-педагогічних дисциплін [137, с. 120].

Організаційно-змістовий блок структурно-функціональної моделі характеризує процес формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів й забезпечує набуття теоретичних знань про сутність та особливості виховання майбутніх громадян-патріотів, умінь та навичок використання виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва як ефективного засобу духовного розвитку особистості.

Даний блок містить педагогічні умови, методи, форми, засоби та етапи формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Розробка структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів передбачала визначення педагогічних умов, що забезпечать ефективне формування готовності учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності. До них відносимо:

- 1) цілеспрямований розвиток мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів;
- 2) забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості викладачів і студентів;
- 3) відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу.

Результативний блок СФМ підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва передбачає перевірку рівня сформованості готовності учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за системою критеріїв та показників. Критеріями готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості учнівської молоді обрали мотиваційно-цільовий, когнітивно-інформаційний, емоційно-ціннісний, рефлексивно-оцінювальний (див. підрозділ 2.1.). На основі виділених критеріїв та показників визначили рівні сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів: високий, середній та низький. Передбачуваним результатом структурно-функціональної моделі є позитивна динаміка формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів здійснювали у три послідовних етапи: професійно-мотиваційний, інформаційно-змістовий, творчо-діяльнісний.

Метою *професійно-мотиваційного етапу* є формування позитивної мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, установка на розвиток власної готовності до даної діяльності у процесі вивчення таких навчальних дисциплін: вокально-хорової підготовки («Хорового класу», «Хорового диригування», «Постановки голосу»); «Теорії і методики музичної освіти»; «Практикуму з народного співу» та передбачало вирішення таких завдань:

- розвиток первинної мотивації та потреби вчителів музичного мистецтва щодо формування у них готовності до виховання національної самосвідомості учнів, зокрема оволодіння вербальними засобами комунікативного впливу (організація спілкування з учнями); невербальними засобами в процесі музично-педагогічної діяльності (володіння співацьким голосом, диригентським жестом, грою на музичних інструментах);
- усвідомлення потенціалу вітчизняного музичного мистецтва як ефективного засобу виховання майбутніх громадян - патріотів України;
- формування здатності до самоаналізу, оцінки власного рівня готовності до виховання національної самосвідомості шкільної молоді.

На всіх етапах організації навчально-виховного процесу ми використовували методи, форми та засоби формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва. «Метод навчання (гр. *methodos* – шлях пізнання, спосіб знаходження істини) – це впорядкований спосіб взаємопов'язаної, цілеспрямованої діяльності педагога й студентів, спрямований на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань» [76, с.88.].

Для розв'язання завдань професійно-мотиваційного етапу нами були розроблені змістові доповнення до вищезазначених навчальних дисциплін, використані такі методи роботи: пояснювально-ілюстративний, проєктних технологій, активізації зорових, слухових асоціацій, частково-пошуковий (евристичний), цілісного аналізу музичного твору, демонстрації музичного твору за допомогою фонозапису, відеослайдів, комп'ютерних програм; форми:

індивідуальні заняття з музичних дисциплін, тьюторська лекція, лекції-обговорення, практичні, самостійна робота, диспут-обговорення.

Другий *інформаційно-змістовий* етап спрямовувався на оволодіння учителями музичного мистецтва теоретичними знаннями про сутність поняття «національна самосвідомість», визначення шляхів виховання національно-патріотичних почуттів шкільної молоді засобами вітчизняного музичного мистецтва, розвиток умінь та навичок виховання громадян-патріотів у навчально-виховній діяльності.

На даному етапі ми впровадили авторський спецкурс «Основи виховання національної самосвідомості учнів», головною метою якого було ознайомлення студентів із сутністю феномену «національна самосвідомість», його складовими компонентами, значенням у системі розвитку особистості (Додаток Н). Водночас учителі музичного мистецтва мали можливість самостійно аналізувати потенціал вітчизняного музичного мистецтва з метою виховання національної самосвідомості учнівської молоді. Тому зміст, методи та форми роботи спецкурсу були спрямовані на розв'язання таких завдань: актуалізацію у майбутніх учителів музичного мистецтва позитивної мотивації до виховання національної самосвідомості учнів; усвідомлення ними ролі вітчизняного музичного мистецтва як ефективного засобу національно-патріотичного виховання шкільної молоді; оволодіння практичними вміннями та навичками виховання національної самосвідомості шкільної молоді у ЗЗСО.

Відповідно до вищезазначених завдань, нами були використані такі методи роботи: проблемного викладу навчального матеріалу, народних та рольових ігор, дискусій, методу веб-квестів, використання ІКТ (інтернет-ресурс, мультимедійна дошка, презентації). Основними формами роботи спецкурсу були лекційні, практичні заняття та самостійна робота.

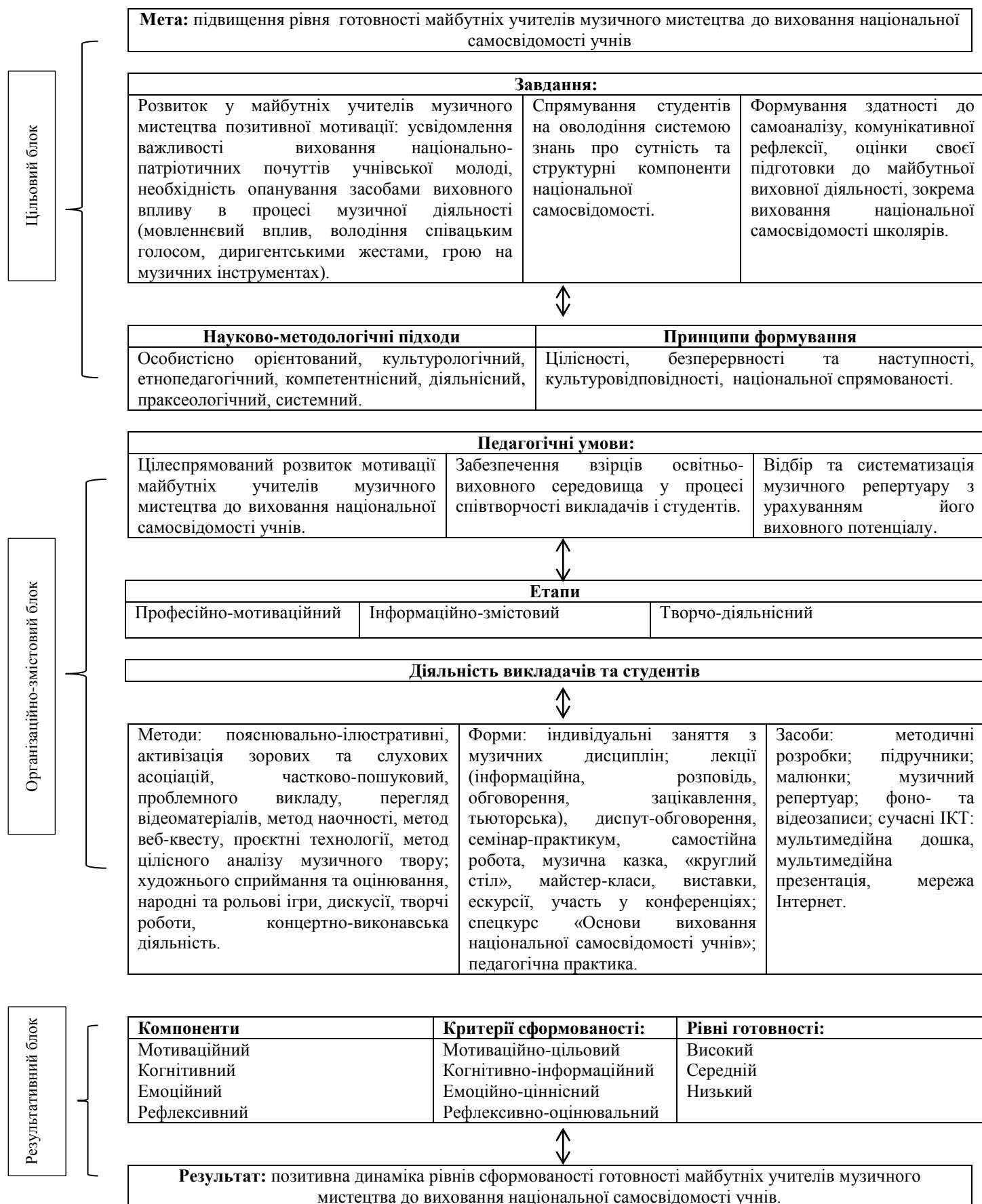

Рис. 2. 3. Структурно-функціональна модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Під час проведення лекційних занять майбутні вчителі музичного мистецтва набували необхідні знання щодо сутності поняття «національна самосвідомість», ефективних засобів її виховання. Особливу увагу майбутніх учителів музичного мистецтва звертали на усвідомлення важливості національно-патріотичного виховання підростаючого покоління в умовах сьогодення, розуміння значення потенціалу вітчизняного музичного мистецтва у даному виховному процесі.

На практичних заняттях майбутні вчителі музичного мистецтва закріплювали теоретичні знання, набували умінь та навичок використання вітчизняного музичного мистецтва як ефективного засобу виховання національної самосвідомості учнів. Саме на практичних заняттях, як стверджує М. Фіцула, «відбувається безпосередній процес формування фахівців стосовно оволодіння викладачем широким науковим світоглядом, спроможності зацікавити студентів, здатності розкрити наукове й практичне значення дисципліни, показати завдання та перспективи її розвитку» [283, с.136].

Ще одним з важливих видів навчання майбутніх учителів музичного мистецтва у ЗВО є самостійна робота. Так, С. Гончаренко характеризує її «як специфічний вид навчально-пізнавальної діяльності, що проводиться індивідуально чи групами протягом аудиторних занять або вдома за завданням, методичними вказівками педагога, але без його безпосередньої участі» [80, с. 90].

Таким чином, майбутні вчителі музичного мистецтва самостійно опрацювали філософські, психологічні та педагогічні погляди науковців щодо національного виховання особистості, готували презентації та реферативні повідомлення, брали активну участь у навчально-дослідницькій діяльності.

Творчо-діяльнісний етап зорієнтовувався на втілення набутого студентами досвіду спілкування з національним музичним мистецтвом під час проходження педагогічної практики, концертно-виконавської діяльності, участі у науково-практичних конференціях. Під час практики вчителі музичного мистецтва мали змогу реалізувати набуті теоретичні знання, уміння і навички, зрозуміти специфіку використання виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва у навчально-виховному процесі ЗЗСО.

Для розв'язання завдань творчо-діяльнісного етапу використовували такі методи: концертно-виконавська діяльність, самостійні творчі завдання; форми: навчальна практика, музична казка, науково-дослідна робота, концертно-виконавська діяльність, участь у науково-практичних конференціях.

Підсумовуючи, зазначимо, що розроблену структурно-функціональну модель ми розуміємо як цілісну структуру, що об'єднує в собі такі блоки: цільовий (мета, завдання, науково-методологічні підходи, дидактичні принципи), організаційно-змістовий (педагогічні умови, методи, форми та засоби роботи), результативний (структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності), що відображає цілісний освітній процес, який здійснюється поетапно, результатом якого є позитивна динаміка формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

У другому розділі визначено складові компоненти готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Основними структурними компонентами готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності є: мотиваційний, що регулює навчально-виховну діяльність, формує інтерес та позитивну мотивацію до виховання національно-патріотичних почуттів на національній самосвідомості підростаючого покоління; когнітивний, що виражається у прагненні оволодіти фаховими знаннями, уміннями та навичками, необхідними для виховання національної самосвідомості учнівської молоді; емоційний включає в себе сформованість ціннісних орієнтацій, національного ідеалу, духовних та моральних почуттів; рефлексивний передбачає здатність до самовдосконалення та професійного зростання.

На основі виявлених структурних компонентів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів було визначено такі критерії сформованості означеної готовності: мотиваційно-цільовий, когнітивно-інформаційний, емоційно-ціннісний та рефлексивно-оцінювальний.

Показниками мотиваційно-цільового критерію є: усвідомлення необхідності цілеспрямованого розвитку патріотичних почуттів школярів, їхньої причетності до нації, її культурного життя; наявність інтересів, мотивів, потреб, що спонукають майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; усвідомлення цінностей вітчизняного музичного мистецтва та здатність його використовувати у виховній роботі.

До показників когнітивно-інформаційного критерію віднесено: рівень інформованості майбутніх учителів музичного мистецтва щодо структурних компонентів національної самосвідомості, усвідомлення ролі сучасних музично-педагогічних засобів і методів її розвитку; системність фахових знань та умінь,

здатність до тематичного узагальнення інформації для рішення виховних завдань засобами культурної спадщини українського народу.

Показниками емоційно-ціннісного критерію визначено: рівень сформованості ціннісних орієнтацій, ідеалів, почуття власної національної гідності, гордості за приналежність до національної спільноти, любов до рідної держави, емпатійне співпереживання, толерантне ставлення та розуміння інших народів, повага до їх культури.

Показниками рефлексивно-оцінювального критерію є: самооцінка набутих фахових знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнів; здатність до професійного зростання та самовдосконалення.

На основі критеріїв і показників, для оцінки початкового рівня сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності було виокремлено високий, середній та низький рівні і зазначено, що на низькому рівні перебувало 50 % осіб КГ та 45 % осіб ЕГ, на середньому – 41 % респондентів КГ та 44 % ЕГ і на високому – 9 % опитаних КГ та 11 % ЕГ.

Отже, аналіз результатів початкової діагностики свідчать про те, що рівень сформованості готовності у майбутніх учителів музичного мистецтва контрольної та експериментальної груп був приблизно однаковий. З метою підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів нами обґрунтовано педагогічні умови та розроблено структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності.

Аналіз психологічної та педагогічної літератури уможливив виділення таких педагогічних умов, забезпечення яких сприятиме ефективному формуванню готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів: цілеспрямований розвиток мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості

учителів і студентів; відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу.

Вищеобґрунтовані педагогічні умови є складовою структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, що є складним логічним утворенням, котра виявляє сутність професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді.

Визначені структурні компоненти формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, розроблені педагогічні умови і структурно-функціональна модель, а також критерії та показники сформованості означеної готовності становлять методичне забезпечення освітнього процесу спрямованого на формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Матеріали другого розділу відображено у наукових працях автора: [96, 100, 101, 109, 110].

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ

У розділі розглянуто методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у процесі викладання навчальних дисциплін професійної підготовки студентів з обґрунтованими до них змістовними доповненнями. Впроваджено спецкурс «Основи виховання національної самосвідомості учнів». Висвітлено результати формувального експерименту та проаналізовано висновки дисертаційної роботи.

3.1. Організація та методика проведення педагогічного експерименту

Теоретичне обґрунтування проблеми формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів та отримані дані початкового стану сформованості даної готовності студентів ЗВО зумовили необхідність проведення формувального експерименту з підвищення ефективності формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Метою формувального експерименту було впровадження в освітній процес ЗВО педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Методичні матеріали, які були представлені у формувальному експерименті, впроваджено в навчальну діяльність Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Мукачівського державного університету,

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Для проведення формувального експерименту й виявлення його об'єктивної оцінки нами було обрано дві групи з загальної кількості студентів, які брали участь у констатувальному експерименті: експериментальна група у складі 185 студентів і контрольна, що об'єднувала 199 студентів.

Необхідно зауважити, що в експериментальній групі процес формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів здійснювався за запропонованою методикою. Навчання студентів контрольних груп відбувалось за традиційною програмою. Для перевірки статистичної значущості змін, які відбулися у показниках сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, використали критерій згоди χ^2 Пірсона, який дав можливість стверджувати, що у студентів експериментальної групи відбулися статистично значущі зміни, на відміну від студентів контрольної групи.

Методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів здійснювали протягом трьох послідовних етапів: професійно-мотиваційного, інформаційно-змістового, творчо-діяльнісного.

Важливою педагогічною умовою, що впроваджувалась під час першого професійно-мотиваційного етапу, було формування мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, установка на розвиток власної готовності до цієї діяльності. Дані завдання здійснювалися шляхом змістових доповнень навчальних предметів, а саме «Теорії і методики музичної освіти», «Практикуму з народного співу». Водночас у створених експериментальних групах авторську методику реалізовували в процесі опанування циклу предметів вокально-хорового виконавства («Хорового класу», «Хорового диригування», «Постановки голосу»).

Саме в процесі навчання майбутніх учителів музичного мистецтва існує реальна можливість виховання власної національної самосвідомості й

формування готовності до виховання даного феномену в учнівській молоді. Адже поняття «навчання» і «виховання» не існують одне без одного, а спрямовані на передачу людині соціального досвіду. Погоджуємось з думкою О. Рудницької про те, що їх призначення полягає у цілісному розвитку особистості, тобто закономірних змінах її властивостей, виражених кількісними, якісними та структурними перетвореннями. Науковець стверджує, що єдність навчання та виховання виражена в категорії освіти як процесу і результату формування особистості [240, с. 40].

Використання індивідуальної форми організації навчальної діяльності має найкращі умови для формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання патріотичних почуттів та національної самосвідомості учнів. Адже тут є можливість для вільного спілкування з педагогом, виявляючи особистісний художньо-емоційний, інтелектуальний рівень та власний духовний досвід. Так, під час індивідуальних занять з «Постановки голосу», «Хорового диригування» студенти спілкувались з вітчизняними музичними творами, аналізуючи їх образний зміст, музичне рішення, виховне значення. Тому майбутні педагоги знайомились з кращими вокальними, вокально-хоровими творами, в яких була втілена національна ідея, оспівані кращі духовні якості нашого народу, його щирість, людяність, вільнолюбний дух.

Так, навчальна дисципліна «Хорове диригування» є важливою у формуванні готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді. Адже тут виникає можливість моделювати спілкування вчителя-хормейстера з учнями, шкільним хоровим колективом, вокальним ансамблем. Тому викладачі з диригування акцентували увагу студентів не лише на розуміння фахових диригентських жестів, міміки, пантоміміки як важливих засобів комунікативної взаємодії з хоровим колективом [48, с. 132], а й на виховному значенні хорової обробки народної пісні або патріотичного твору вітчизняного композитора. Зрозуміло, що художньо-педагогічне спілкування в процесі вокально-хорової діяльності обумовлює глибоке усвідомлення образного

змісту твору та сприятиме розвитку мотивації до виховання патріотичних почуттів школярів.

Тому на заняттях з хорового диригування викладачами, відповідно до програмних вимог, підбирались твори, в яких оспівується героїчне минуле українського народу, краса рідної Батьківщини, тема кохання та вірності, тема шляхетності. Водночас кращі хорові твори збагачували ціннісні орієнтації студентів, впливали на розвиток їхньої власної національної самосвідомості. Наприклад, студенти мали змогу вивчати такі твори: Є. Козак (обр. укр. нар. пісні «Якби мені черевики»), М. Леонтович (обр. укр. нар. пісні «Гаю, гаю, зелений розмаю», «Летіла зозуля», «Наїхали гостоньки», «Ой, а у полі терен», «Ой, гай мати, гай», Ой, з-за гори кам'яної», «Ой послала мене мати», «Ой у лісі при дорозі», «Отаману, батьку наш», «Піють півні»), М. Лисенко (обр. укр. нар. пісні «Садок вишневий коло хати», «Дощик», «Гей, не дивуйте, добрії люди», «Ой у полі криниченька», «Ох і повій, повій, буйний вітре», «Ой не пугай, пугаченьку», «Гомін, гомін по діброві», «Ой з-за гори, та із-за крутої»), Я. Степовий (обр. укр. нар. пісні «За думою дума», «Сонце заходить», «Зацвіла в долині», «Я почувеш вночі», «Колискова», «Вітер в гаї не гуляє», «Я дивлюся, аж світає», «Три шляхи», «Утоптала стежечку») та ін.

Важливою навчальною дисципліною у закладах вищої освіти студентів спеціальності «Музичне мистецтво» є постановка голосу. Метою даної дисципліни, в контексті нашого дослідження, окрім формування основ вокально-технічної та художньо-виконавської майстерності, є ознайомлення з вокальним національним музичним мистецтвом, зокрема українськими народними піснями та їх обробками, вокальними творами вітчизняних композиторів, шкільним українським пісенним репертуаром.

Під час індивідуальних занять з постановки голосу ми використовували пояснювально-ілюстративний метод, який має важливе значення у роботі зі студентами. Сутність даного методу полягає у відтворенні співацького звуку, який виконує вчитель. При цьому «вчитель має поєднувати власний показ вокального звучання у поєднанні з поясненням технології засобів звукоутворення,

залучаючи студентів до обговорення характеру звучання та інтерпретації вокальних та вокально-хорових творів» [48, с. 119]. Таким чином, повторюючи за викладачем, студент краще усвідомлює слухові, м'язові відчуття, правильне звукоутворення, фразування та дикцію, а також вдосконалює власну виконавську інтерпретацію відповідно до образного змісту вокального твору. Отже, викладачі під час творчого діалогу зі студентами спрямовували їхню увагу на виховне значення народних пісень, творів вітчизняних композиторів. Для усвідомлення поетичного тексту вокального твору майбутнім учителям надавалось завдання проаналізувати засоби музичної виразності, які використовував народ або композитор для створення патріотичної пісні. Разом з тим, викладачі підбирали такий вокальний репертуар, який близький за емоційним змістом духовному світові студента і здатний активно викликати у нього різні образні асоціації [234, с. 200]. Тому в освітньому процесі важливим є використання методу активізації зорових та слухових асоціацій. Сутність означеного методу полягає у тому, що «при збудженні того чи іншого нерва у свідомості виникають складні асоціативні зв'язки, які впливають на характер звучання, динаміку тембрального забарвлення» [48, с. 121].

Даний метод допомагає студентам активізувати коло різноманітних почуттів, емоцій, думок, які сприяють формуванню їх національної свідомості. Зразками пісень, які здатні вплинути на особистість через емоційно-почуттєву сферу і виховувати патріотичні почуття, зокрема любов до рідної Батьківщини, гордість за приналежність до національної спільноти, є обробки народних пісень та вокальні твори вітчизняних композиторів, а саме: а саме: С. Гулака-Артемовського (обр. укр. нар. пісні «Стоїть явір над водою»), муз. К. Стеценка, сл. Л. Українки («Стояла я і слухала весну», «Дивлюсь я на яснії зорі»), муз. Я.Степового, сл. Л. Українки («Місяць ясененький», «Долини сплять»), муз. Я.Степового, сл. Т. Шевченка («Степ»), муз. О. Білаш, сл. Д. Павличка («Пісня про Україну»), сл. М. Старицького («Ніч яка, Господи, місячна, зоряна»), муз. Г.Гладкого («Ой у вишневому садочку там соловейко щебетав», «Кущ калини», «Зоре моя вечірняя») та ін.

Разом з тим, для активізації зорових та слухових асоціацій студентів, їх образного мислення доцільним було використати картини живопису, поетичних творів українських письменників та поетів. Аналізуючи пісню Я. Степового «Місяць ясененький», викладач запропонував студенту прочитати поетичні рядки вірша Л. Костенко «Місяць уповні», А. Малишка «Колискова» та розглянути картини І. Айвазовського «Український пейзаж вночі» й «Місячна ніч». У процесі ознайомлення з вокальним твором К. Стеценка «Стояла я і слухала весну» студент мав прочитати вірші поетів, які за своїм змістом близькі до даного твору. Сприйняттю романсу сприяли поетичні рядки Є. Маланюка «Весна», картини українського художника С. Капрана: «Квітуча весна в селі», «Квітучий луг», «Весна. Терен цвіте».

«Принцип взаємозв'язку слухових і зорових вражень був обумовлений К.Стеценком, а система співвідношення світлотіней і кольорів з музичними звуками розглядалась М. Леонтовичем. Висотно-динамічна і метроритмічна організація звуку сприяє відтворенню різного типу просторового руху, мелодія передає дихання пластики, гармонія, інструментовка, фактура сповнені колориту, кольору, світла тощо. У такий спосіб музика набуває здатності «живописати» фарбами, передавати зображальну конкретику» [47, с. 146].

З метою кращого сприйняття вокальних творів під час «Постановки голосу» важливим завданням для майбутніх учителів музичного мистецтва було здійснити аналіз музичного твору. Відомо, що головне завдання аналізу музичного твору – відчувати й усвідомити зміст твору і засоби, якими він виражений, виявити виконавські труднощі, намітити шляхи їх подолання [308, с.32]. Використання в освітньому процесі методу «цілісного» аналізу музичного твору, започатковане В. Цуккерманом, передбачає вивчення твору в єдності змісту і форми, у застосуванні широкого спектра відомостей про твір.

Наведемо для прикладу аналіз української народної пісні в обр. О. Сандлера «Чи я в лузі калина була», виконаний студенткою III курсу.

Героїня народної пісні оспівує важку жіночу долю, порівнюючи себе із червоною калиною – символом любові та духовної краси: «Ой ти, дівчино,

червона калина! Уста твої рум'яні, як калина!» Ламання калини, в'язання пучечків символізують понівечену долю молодої жінки: «Взяли ж мене поламали І в пучечки пов'язали. Така доля моя! Гірка доля моя!» Для передачі даного образу використовуються такі засоби музичної виразності, як: мінорний лад (тональність e-moll), повільний темп, плавність методійної лінії. Пісня має куплетну форму (3 куплети). Фортепіанний супровід у вступі налаштовує слухача на коло сумних образів. Обробка української народної пісні написана для високого жіночого голосу, діапазон – від мі першої октави – соль другої. У роботі над фразуванням слід урахувати квадратність структури поетичного і музичного матеріалів. Співацьке дихання необхідно використовувати після кожної фрази (2 такти). Твір слід виконати емоційно, проникливо, занурюючись у зміст поетичного тексту та усвідомлюючи важкі душевні переживання молодої жінки (Додаток П).

Для самостійного опрацювання студентам було запропоновано виконати творче завдання, зокрема підготувати презентацію української пісні з аналізом її образного змісту. З цією метою необхідно було підібрати картини живопису, ілюстрації, поетичні рядки, які б налаштували учнів на сприйняття героїчної козацької пісні. Пропонуємо аналіз української козацької пісні «Ой полечко, полечко», виконаний студентом III курсу.

«Українська народна пісня... Вона є духовним скарбом, святинею, в якій втілена душа, мудрість, історія, філософія життя нашого народу. З давніх часів Запорозької Січі до нашого часу донеслися козацькі пісні, в яких оспівується волелюбний дух, непримирена боротьба за незалежність українського народу, розповідається про козацькі походи, подвиги героїв-козаків. У багатьох піснях з глибоким сумом передаються трагічні події, загибель козаків, які віддали своє життя за свободу рідної землі. Зразком такої історичної козацької пісні є «Ой полечко, полечко», де звучать теми: патріотична і соціальної нерівності козаків. Це лірична сповідь про вбитих двох козаків – багатого і бідного сироти. Драматично звучать пісенні рядки про горе заможної родини, і надзвичайно

сумно оспівується нещасна доля сироти, на могилі якого виростає червона калина— як символ української козацької слави».

Для кращого сприймання образного змісту музичного твору студент підібрав картини українського живописця О. Сластіона «Проводи на Січ», ілюстрації до поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки», ілюстрації Запорозької Січі, Конотопської битви, битви на Синіх Водах, поетичні рядки вірша М. Рильського «Пісні» (Додаток Т).

Для ефективного формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів важливою навчальною дисципліною є хоровий клас як творча лабораторія, де відбувається співтворчість хормейстера та студентів. Глибокої професійної мотивації набувають студенти, які вже мають досвід хорового виконання в умовах висококваліфікованого колективу під керівництвом справжнього Майстра [48, с. 23].

Хормейстер має підбирати необхідний музичний репертуар, який сприятиме розвитку у студентів інтересу до вивчення вітчизняного музичного мистецтва, мотивації до здійснення майбутньої виховної місії – формування національної самосвідомості учнів.

У репертуарі народної мішаної хорової капели чимало хорових творів, у яких оспівується історичне минуле українського народу, любов до рідної Батьківщини: А. Кос-Анатольського («Чиє ж то полечко неоране»), М. Корнелюка («Наша земля»), укр. нар. пісня в обр. М. Леонтовича («Ой з-за гори кам'яної»), укр. нар. пісня в обр. А. Авдієвського («Павочка ходить»), укр. нар. пісня в обр. І. Небесного («Ой у вишневому садочку»), укр. нар. пісня в обр. А. Бондаренка («Порізала пальчик»), В. Якимець («Будьте здорові»), муз. Є. Станковича («Україно моя»).

Репертуар жіночої хорової капели охоплює такі твори: муз. Б. Фільц, сл. В. Сюсюри («Любіть Україну»), укр. нар. пісня в обр. М. Леонтовича («Ой, сивая зозуленька»), фрагменти із хорової кантати «Пори року» Л. Шукайло («Ой, на Купала», «Розлилися води», «Ой, чи є, чи нема пан господар дома?», «Го-го, коза»), Ж. Бізе, музика до драми А. Доде «Арлезіанка» («Agnus Dei»), К. Вебер

(«Хор мисливців» із опери «Чарівний стрілець»), Т. Морлі («Мадригал»), Е. Гріг («Доброго ранку», переклад для хору В. Соколова), обр. Л. Доусена (Негритянський спірічуел «Soon I will be done»), Б. Лятошинський, сл. О.Пушкіна («Туча»), О. Хромушин, сл. Е.Межелайтіса («Срібний дощ»), Дж. Перголезі («Stabat Mater»), укр. нар. пісня в обр. В. Зубицького («За нашим стоделом»), О.Хромушин («Шолом-Алейхем», фантазія на теми єврейських мелодій), Дж.Россіні («La carita»), Д. Форе («Libera me». Фрагмент із «Реквієму»), К.Мясков («Веснянка»).

Тому, співаючи у хоровому колективі, студенти вдосконалюють не лише диригентсько-хорові вміння й навички, виконавську культуру, музично-естетичний інтелект, а також через емоційно-почуттєву сферу набувають глибокої мотивації щодо майбутньої виховної діяльності з учнями.

Отже, використання високохудожнього національного музичного репертуару сприятиме розвитку мотивації студентів щодо виховання майбутніх патріотів нашої держави, людей культури, які мають цінувати національні надбання та з повагою ставитись до культури інших народів.

Важливим завданням під час вивчення нормативної навчальної дисципліни «Теорія і методика музичної освіти», що входить до циклу підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), є забезпечення готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів на кращих зразках українського музичного фольклору. Робочу програму даної дисципліни було доповнено темою: «Роль вітчизняного музичного фольклору у розбудові та розвитку національної музичної освіти», яка була висвітлена під час тьюторської лекції.

Тьюторська діяльність, зауважує М. Іващенко, є специфічною формою педагогічної діяльності. Науковець чітко розмежовує, що традиційна діяльність педагога ґрунтується на негативному зворотному зв'язку, оскільки постійно відбувається порівняння й протиставлення результатів і досягнень окремих особистостей у сфері навчання, а, діяльність тьютора передбачає організацію позитивного зворотного зв'язку, який дає змогу оцінити особистісні досягнення в

умовах навчально-виховного процесу й на основі порівняння з попередніми результатами зафіксувати розвиток [132, с. 82].

Даний вид діяльності передбачає не тільки формування фахових знань, умінь і навичок студентів, а також формування їх особистісних якостей. Під час лекційного заняття студенти ознайомились з особливостями музичного фольклору – скарбницею вікових традицій українського народу, збагатили власні уявлення про його життя протягом багатьох століть, зокрема обряди, традиції, різноманітні почуття. Студенти ознайомились з видами фольклорної діяльності: народним епосом (прислів'я та приказки, казки, легенди, історичні пісні та ін.), народною лірикою (родинно-побутові, соціально-побутові пісні), народними піснями-іграми («Мак», «Коза», «Подольночка» та ін.) та ліро-епосом (балади та думи).

З метою підвищення інтересу та мотивації студентів до вивчення вітчизняного музичного мистецтва на групових заняттях з «Теорії і методики музичної освіти» ми впроваджували лекцію-обговорення, використовуючи сучасні ІКТ, а саме мультимедіа. Такий вид лекцій забезпечує успішне запам'ятовування навчального матеріалу. «Підготовка до такої форми навчання полягає у реконструюванні, перекодуванні змісту лекції або її частини у візуальну форму для пред'явлення студентам через фільми, презентації, слайди тощо» [181, с. 26]. Студенти опрацьовували необхідний матеріал, подавали короткі відомості про ту чи іншу пісню у вигляді слайдів, демонстрували виконання українських народних пісень різними виконавцями.

Разом з тим, студенти готували індивідуальні проєкти на тему «Музично-педагогічна спадщина українських композиторів», які були представлені у вигляді презентацій, самостійно опрацьовували літературні джерела.

Визначаючи сутність застосування методу проєктів в освітньому процесі, дослідники відзначають його творчий характер і наголошують, що участь у проєктах сприятиме розвитку творчості, активності, впевненості майбутніх учителів, формуванню їх знань, умінь та навичок. Науковці вважають, що метод проєктів слід розглядати як «комплексний навчальний метод, котрий дозволяє

індивідуалізувати навчальний процес, дає можливість виявити творчі здібності у плануванні, організації та контролі власної діяльності» [61, с.7–9].

Важливою є думка Л. Масол, яка зауважує, що впровадження методу проєктів у навчальну діяльність сприяє підвищенню мотивації, відбувається систематизація та інтеграція знань, збагачується емоційна сфера (ефект емпатії, «проживання» емоційно-естетичних почуттів іншого), формуються комунікативні навички, досвід діалогового спілкування, вміння працювати в команді [177, с.98].

Так, студенти готували презентації про життя та творчість українських композиторів і діячів музичної культури, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної музичної освіти, а саме: «Життя та творчий шлях М. Д. Леонтовича», «Сторіччя «Щедрика», «М. В. Лисенко – основоположник національної композиторської школи в Україні», «Видатні музикознавці ХХ століття та їх провідні ідеї», «Обрядовий фольклор. Календарно-обрядові пісні» та ін. (Додаток Р). Підготовлені студентами презентації були представлені емоційно та виразно. Майбутні вчителів музичного мистецтва не лише проводили бесіду про творчий шлях вітчизняних композиторів, але й презентували кращі зразки їх музичної спадщини. Так, наприклад, студенти після доповіді про творчість М. В. Лисенка виконали українські народні пісні в його обробці («Ой гаю, мій гаю», «Ой на гору козак воду носить», «Коли б мені, Господи»). Під час теоретичної презентації теми «обрядовий фольклор» прозвучали календарно-обрядові пісні («Благослови, мати», «Плету, плету лісочку», «Ягілочка», «Шум» та ін.).

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Практикум з народного співу» майбутні вчителі музичного мистецтва мали можливість ознайомитись з особливостями української народнопісенної культури, народного вокального музикування, виховним впливом пісенного фольклору на духовне становлення школярів, а саме на виховання патріотів нашої держави. Тому в програмі означеної дисципліни з метою виховання національної самосвідомості підростаючого покоління важливим доповненням було опанування фаховими компетентностями такими, як вміння залучати учнів до вивчення українського пісенного фольклору вербальними і невербальними засобами з метою виховання

національної самосвідомості підростаючого покоління. У зв'язку з цим, дану програму слід було доповнити такими темами: «Патріотична тематика українського пісенного фольклору, зокрема аналіз образного змісту історичних пісень, народних дум, козацьких пісень», «Значення пісенного фольклору у вихованні національної самосвідомості учнів».

На груповому занятті з «Практикуму з народного співу» ми використали частково-пошуковий метод, суть якого була в тому, щоб майбутні вчителі музичного мистецтва самостійно записали 5-10 пісень свого регіону, дізнались про особливості співацької манери різних регіонів України, розшифрували їх мелодійні закодовані коди та проаналізували образний зміст музичного твору. Так, студенти проаналізували історичні пісні, в яких оспівується національно-визвольна боротьба українського народу, а саме «Засвіт встали козаченьки» (битва українського козацько-селянського війська під проводом Б.Хмельницького та війська Речі Посполитої, Корсунська битва, 15-16 травня 1648 р.); «Ой з города Немирова» (битва українського війська на чолі з Б. Хмельницьким з польським військом короля Яна Казиміра, 1653 р.); «Чи не той то хміль» (битва під Жовтими Водами, 1648 р.) та ін.

Наведемо для прикладу аналіз козацької пісні «Засвіт встали козаченьки», виконаний студенткою 2 БМС. Вона підкреслила, що дана пісня була записана у 1986 р. Дерев'янко Марією Іванівною та Жовніренко Галиною Миколаївною в с.Успенівка Гуляйпільського району Запорізької області. Разом з тим, авторкою даної пісні вважають українську піснючку та поетесу Марусю Чурай. Студентка повідомила, що у пісні зображаються події козацької доби XVI – XVII ст., а саме повідомляється про долю козака, який вирушає у похід захищати рідну Батьківщину, виконуючи свій обов'язок. Дана пісня побудована у формі діалогу: козак просить рідну матір прийняти його дівчину Марусю за свою дитину, якщо він не повернеться з війни.

«Ой Бог знає, коли вернусь,
В яку годину;
Прийми ж мою Марусеньку
Як рідну дитину!

Прийми її, матусенько, -
Всі у Божій волі!
Бо хто знає, чи жив вернусь,
Чи ляжу у полі?»

Завдяки художній довершеності пісня стала загальнонаціональною та відомою за межами України.

Відомо, що провідна тема пісні «Засвіт встали козаченьки» покладена в основу увертюри до історико-героїчної опери М. Лисенка «Тарас Бульба», яка є дорогоцінним скарбом української музичної культури та входить до репертуару українських театрів.

Слід зазначити, що така форма роботи, як пошук народних пісень, їх аналіз сприяла зануренню майбутніх учителів музичного мистецтва в коло образів народної пісні, усвідомленню її унікальності, розвивала в них почуття емпатії на основі ідентифікації. Отже, студенти вчилися ставити себе на місце героя пісні, співпереживати йому, розвиваючи власні емоції і почуття.

Таким чином, формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів відбувалось на заняттях з «Хорового диригування», «Хорового класу», «Постановки голосу», «Теорії і методики музичної освіти» та «Практикуму з народного співу». У процесі вивчення вищезазначених навчальних дисциплін ми формували у студентів не лише вокальні уміння та навички, але й збагачували їх духовний світ, виховували в них патріотичні почуття, любов до рідної землі, залучали до вивчення культурної спадщини українського народу.

Реалізація другої педагогічної умови, а саме забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості учителів і студентів, здійснювалась під час другого інформаційно-змістового етапу на індивідуальних заняттях, традиційних (лекції, практичні) та нетрадиційних (відеолекція, лекції-

зацікавлення, інформаційна лекція, семінар-практикум) формах навчання, авторському спецкурсі «Основи виховання національної самосвідомості учнів». Завдання даного етапу вирішувались за допомогою таких методів: проблемного викладу навчального матеріалу, народних та рольових ігор, дискусій, методу Веб-квестів, демонстрації музичного твору за допомогою фонозапису, відеослайдів, комп'ютерних програм, використанню ІКТ (інтернет-ресурс, мультимедійна дошка, презентації).

Заняття спецкурсу «Основи виховання національної самосвідомості учнів» були спрямовані на вивчення майбутніми вчителями музичного мистецтва сутності поняття «національна самосвідомість», складових компонентів, його значенням у системі розвитку особистості. Водночас майбутні вчителі музичного мистецтва мали можливість самостійно аналізувати потенціал вітчизняного музичного мистецтва з метою виховання національної самосвідомості учнівської молоді. Тому зміст, методи та форми роботи спецкурсу були спрямовані на розв'язання таких завдань:

- актуалізацію у майбутніх учителів музичного мистецтва позитивної мотивації до виховання національної самосвідомості учнів;
- усвідомлення ними ролі вітчизняного музичного мистецтва як ефективного засобу національно-патріотичного виховання шкільної молоді;
- оволодіння практичними уміннями та навичками виховання національної самосвідомості шкільної молоді у ЗЗСО.

Програма спецкурсу включає такі теми: «Філософський та психолого-педагогічний аспект поняття національна самосвідомість»; «Роль вітчизняного музичного мистецтва як ефективного засобу виховання національної самосвідомості учнів»; «Виховне значення української народної пісні»; «Вокально-хорове мистецтво як чинник виховання національної самосвідомості особистості»; «Готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів».

Основні форми роботи зі спецкурсу:

- лекційні;
- практичні;
- самостійна робота.

Особливо важливого значення для респондентів набуло перше заняття – лекція-зацікавлення «Філософський та психолого-педагогічний аспект поняття «національна самосвідомість», в результаті якої у студентів сформувалась система знань про сутність та структурні компоненти поняття «національна самосвідомість». Студенти ознайомились з концепціями науковців у галузі філософії, психології та педагогіки щодо проблеми виховання національної самосвідомості особистості, отримали знання про цінність та важливе значення національно-патріотичного виховання підростаючого покоління в умовах сьогодення.

Закріплення теоретичного матеріалу відбувалось на практичних заняттях, де студенти опрацьовували літературні джерела з проблеми виховання національної самосвідомості особистості, готували реферативні повідомлення, активно брали участь у дискусійних темах, таких як: «Чи потрібно здійснювати національно-патріотичне виховання учнівської молоді у ЗЗСО?», «Назвіть фактори, які ефективно впливають на виховання національної самосвідомості особистості». В результаті занять студенти дійшли висновку, що виховання громадян - патріотів України є досить актуальною проблемою в умовах сьогодення, коли держава стала об'єктом воєнних дій і змушена відстоювати свою територіальну цілісність.

Під час другого лекційного заняття була обґрунтована роль вітчизняного музичного мистецтва як засобу виховання національної самосвідомості учнів. У ході лекції студенти ознайомились зі зразками українського музичного мистецтва, усвідомлюючи його роль у вихованні моральних, духовних цінностей, національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості підростаючого покоління. На групових заняттях студенти знайомились з творчістю вітчизняних композиторів, таких як М. Леонтович, М. Лисенко, С.Людкевич, Б.Лятошинський, К. Стеценко, Я. Степовий та ін. Майбутні вчителі музичного мистецтва

усвідомлювали, що саме національне мистецтво сприятиме вихованню в учнів почуття гордості за приналежність до рідної нації, прагнення захищати територіальну цілісність та незалежність рідної Батьківщини.

У ході лекційного заняття ми використовували метод наочності, зокрема сучасні інформаційно-комунікаційні технології, а саме мультимедійну дошку, де був представлений необхідний навчальний матеріал у вигляді звукового та відеоряду. Студенти мали змогу краще познайомитись з життям та творчістю українських композиторів, прослухати кращі зразки вітчизняного музичного мистецтва.

Водночас доцільним є використання методу демонстрації музичного твору за допомогою фонозапису, відеослайдів, комп'ютерних програм. Так, на групових заняттях студенти мали можливість переглянути відеоконцерт фортепіанної музики українських композиторів, який відбувався на базі Львівської середньої спеціалізованої школи-інтернату ім.С.Крушельницької (<https://www.youtube.com/watch?v=3NlhHhs98yQ>). Вони ознайомились з творчістю таких українських композиторів, як В. Барвінський, О. Бірецька, Б.Фільц, М.Колесса, А. Кос-Анатольський, С. Людкевич, М. Скорик, Н. Нижанківський. Майбутні вчителі музичного мистецтва прослухали фортепіанні твори: О.Бірецької (прелюд «Метелиця», «Веснянка», варіації на тему української народної пісні), Б. Фільц («Гра у м'ячик», «Карпатський етюд», «Ліричний прелюд»), Н. Нижанківського («Коломийка», «Інтермецо»), В.Барвінського («Лелека», «Заколисана пісня», «Український танок») та ін. Прослуховування та аналіз образного змісту фортепіанних творів вітчизняних композиторів сприяє формуванню у студентів ціннісного ставлення до національного музичного мистецтва як основного джерела у становленні громадянина-патріота рідної Батьківщини.

Під час проведення третього заняття ми використали інформаційну лекцію, де було проаналізовано виховне значення української народної пісні як основи формування національного характеру, ментальності та національного ідеалу; розглянуто основні ключові поняття: що таке українська народна пісня, види та

жанри українських народних пісень, емоційно-змістові коди, які передавались з покоління до покоління, її зв'язок з життям та історією українського народу.

Для формування у майбутніх учителів музичного мистецтва умінь і навичок використання виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва застосували Веб-квест на тему «Українська народна пісня». «Веб-квест – це Інтернет-ресурс, на якому організовано змагання з розгадування послідовності взаємопов'язаних логічних загадок» [91, с. 262]. Головною метою Веб-квесту є формування позитивної мотивації до навчання, нових компетенцій, розвиток креативного потенціалу до виховання національної самосвідомості учнів. Основними завданнями веб-квесту є: ознайомлення студентів з вітчизняним музичним мистецтвом; його освоєння через різні форми самостійної та групової роботи за допомогою мережі Інтернет; формування уміння працювати в групі. Студенти познайомились з тематикою Веб-квесту та розподілились на дві команди: музикознавець та художник. Учасники, згідно з обраними ролями, виконали такі завдання:

- надали загальний аналіз музичного твору (основну ідею, образний зміст);
- відобразили на папері фарбами власні почуття, настрої, на які надихає українська народна пісня.

Так, студентами були проаналізовані такі народні пісні: «Котився віночок по полю», «Ой ходить сон», «Ой під вишнею, під черешнею» та ін.

На наступному занятті було розглянуто тему: «Роль вітчизняного вокально-хорового мистецтва у вихованні національно-патріотичних почуттів та національної самосвідомості учнів». Під час лекції ми розповідали про становлення хорового мистецтва як важливого етапу в історії вітчизняного музичного мистецтва (середина XIX ст.); вивчали творчий шлях представників вокально-хорового мистецтва (К. Стеценка, М. Леонтовича, Я. Степового, П.Синиці, Я. Яциневича, М. Вериківського, П. Козицького, В. Верховинця, М.Скорульського та ін.)

На практичному занятті ми провели семінар-практикум, де студенти мали змогу знайти для себе цікавий і цінний матеріал. Вони з великим бажанням

аналізували та систематизували теоретичний матеріал, готували презентації та реферативні повідомлення, підбирали музичний репертуар, який сприяє розвитку уяви, мислення, формуванню духовних, моральних, естетичних якостей, вихованню національної самосвідомості учнівської молоді.

Наступне лекційне заняття «Готовність майбутнього учителя музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів» проходило у формі «круглого столу». Головною метою «круглого столу» було визначити сутність поняття «готовність учителя музичного мистецтва» на основі вивчення психологічної та педагогічної літератури, схарактеризувати компетентності, особисті уміння та професійні якості, якими має володіти вчитель музичного мистецтва для ефективного виховання громадян-патріотів України, здатних захищати незалежність та територіальну цілісність рідної Батьківщини.

Проведене заняття дозволило студентам проаналізувати погляди вітчизняних науковців щодо проблеми формування готовності вчителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді, виділити важливі компетентності (здатність до розвитку духовних та національно-патріотичних почуттів; ціннісне ставлення до вітчизняного музичного мистецтва; вміння застосовувати знання, уміння та навички в освітньому процесі; здатність до самовдосконалення та професійного зростання), професійно-педагогічні уміння (відбір та систематизація музичного репертуару; робота з камертоном; уміння надати загальний аналіз музичного твору), музично-виконавські уміння (володіння співацьким голосом; мова диригентських жестів та міміки; гра на музичних інструментах) та навички (вокальні; ораторські).

Упровадження третьої педагогічної умови – відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу – здійснювалась протягом всього формувального експерименту і було реалізовано під час його творчо-діяльнісного етапу, який зорієнтовувався на втілення набутого студентами досвіду спілкування з національним музичним мистецтвом у практичній діяльності (під час проходження педагогічної практики, концертно-виконавської діяльності, участі у науково-практичних конференціях). Майбутні

педагоги мали можливість ознайомлення, вивчення та виконання вокальних, хорових, інструментальних творів, в яких втілена національна ідея, оспівані кращі духовні якості нашого народу. Вони набували досвіду систематизації вітчизняного музичного репертуару з метою виховання майбутніх патріотів нашої держави, які мають цінувати національні надбання та з повагою ставитись до культури інших народів.

Під час позааудиторної роботи студенти взяли активну участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя». Під час конференції майбутні вчителі музичного мистецтва прослухали наукові доповіді з питань мистецької освіти в контексті соціокультурного простору XXI століття, професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін, проблеми формування національної самосвідомості студентів, патріотичного виховання учнівської молоді засобами національного музичного мистецтва. Учасники конференції відвідали майстер-класи викладачів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Так, показовим був майстер-клас з навчальної дисципліни «Постановка голосу», під час якого був продемонстрований зразок роботи над піснею вітчизняного композитора В. Івасюка «Червона рута». Викладач зосередив увагу на національному підґрунті творчості видатного українського композитора та виховному впливі його пісенних творів на розвиток патріотичних почуттів підростаючого покоління. Разом з тим, проводилась робота над розвитком механізмів звукоутворення, зокрема над нижньореберно-діафрагматичним диханням, формуванням звуку у високій позиції, чіткою дикцією, виразним, емоційним виконанням вокальних творів. Адже фахова та виконавська майстерність необхідні майбутнім учителям музичного мистецтва для залучення школярів до вивчення українських народних пісень, вокальних творів вітчизняних композиторів, що сприятиме вихованню національної самосвідомості учнів.

Водночас студенти взяли участь у студентському науково-регіональному форумі «Творчість Володимира Івасюка в контексті сучасної національної

культури», присвяченому 70-річчю з дня народження видатного композитора. Головною метою форуму була активізація науково-творчого потенціалу, розвиток художньої культури студентів і презентації досягнень національної культури й освіти. У межах студентського форуму обговорювались питання, які висвітлюють сучасні тенденції розвитку мистецької освіти та вітчизняної культури: «Творча спадщина Володимира Івасюка – невід’ємна частина національної української культури», «Пісенна спадщина Володимира Івасюка як чинник виховання національної самосвідомості особистості», «Роль музичної спадщини Володимира Івасюка у формуванні національної ідентичності», «Патріотизм Володимира Івасюка», «Виховний вплив музики на формування студентів», «Формування національної самосвідомості школярів засобами музичного мистецтва», «Проблема виховання музичного смаку учнів підліткового віку на засадах української естрадної пісні 70-х років XX ст.».

У процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва ми приділяли увагу формуванню шанобливого ставлення до вітчизняного музичного мистецтва. У даному контексті важливого значення набуває метод сприймання та оцінювання вітчизняного музичного мистецтва. Зокрема ми використовували такі форми організації навчально-виховної діяльності учителів музичного мистецтва: відвідування концертів, виставок, майстер-класів, екскурсій в обласному центрі народної творчості, обласному краєзнавчому музеї, що сприяло збагаченню у студентів загальнолюдських і духовних цінностей. Так, студенти відвідали мистецький проєкт «Молодь – майбутнє України», присвячений Дню Державного Прапора України, де мали можливість прослухати українські народні пісні у виконанні дитячих та молодіжних виконавців; концерт Академічного ансамблю пісні і танцю «Поділля», який презентував програму «Подільська рапсодія», до якої увійшли хорові обробки українських народних пісень, хореографічні композиції та віртуозні інструментальні твори вітчизняних композиторів.

У залі обласного краєзнавчого музею студенти відвідали виставку образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Вони познайомились з працями майстрів гончарного мистецтва: Шпак Тетяни, Лавренюк Наталії,

Ніколаєвої Вікторії, Погонців Сергія та Світлани, Слубського Володимира, Філінської Людмили та ін. Невід'ємною частиною культури українського народу є вишитий рушник та вишита сорочка, які були представлені подільськими вишивальницями: Безрученко Оксаною, Войнаровською Тетяною, Данилюк Галиною, Іванчук-Уладовською Людмилою, Кубаль Вікторією, Остапенко Світланою, Чугуновою Євдокією, Шевчук Зінаїдою, Шпак-Косаківською Наталією, Штепою Надією та ін.

Напередодні свята українського козацтва в обласному центрі народної творчості відбулась виставка заслуженого майстра народної творчості України Михайла Онацька. В творчості митця прослідковуються такі тематичні напрямки, як: висвітлення народного життя українців, обрядові сцени, народнопісенні образи, героїка козаччини. З великою любов'ю та теплотою митець змальовує життя українців, селянські будні: «Везуть снопи», «Сіно везуть», «На жнива», «Селянські турботи» та ін. Велика кількість творів присвячена календарним обрядам та звичаям, де зображені Великодні, Купальські, Різдвяні свята, а також ярмаркові, весільні та новорічні гуляння: «Весільний обряд», «На хуторі біля Диканьки», «Вечорниці», «Купальське вогнище», «Коляда», «Святвечір», «Русалки», «Масляна». Всю творчість народного художника пронизує історична козаччина. Такими зокрема є картини: «Ранкова Січ», «У зимовий похід», «Запорізька Січ», «Козак Мамай на березі Дніпра», сповнені патріотичних почуттів, героїкою козаків, любовю до рідної Батьківщини та українського народу.

Водночас студенти активно брали участь у конкурсах та фестивалях, головною метою яких є популяризація кращих зразків мистецьких творів патріотичного спрямування серед дітей та юнацтва, що розкривають героїчний шлях національно-визвольної боротьби українського народу XX століття. Так, учасниці вокального ансамблю «De-LOVELY» та студентка II курсу взяли участь у XVII обласному патріотичному дитячо-юнацькому фестивалі мистецтв «Сурми звияги», які вибороли перші місця у номінаціях «вокальні ансамблі» і «солісти-вокалісти» та успішно виступили в завершальному етапі Всеукраїнського

фестивалю «Сурми звияги» у м. Львові; у жовтні відбувся I Регіональний конкурс-фестиваль патріотичної пісні «За Україну, за честь, за волю», де студенти посіли 1 місце (Додаток У).

Під час таких форм роботи студенти більше дізнавались про історичне минуле українського народу, звичаї та традиції, усвідомлювали значення вітчизняного музичного мистецтва, його художньо-виховний потенціал, для духовного розвитку особистості, вихованню національно-патріотичних почуттів та національної самосвідомості шкільної молоді.

Під час проходження педагогічної практики студенти використали набуті теоретичні знання, уміння та навички, які набули на уроках з хорового диригування, постановки голосу, практикуму з народного співу, методики музичного виховання, теорії та методики викладання фахових дисциплін та під час спецкурсу. Студенти готували мультимедійні презентації як один з найбільш ефективних засобів, що дозволяє поєднати текстову, звукову та відеоінформацію, проводили різноманітні бесіди з учнями, розповідали про життєвий та творчий шлях вітчизняних композиторів, разом з учнями слухали та вивчали українські народні пісні.

Важливе місце в системі української педагогіки посідає використання народних ігор. Важливою є думка О. Шрамченко, яка зауважує, що «українські народні ігри є свідомою ініціативною діяльністю, спрямованою на досягнення умовної мети, установлені правилами гри, що складається на основі українських національних традицій і враховує культурні, соціальні й духовні цінності українського народу» [307, с. 91]. Так, під час проходження педагогічної практики у ЗЗСО майбутні вчителі музичного мистецтва активно проводили з учнями народні ігри, головною метою яких є ознайомлення підростаючого покоління з традиціями українського народу, формування в учнів музичальності та пісенності («Перепілочка», «Нема пана дома», «Батько і діти», «Розлилися води», «Журавель», «Чорне та біле» та ін) (Додаток Ф).

Під час педагогічної практики студенти експериментальної групи мали змогу продемонструвати свої фахові знання, професійно-творчі уміння та навички

в процесі підготовки музичної казки. Відомо, що казка – це найпопулярніший жанр українського фольклору, що склався протягом багатьох віків. Казка є носієм загальнолюдських та національних цінностей.

Слушно зауважував В. Сухомлинський про те, що казка допомагає дитині зробити «перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного», сприяє розвитку естетичних і патріотичних почуттів, без яких «неможливі шляхетність душі, чутливість до людського нещастя, горя, страждання» [264, с.283].

У процесі виховання національної самосвідомості підростаючого покоління важливу роль відіграє українська музична казка. Зрозуміло, що, слухаючи казку, у дитини розширюється коло уявлень про навколишній світ, розвивається мова, накопичуються знання про звичаї та традиції українського народу, формується творча уява, розвиваються музично-творчі здібності.

Особливо продуктивною була робота студентів-практикантів над музичною казкою М. Демків «Колобок», П. Кіріченко «Дарунки святого Миколая», Г.Тимошук «Різдвяна казка», дитячою оперою А. Філіпенка «У зеленому саду», оперою Р. Бойка «Пісенька в лісі», В. Кирейко «Лісова пісня». Так, наприклад, у дитячій опері А. Філіпенка «У зеленому саду» яскраво відображено образи природи (Сонечко, Дерева, Суховій-Лиходій, Вітрець). Під час роботи над музичною казкою «Різдвяна казка», учні знайомились з давньою традицією українського народу, а саме Святвечором, або ж Навечір'ям Різдва Христового, створювали Дідух – солом'яний оберіг, символ доброго врожаю, миру й злагоди в родині, достатку в домі (Додаток X).

Цікавим і змістовним видом діяльності для учнів є слухання програмних творів, що містять казкові образи («Зозуля» Л. Вербовського, «Жаба-стрибунка» Л. Лапутіна, «Чаклун» Г. Свірідова); твори, які зображають казкові настрої («Весела казка» і «Сумна казка» Д. Шостаковича, «Страхітлива казка» А.Хачатуряна); п'єси програмного характеру («У лісі» А. Штогаренка, «Хід» А.Хачатуряна, «На узліссі» І. Берковича та ін.).

Таким чином, залучаючи школярів до вивчення музичних казок та програмних творів, у них формуються морально-етичні та загальнолюдські цінності, почуття власної гідності та гордості, любов до Батьківщини, справедливість, небайдужість до навколишнього середовища.

Отже, організація формувального етапу експериментального дослідження на основі запропонованої методики забезпечила реалізацію педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Аналіз результатів та перспективи подальшого розвитку висвітлені у наступному підрозділі педагогічного дослідження.

3.2. Аналіз результатів експериментального етапу дослідження

Після проведеного формувального етапу дослідження ми здійснили прикінцеву діагностику стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за єдиною методикою. Головними критеріями готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеної діяльності (див. підрозділ 2.1.) на констатувальному та формувальному етапах педагогічного дослідження визначено мотиваційно-цільовий, когнітивно-інформаційний, емоційно-ціннісний та рефлексивно-оцінювальний. Прикінцеву діагностику означених критеріїв готовності майбутніх учителів музичного мистецтва після проведення формувального експерименту проводили окремо. Перевірку статистичної значущості змін, які відбулися у показниках сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва, ми здійснювали за допомогою критерію згоди χ^2 Пірсона.

Поділ груп на контрольні та експериментальні було здійснено на констатувальному етапі дослідження, який використовувався і впродовж формувального експерименту. Необхідно зауважити, що для студентів ЕГ, на відміну від КГ, були створені відповідні педагогічні умови, розроблена структурно-функціональна модель процесу формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості підростаючого покоління.

Результати експерименту засвідчують зміни у рівнях сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності. Зміни, які відбулися у процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва за мотиваційно-цільовим критерієм, показано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Динаміка змін рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного критерію

Група	На початку експерименту						Після експерименту					
	Рівні готовності											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
КГ (199)	10	5	85	43	104	52	21	11	91	45	87	44
ЕГ (185)	15	8	81	44	89	48	51	27	112	61	22	12

Отже, із таблиці 3.1 видно, що після формувального експерименту кількість студентів експериментальної групи з високим рівнем сформованості мотиваційно-цільового критерію зросла на 19%, середнього рівня збільшилась на 17%, низького рівня - зменшились на 36 %.

У КГ кількість студентів з низьким рівнем сформованості мотиваційно-цільового критерію зменшилась на 8 %, із середнім – зросла на 2 %, з високим рівнем – зросла на 6 %.

Динаміку змін у стані сформованості мотиваційно-цільового критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів показано на рис. 3.1.

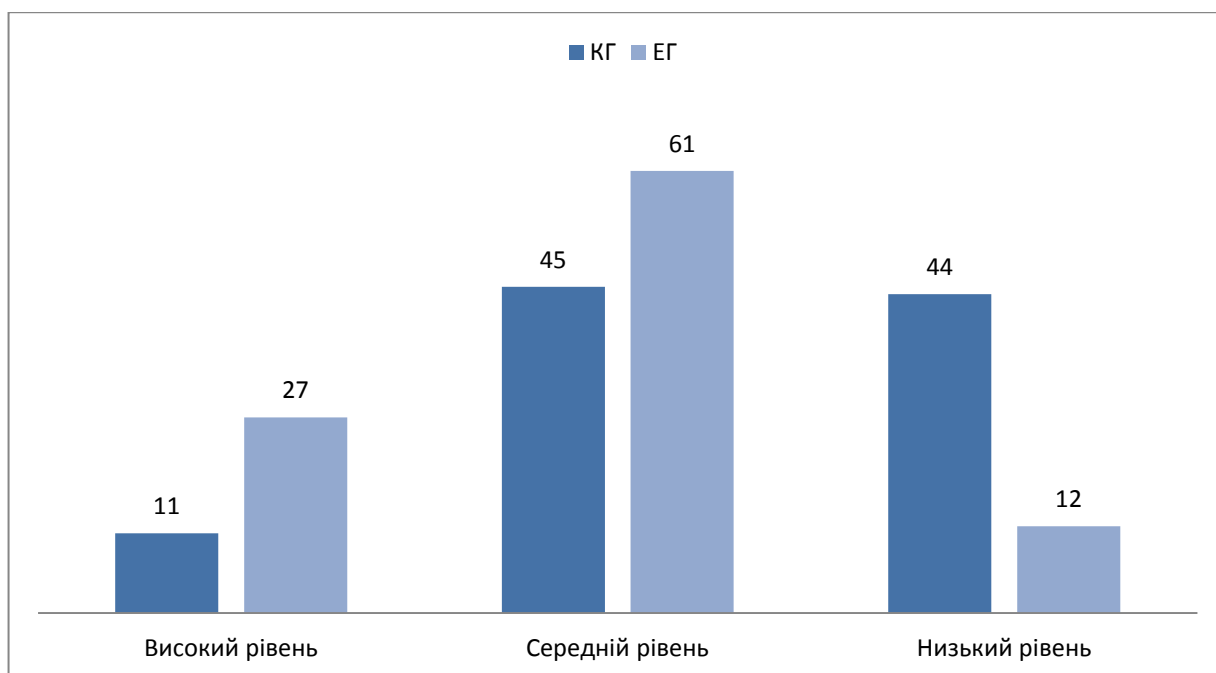

Рис. 3.1. Діаграма рівня сформованості мотиваційно-цільового критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (у %).

Як свідчить аналіз загального результату, після завершення формувального експерименту, в експериментальній групі рівень сформованості мотиваційно-цільового критерію значно покращився у порівнянні з контрольною групою. Студенти ЕГ групи усвідомили важливість виховання національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості учнівської молоді у ЗЗСО; досягнули виховну роль вітчизняного музичного мистецтва як ефективного засобу становлення майбутнього громадянина - патріота України з високим рівнем національної самосвідомості.

Діагностика когнітивно-інформаційного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва проводилась з метою визначення рівня фахових психолого-педагогічних, методичних знань, умінь, навичок, володіння комплексом специфічних компетенцій, які необхідні для виховання національної самосвідомості учнів. Ми використовували тестування, опитування, творчі завдання, написання реферативних повідомлень, музичні вікторини, веб-квести та ін. Зміни рівня сформованості когнітивно-інформаційного критерію аналізували за такими показниками: власна потреба у вихованні національно-патріотичних

почуттів учнівської молоді, системність теоретичних знань щодо виховання національної самосвідомості особистості, умінь та навичок використання вітчизняного музичного мистецтва у навчально-виховній діяльності, володіння сучасними музично-педагогічними засобами й методами виховання національної самосвідомості учнів.

Перевірка знань засвідчила, що майбутні вчителі музичного мистецтва оволоділи необхідною термінологією, навчилися застосовувати на практиці сучасні музично-педагогічні засоби й методи для виховання моральних, національно-патріотичних, естетичних та духовних цінностей підростаючого покоління.

Після завершення формуального експерименту спостерігаються зміни у стані сформованості когнітивно-інформаційного критерію, що характеризується збільшенням процентного показника студентів ЕГ високого та середнього рівня та зменшенням кількості студентів ЕГ з низьким рівнем.

У таблиці 3.2 представлено динаміку змін рівнів сформованості когнітивно-інформаційного критерію у контрольних та експериментальних групах.

Таблиця 3.2

Динаміка змін рівнів сформованості когнітивно-інформаційного критерію

Група	На початку експерименту						Після експерименту					
	Рівні готовності											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
КГ (199)	21	11	85	43	93	46	22	12	91	45	86	43
ЕГ (185)	22	12	79	43	84	45	51	27	90	49	44	24

Таким чином, зростання рівня сформованості когнітивно-інформаційного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання

національної самосвідомості учнів в експериментальній групі та невеликі зміни у стані сформованості даного критерію контрольної групи свідчать про ефективність педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеної діяльності.

Динаміка змін когнітивно-інформаційного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів зображена на рис. 3.2.

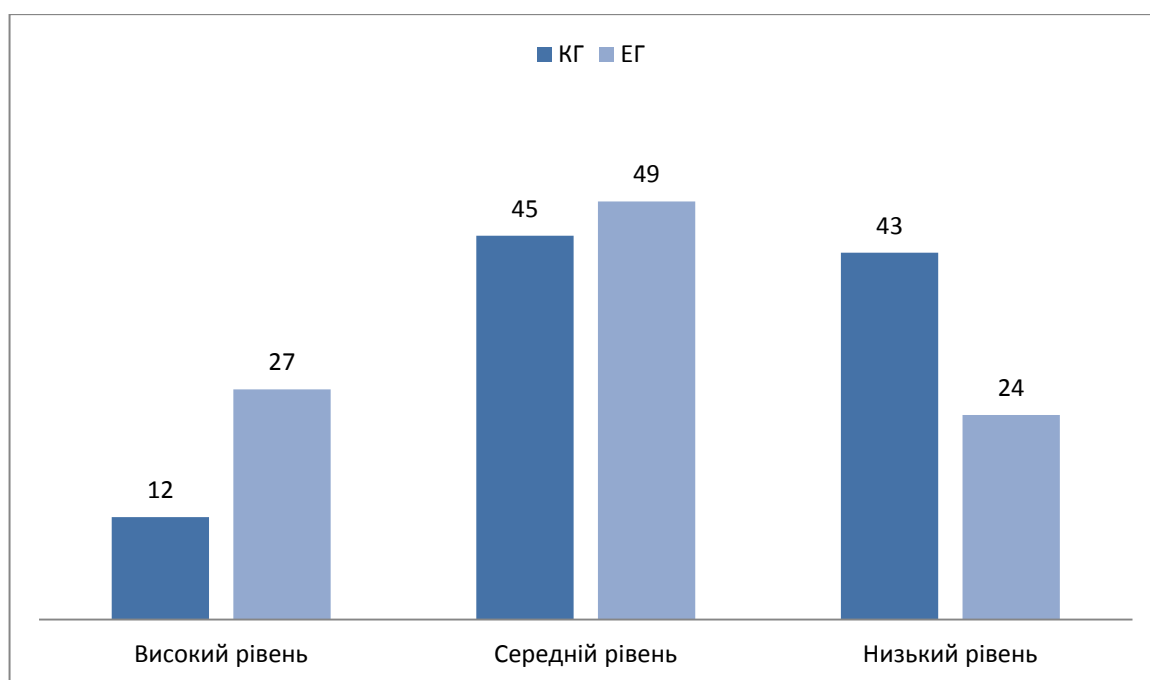

Рис. 3.2. Діаграма рівня сформованості когнітивно-інформаційного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (у %).

Отже, по даних таблиці 3.2 бачимо, що кількість студентів ЕГ з високим рівнем сформованості когнітивно-інформаційного критерію зросла на 15%, середнього рівня - збільшилась на 6 %, низького рівня - зменшилась на 21 %.

У КГ кількість студентів з низьким рівнем сформованості когнітивно-інформаційного критерію зменшилась на 3%, із середнім – зросла на 2%, з високим рівнем – зросла на 1 %.

Як свідчить аналіз загальних результатів, студенти експериментальної групи оволоділи фаховими знаннями та навичками, необхідними для виховання в учнівської молоді моральних та патріотичних почуттів. З метою ефективного

виховання національної самосвідомості шкільної молоді, майбутні вчителі набули вмінь систематизувати музичний репертуар, застосовувати на уроках музичного мистецтва сучасні інформаційно-комунікаційні технології, використовувати аудіо- та відеоматеріали.

Визначення рівня сформованості емоційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеної діяльності здійснювали в процесі виконання творчих завдань, обговорення вражень після відвідування різноманітних виставок, концертів, майстер-класів та ін. Результати діагностики стану сформованості емоційно-ціннісного критерію вищезазначеної готовності представлені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Динаміка змін рівнів сформованості емоційно-ціннісного критерію

Група	На початку експерименту						Після експерименту					
	Рівні готовності											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
КГ (199)	19	9	82	42	98	49	36	18	85	43	78	39
ЕГ (185)	19	10	80	43	86	47	61	33	116	63	8	4

Результати аналізу показників таблиці за емоційно-ціннісним критерієм дозволили констатувати суттєві зміни в експериментальних групах. Так, студенти продемонстрували емоційно-ціннісне ставлення до національної культури як основного джерела в системі духовного розвитку особистості, здатність до глибокого переживання цінностей національного мистецтва, втілених у народних піснях, вокальних та інструментальних творах вітчизняних композиторів. Водночас, помітно зросла сформованість ціннісних орієнтацій, національного ідеалу, почуття власної національної гідності, гордості за приналежність до національної спільноти.

Після проведення експериментальної роботи кількість студентів ЕГ, які досягли високого рівня сформованості емоційно-ціннісного критерію, становить 33% (у КГ – 18 %). На середньому рівні виявилось 63 % студентів ЕГ та 43 % КГ і на низькому рівні залишилось 4 % студентів ЕГ та 39 % КГ.

Динаміка змін емоційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів представлена на рис. 3.3.

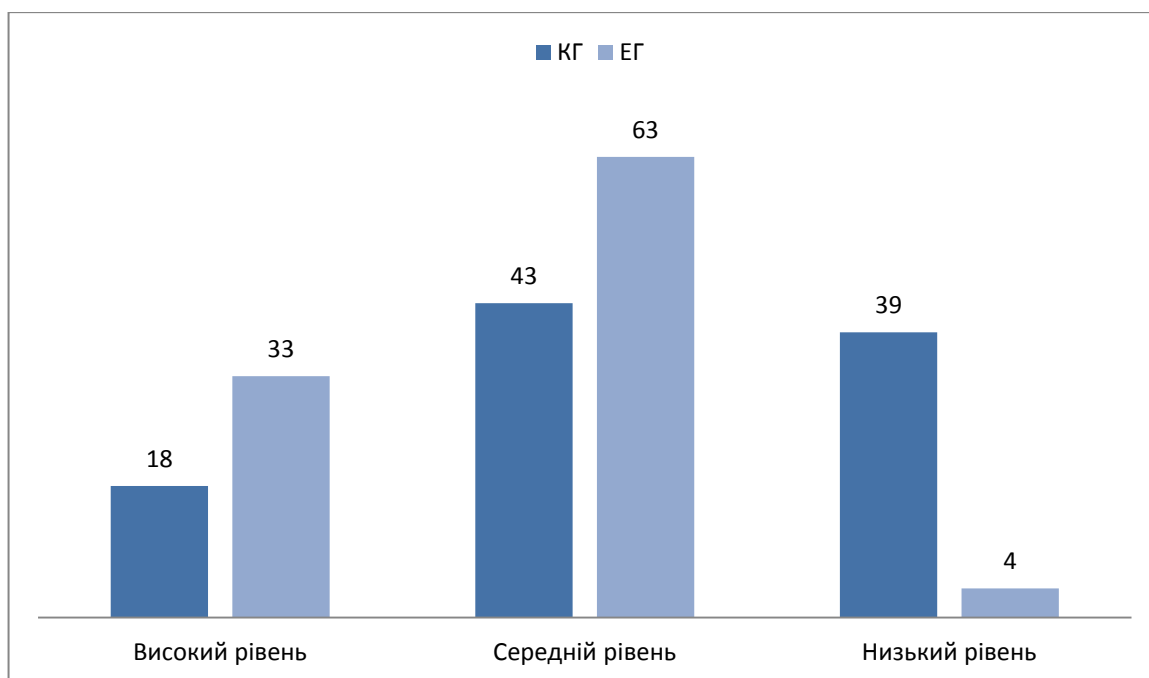

Рис. 3.3. Діаграма рівня сформованості емоційно-ціннісного критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (у %).

Проведене анкетування та опитування майбутніх учителів музичного мистецтва з метою виявлення рівня сформованості рефлексивно-оцінювального критерію дозволило спостерігати помітні зміни в оцінюванні студентами власного рівня необхідних компетентностей, які необхідні для ефективного виховання національної самосвідомості учнів, здатності налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки з вихованцями, вміння використовувати музичний матеріал як засіб виховного впливу, а також здатність до професійного зростання і самовдосконалення.

Результати діагностики рівня сформованості рефлексивно-оцінювального критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів подано в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Динаміка змін рівнів сформованості рефлексивно-оцінювального критерію

Група	На початку експерименту						Після експерименту					
	Рівні готовності											
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
КГ (199)	17	9	78	39	104	52	24	12	103	52	72	36
ЕГ (185)	22	12	86	47	77	41	71	39	98	53	16	8

Динамічні зміни рефлексивно-оцінювального критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів зображено на рис. 3.4.

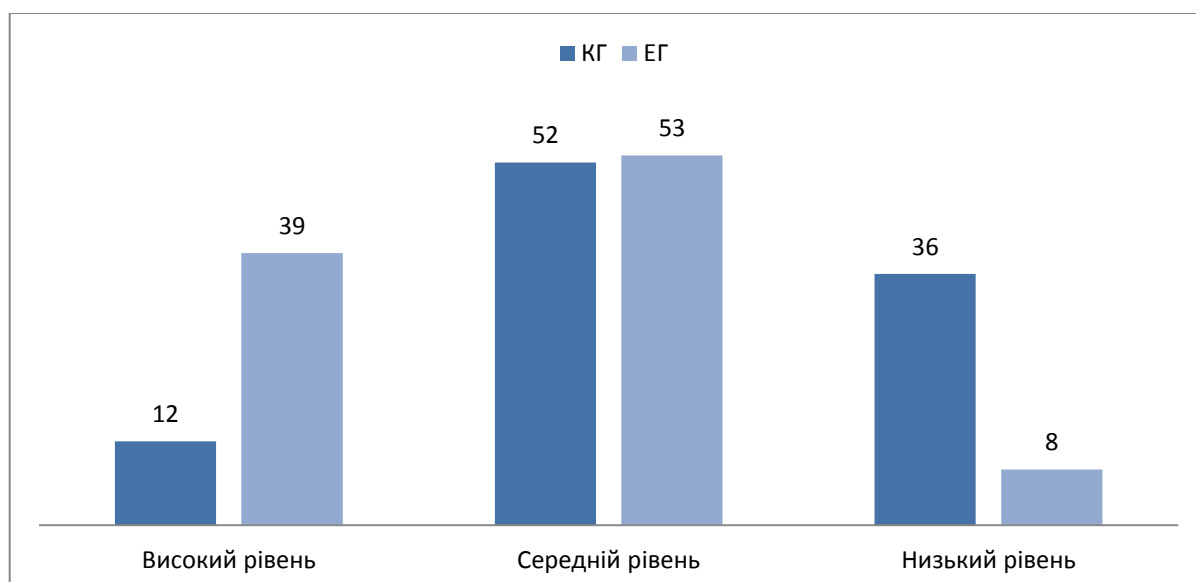

Рис. 3.4. Діаграма рівня сформованості рефлексивно-оцінювального критерію готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (у %).

Динаміку змін стану сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів за всіма критеріями після проведення формувального експерименту представлено на рис. 3.5 та табл.3.5.

Таблиця 3.5.

Динаміка змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у контрольних (КГ) та експериментальних (ЕГ) групах (%)

Критерії	Рівні	На початку експерименту		Динаміка	Після експерименту		Динаміка
		КГ	ЕГ		КГ	ЕГ	
Мотиваційно-цільовий	високий	5	8	+3	11	27	+16
	середній	43	44	+1	45	61	+16
	низький	52	48	-4	44	12	-32
Когнітивно-інформаційний	високий	11	12	+1	12	27	+15
	середній	43	43	0	45	49	+4
	низький	46	45	-1	43	24	-19
Емоційно-ціннісний	високий	9	10	+1	18	33	+15
	середній	42	43	+1	43	63	+20
	низький	49	47	-2	39	4	-35
Рефлексивно-оцінювальний	високий	9	12	+3	12	39	+27
	середній	39	47	+8	52	53	+1
	низький	52	41	-11	36	8	-28
За всіма критеріями	високий	9	11	+2	13	32	+16
	середній	41	44	+3	46	57	+11
	низький	50	45	-4	41	11	-30

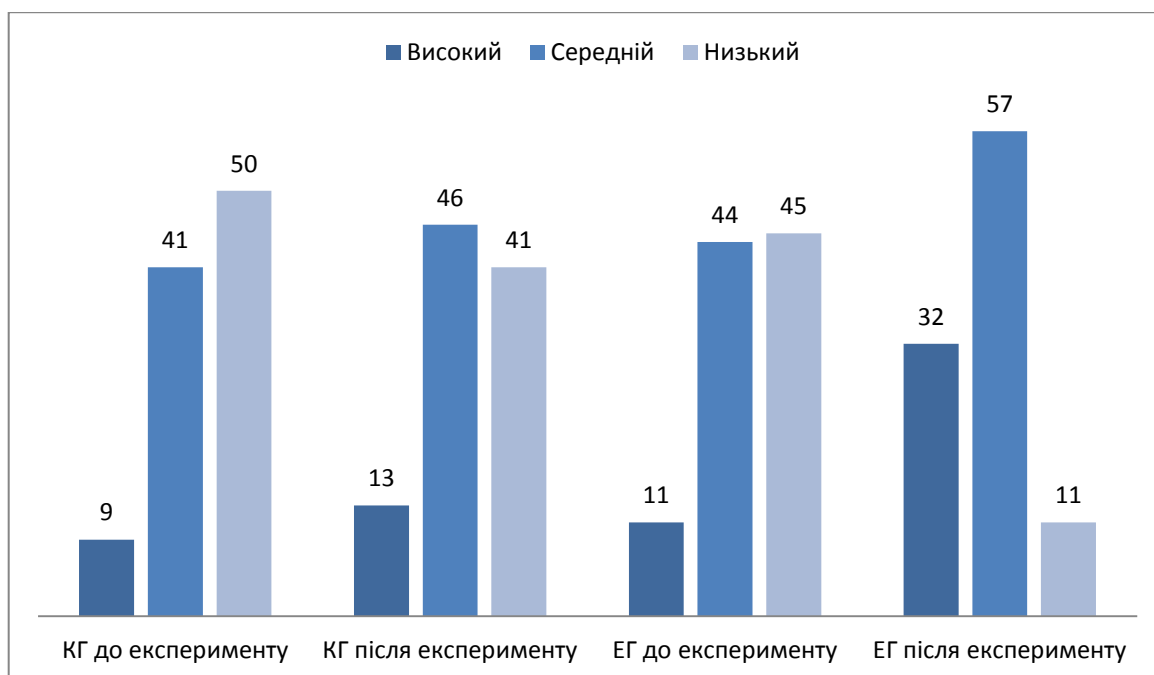

Рис 3.5. Динаміка рівнів сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (у %).

Аналіз результатів дисертаційної роботи свідчить, що після формувального етапу експерименту рівень сформованості мотиваційно-цільового, когнітивно-інформаційного, емоційно-ціннісного та рефлексивно-оцінювального критеріїв набув позитивних змін. Так, у респондентів ЕГ відбулися такі зміни: високий рівень до експерименту становив 11 % (20 осіб), після 32 % (59 осіб), середній – 44 % (81 особи) – 57 % (106 осіб), низький рівень 45 % (84 особи) – 11 % (20 осіб). Однак, у студентів контрольних груп не відбулося помітних змін у цьому плані: високий рівень на початку експерименту 9% (17 осіб), після 13 % (26 осіб), середній рівень – 42 % (83 особи) – 46 % (92 особи), низький – 50 % (99 осіб) – 41% (81 особи).

Перевірку статистичної значущості змін, які відбулися у показниках сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, ми здійснювали за допомогою критерію згоди χ^2 Пірсона. Розглянемо дві гіпотези:

H0: Відмінності між емпіричними розподілами в експериментальній (ЕГ) та контрольній групах (КГ) незначущі.

H1: Відмінності між емпіричними розподілами в експериментальній (ЕГ) та контрольній групах (КГ) значущі.

Таблиця 3.6.

Емпіричні частоти рівнів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у контрольних (КГ) та експериментальних (ЕГ) групах після експерименту

Рівень	Частота в ЕГ після експерименту	Частота в КГ після експерименту	Разом
Високий	59	26	85
Середній	106	92	198
Низький	20	81	101
	185	199	384

Розрахуємо теоритичні частоти по формулі:

$$\text{Теоритична частота} = \frac{\text{Сума у рядку} \times \text{Сума у стовпці}}{\text{Загальний обсяг обох груп}}$$

Таблиця 3.7.

Теоретичні частоти рівнів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у контрольних (КГ) та експериментальних (ЕГ) групах після експерименту

Рівень	Теоретична частота в ЕГ після експерименту	Теоретична частота в КГ після експерименту	Разом
Високий	40,95	44,05	85
Середній	95,39	102,61	198
Низький	48,66	52,34	101

	185	199	384
--	-----	-----	-----

Від емпіричних частот $n_{\text{емп}}$ (таблиця 3.6) віднімаємо теоретичні частоти $n_{\text{теор}}$ (таблиця 3.7), різниці частот піднесемо до квадрату і здійснюємо обчислення за формулою:

$$D_{2f}^2 = \frac{n_{\text{емп}} - n_{\text{теор}}}{n_{\text{теор}}}$$

Результати обчислень за критерієм згоди χ^2 для КГ та ЕГ (після експерименту):

$$\chi_{\text{експ}}^2 = \frac{59 - 40,95^2}{40,95} + \frac{106 - 95,39^2}{95,39} + \frac{20 - 48,66^2}{48,66} + \frac{26 - 44,05^2}{44,05} + \frac{92 - 102,61^2}{102,61} + \frac{81 - 52,34^2}{52,34} = 7,96 + 1,18 + 16,88 + 7,40 + 1,10 + 15,69 = 50,21$$

Число ступенів свободи $(m-1) = 3 - 1 = 2$, рівень значимості $\alpha = 0,05$, відповідне критичне значення візьмемо з таблиці для критерію Пірсона $\chi_{\text{кр}}^2 = 5,991$. Оскільки $\chi_{\text{експ}}^2 = 50,21 > \chi_{\text{кр}}^2 = 5,991$, ми відкидаємо нульову гіпотезу і приймаємо альтернативну гіпотезу H_1 — є суттєва різниця у рівні сформованості означеної якості між КГ та ЕГ, не обумовлена статистичною похибкою.

Також ми здійснили аналіз результатів КГ до та після експерименту.

Таблиця 3.8.

Емпіричні частоти рівнів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у контрольній групі (КГ) до та після експерименту

Рівень	Частота в КГ до експерименту	Частота в КГ після експерименту	Разом
Високий	17	26	43
Середній	83	92	175
Низький	99	81	180
	199	199	398

Таблиця 3.9.

Теоретичні частоти рівнів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у контрольній групі (КГ) до та після експерименту

Рівень	Теоретична частота в КГ до експерименту	Теоретична частота в КГ після експерименту	Разом
Високий	21,5	21,5	43
Середній	87,5	87,5	175
Низький	90	90	180
	199	199	398

Результати обчислень за критерієм згоди χ^2 для КГ:

$$\chi^2_{\text{експ}} = \frac{17 - 21,5^2}{21,5} + \frac{83 - 87,5^2}{87,5} + \frac{99 - 90^2}{90} + \frac{26 - 21,5^2}{21,5} + \frac{92 - 87,5^2}{87,5} + \frac{81 - 90^2}{90} = 0,94 + 0,23 + 0,9 + 0,94 + 0,23 + 0,94 + 0,23 + 0,9 = 4,14$$

Отримані результати (4,14) не підтвердили статистично значущої відмінності отриманих результатів контрольної групи.

Також ми порівняли результати ЕГ до та після експерименту.

Таблиця 3.10.

Емпіричні частоти рівнів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів в експериментальній групі (ЕГ) до та після експерименту

Рівень	Частота в ЕГ до експерименту	Частота в ЕГ після експерименту	Разом
Високий	20	59	79
Середній	81	106	187
Низький	84	20	104
	185	185	370

Таблиця 3.11.

Теоретичні частоти рівнів готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів в експериментальній групі (ЕГ) до та після експерименту

Рівень	Теоретична частота в ЕГ до експерименту	Теоретична частота в ЕГ після експерименту	Разом
Високий	39,5	39,5	79
Середній	93,5	93,5	187
Низький	52	52	104
	185	185	370

Результати обчислень за критерієм згоди χ^2 для ЕГ:

$$\chi_{\text{експ}}^2 = \frac{20 - 39,5^2}{39,5} + \frac{81 - 93,5^2}{93,5} + \frac{84 - 52^2}{52} + \frac{59 - 39,5^2}{39,5} + \frac{106 - 93,5^2}{93,5} + \frac{20 - 52^2}{52} = 9,63 + 1,67 + 19,69 + 9,63 + 1,67 + 19,69 = 61,98$$

Оскільки $\chi_{\text{експ}}^2 = 61,98 > \chi_{\text{кр}}^2 = 5,991$, ми відкидаємо нульову гіпотезу і приймаємо альтернативну гіпотезу H_1 — є суттєва різниця у рівні сформованості означеної якості між ЕГ до та після експерименту, не обумовлена статистичною похибкою.

Таким чином, контрольні виміри засвідчують позитивні зміни у стані сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва ЕГ та доводять ефективність розроблених нами педагогічних умов і структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнівської молоді.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

У третьому розділі розглянуто методику реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів і здійснено аналіз результатів експериментального дослідження.

Експериментальну методику підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів здійснювали в процесі вивчення таких навчальних дисциплін: вокально-хорового виконавства («Хоровий клас», «Хорове диригування», «Постановка голосу»), «Теорії і методики музичної освіти», «Практикуму з народного співу», спецкурсу «Основи виховання національної самосвідомості особистості» та під час проходження студентами педагогічної практики.

Методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів включала в себе такі етапи: професійно-мотиваційний, інформаційно-змістовий та творчо-діяльнісний.

Перша педагогічна умова щодо формування мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, установки на розвиток власної готовності до цієї діяльності впроваджувалась під час професійно-мотиваційного етапу шляхом змістових доповнень навчальних предметів, а саме «Теорії і методики музичної освіти», «Практикуму з народного співу». Водночас у створених експериментальних групах авторську методику реалізовували в процесі вивчення «Хорового класу», «Хорового диригування», «Постановки голосу».

Реалізація другої педагогічної умови, а саме забезпечення взірців освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості учителів і студентів, здійснювалась під час другого інформаційно-змістового етапу на індивідуальних заняттях, традиційних (лекції, практичні) та нетрадиційних (відеолекція, лекції-

візуалізації, тьюторська лекція) формах навчання, авторському спецкурсі «Основи виховання національної самосвідомості учнів».

Впровадження третьої педагогічної умови – відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу – здійснювалась впродовж всього формувального експерименту і була реалізована під час його творчо-діяльнісного етапу, який зорієнтовувався на втілення набутого студентами досвіду спілкування з національним музичним мистецтвом у практичній діяльності (під час проходження педагогічної практики, концертно-виконавської діяльності, участі у науково-практичних конференціях).

Проведений формувальний етап педагогічного дослідження підтвердив ефективність розроблених педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. Під час контрольного експерименту, в порівнянні з констатувальним, кількість студентів експериментальної групи з високим рівнем сформованості готовності до виховання національної самосвідомості учнів зросла на 21 %, у контрольній групі на 4 %. В експериментальній групі з середнім рівнем готовності до означеної діяльності кількість студентів зросла на 13 %, у контрольній групі - на 5 %. Кількість студентів експериментальної групи з низьким рівнем сформованості готовності до виховання національної самосвідомості зменшилась на 34 %, у контрольній групі на 9 %.

Отримані результати дослідно-експериментальної роботи дозволяють стверджувати, що мета досягнута, завдання реалізовані, гіпотезу педагогічного дослідження підтверджено.

Зміст 3 розділу педагогічного дослідження відображено у наукових публікаціях автора [110, 111].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнена та практично вирішена проблема формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. Отримані результати дають можливість сформулювати такі висновки:

1. На основі узагальнення результатів аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури розкрито сутність поняття «національна самосвідомість», яку ми визначили як високий рівень самосвідомості, що включає в себе сукупність поглядів та уявлень, волю і прагнення української нації та сформований у процесі історичного розвитку рівень інтелекту та культури. Головними структурними компонентами вважаємо історичну пам'ять (знання історії, культурного розвитку свого народу та країни); знання національних обрядів, традицій, звичаїв попередніх поколінь і сьогодення; шанобливе ставлення до свого народу та інших національних меншин; духовні й патріотичні почуття.

Уперше комплексно розглянуто сутність поняття «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів» як складну інтегровану особистісну характеристику, що містить сукупність мотивів до виховання національно-свідомих особистостей, усвідомлення виховного потенціалу вітчизняного музичного мистецтва, зокрема народнопісенної культури, вміння акцентувати увагу школярів на її патріотичній тематиці, національних цінностях. Отож, необхідною є система фахових психолого-педагогічних, методичних знань, умінь, навичок та володіння комплексом специфічних компетенцій, котрі необхідні для виховання громадян-патріотів.

Визначено структурні компоненти готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів: мотиваційний, когнітивний, емоційний та рефлексивний.

На основі виявлених структурних компонентів визначено критерії та показники, що необхідні для діагностики початкового рівня сформованості означеної готовності: мотиваційно-цільовий (усвідомлення необхідності цілеспрямованого розвитку патріотичних почуттів школярів, їхньої причетності до нації, її культурного життя; наявність інтересів, мотивів, потреб, котрі спонукають майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; усвідомлення цінностей вітчизняного музичного мистецтва та здатність його використовувати у виховній роботі); когнітивно-інформаційний (рівень інформованості майбутніх учителів музичного мистецтва щодо структурних компонентів національної самосвідомості, усвідомлення ролі сучасних музично-педагогічних засобів і методів її розвитку; системність фахових знань, умінь, здатність до тематичного узагальнення інформації для рішення виховних завдань засобами культурної спадщини українського народу); емоційно-ціннісний (рівень сформованості ціннісних орієнтацій, ідеалів, почуття власної національної гідності, гордості за приналежність до національної спільноти, любов до рідної держави, емпатійне співпереживання, толерантне ставлення та розуміння інших народів, повага до їх культури); рефлексивно-оцінювальний (самооцінка набутих фахових знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнів; здатність до професійного зростання і самовдосконалення). До критеріального апарату визначено три рівні сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів: високий, середній та низький.

Результати констатувального етапу дослідження показали недостатній рівень сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів (високий рівень – 10 %, середній – 43 %, низький – 47 %).

На підставі одержаних результатів вважаємо, що система підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до означеного виду діяльності потребує обґрунтування педагогічних умов та розроблення структурно-функціональної

моделі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

2. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, до яких належать: цілеспрямований розвиток мотивації студентів до виховання національної самосвідомості учнів; забезпечення зразків освітньо-виховного середовища у процесі співтворчості учителів та студентів; відбір і систематизація музичного репертуару з урахуванням його виховного потенціалу.

Вказані педагогічні умови є підґрунтям для досягнення високого рівня готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів і вміння залучати учнів до вивчення національного музичного мистецтва з урахуванням його самотності та виховної цінності.

3. Теоретично розроблено структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів, яка складається з трьох блоків: цільовий (мета, завдання, дидактичні принципи та науково-методологічні підходи підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів), організаційно-змістовий (впровадження авторського спецкурсу «Основи виховання національної самосвідомості учнів», методи, форми і засоби формування означеної готовності), результативний (критерії, рівні, результат). Передбачуваним результатом структурно-функціональної моделі є позитивна динаміка рівнів сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

4. Методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів до виховання національної самосвідомості учнів здійснювалась впродовж трьох етапів: професійно-мотиваційного, інформаційно-змістового, творчо-діяльнісного.

Розроблено і впроваджено у навчально-виховний процес авторський спецкурс «Основи виховання національної самосвідомості учнів».

Аналіз результатів формувального етапу експерименту довів ефективність розроблених педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. Кількість студентів експериментальної групи з високим та середнім рівнями сформованості готовності до виховання національної самосвідомості учнів збільшилась, студенти, які мають низький рівень зменшилась (високий рівень – 32 %, середній – 57 % та низький рівень – 11 %). Отже, результати експериментального дослідження підтвердили ефективність педагогічних умов і структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого наукового пошуку потребують питання використання засобів вітчизняного музичного мистецтва у професійній діяльності із дітьми різного віку, поглиблене вивчення змісту, методів, форм і засобів професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів засобами вітчизняного музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулина А. О. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : пособ.для студ. пед. спец. высш. учеб. завед. М. : Просвещение, 1990. 141 с.
2. Агафонов А. Ю. Основы смысловой теории сознания. СПб. : Издательство «Речь», 2003. 296 с.
3. Акімова О. В. Провідні технологічні підходи до формування творчої особистості майбутнього вчителя. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2011. Том 35. С.100–109.
4. Акімова О. В. Професійне становлення особистості майбутнього вчителя : монографія. Вінниця: «Твори», 2018. 348 с.
5. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. для студ., аспірантів та молодих викл. вузів. Київ: Либідь, 1998. 557 с.
6. Аліксійчук О. С. Морально-естетичне виховання молодших школярів засобами народної музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2000. 16 с.
7. Андрієвський Б. М. Професійна компетентність сучасного педагога. *Педагогічні науки*. Херсон, 2014. С. 216–220.
8. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 5-9.
9. Андрущенко В. П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до музично-естетичної діяльності : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2000. 20 с.
10. Антонова О. Є. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія. Житомир, 2012. 435 с
11. Арцишевський Р. А. Мировоззрение: сущность, специфика, развитие. Львов : Вища школа, Изд-во при ЛГУ, 1986. 197 с.

12. Арчажникова Л. Г. Теоретические основы профессионально-педагогической подготовки учителя музыки : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Москва, 1986. 442 с.
13. Бабанський Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса, методические основы. Москва: Просвещение, 1982. 50 с.
14. Балаєва К. С. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до застосування інноваційних технологій у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Івано-Франківськ, 2015. 294 с.
15. Барг М. А. Эпохи и идеи: Становление историзма. Москва: Мысль, 1987. 348 с.
16. Баренбойм Л. А. Как сделать педагогов педагогами. *Советская музыка*. 1973. № 4. С. 34–42.
17. Бебешко Л. М. До питання про детермінацію поняття «національна самосвідомість». *Проблеми освіти: наук.-метод. зб.*, Київ, 2003. Вип. 32. С. 22–29.
18. Безбородих С. М. Особистісно-діяльнісний підхід у розвитку конкурентоспроможного педагога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 28. С. 19–21.
19. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Науковий світ, 2006. 363 с.
20. Безугла М. В. Формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2015. 239 с.
21. Берис Р. Что такое Я-концепция. *Психология самосознания: хрест.* / за ред. Д. Я. Райгородский. Самара : Бахрах-М, 2003. С.333–393.
22. Бех І. Д. Виховання особистості: особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
23. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. Видання. Київ : Либідь, 2006. 272 с.

- 24.Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2(63). С. 27–28.
- 25.Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
- 26.Бійчук Т. Проблеми формування українського національного характеру особистості в педагогічній думці. *Історія в школі*. 2005. № 9. С.9 .
- 27.Білас Л. М. Виховання національної самосвідомості старшокласників у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2006. 20 с.
- 28.Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 343 с.
- 29.Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Вища школа, 2002. 407 с.
- 30.Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі. Практикум : навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів. Київ : Вища школа, 2003. 206 с.
- 31.Божович Л. И. Особенности самосознания у подростков. *Вопросы психологии*. 1955. № 1. С. 98–107.
- 32.Бойко С. М. Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.12. Київ, 2005. 200 с.
- 33.Болгарський А. Г. Музична культура в системі підготовки майбутнього вчителя музики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. Київ, 2004. Вип. 1(16). С. 7–14.
- 34.Бондаренко Л. А. Формування готовності майбутнього вчителя музики до професійного саморозвитку у процесі інструментально-виконавської підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 235 с.

- 35.Бондаренко Ю., Бондаренко А. Нова ментальність: шляхи формування. *Рідна школа*. 1996. № 2. С. 29–31.
- 36.Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2006. 35 с.
- 37.Борисов В. В. Теоретико-методологічні основи формування національної самосвідомості : монографія. Краматорськ : Б. в., 2003. 519 с.
- 38.Борисова С. В. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами українського музичного мистецтва : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2002. 292 с.
- 39.Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. Київ : Беркут, 2000. 63 с.
- 40.Брилін Б. А. Педагогічні основи музично-творчого розвитку учнів старших класів у сучасних формах дозвілля : автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 1998. 40 с.
- 41.Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. Москва : Наука, 1989. С. 179–199.
- 42.Брылин Б. А. Музыкально-творческое развитие учащихся в условиях досуга. Киев: КНУКиИ, 2002. 204 с.
- 43.Брюховецька О. В. Психологія самосвідомості : навч.-метод. комплекс. Київ, 2009. 52 с.
- 44.Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посібник. Київ : Центр учбової літ-ри, 2008. 592 с.
- 45.Варнавська Л. І. Формування готовності майбутніх учителів музики до аранжування музичних творів засобами комп'ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2010. 20 с.
- 46.Василевська-Скупа Л. П. Мистецька освіта як фактор розвитку національної культури особистості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ- Вінниця : Планер, 2014. Вип. 37. С. 364-368.

- 47.Василевська-Скупа Л. П. Формування комунікативних умінь майбутнього вчителя музики в процесі фахової вокально-хорової підготовки : дис.. канд.. пед.. наук : 13.00.04. Вінниця, 2007. 222 с.
- 48.Василевська-Скупа Л. П. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва : монографія. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. 208 с.
- 49.Василевська-Скупа Л. П., Кравцова Н. Є. Упровадження інноваційних технологій у систему вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця, 2016. Вип. 45. С. 154–158.
- 50.Василевська-Скупа Л. П., Лаврінчук О. В. Розвиток національної культури особистості засобами українського народнопісенного мистецтва. *Проблеми освіти*. Київ, 2016. Вип. 86. С. 101–105.
- 51.Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. пос. Львів : Норма, 2005. 344 с.
- 52.Васянович Г. П. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, і перспективи: зб. наук. пр. / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. Львів : ЛДУ БЖД, 2015. Ч. 1. 243 с.
- 53.Вашченко Г. Г. Виховна роль мистецтва. Твори : В 4-х т. Київ : Школяр – «Фада» ЛТД, 2000. Т. 4 : Праці з педагогіки та психології. 416 с.
- 54.Вашченко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 190 с.
- 55.Вашченко Г. Г. Виховний ідеал: підручник для виховників, учителів і українських родин. Брюссель: Вид-во Центральної управи Спілки української молоді, 1976. 208 с.
- 56.Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. К. Бусел. Ірпінь : Перун, 2005. С. 1506.
- 57.Верховинець В. М. Весняночка: ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Київ: Музична Україна, 1989. 343 с.

- 58.Вирост Й. С. Національна самосвідомість: проблеми визначення й аналізу. *Філософська і соціологічна думка*. 1989. № 7. С. 21–29.
- 59.Вишневський О. І. Українське національне виховання. Тернопіль, 1996.
- 60.Вієвська М. Г. Формування мотивації фахівця до безперервної професійної освіти. *Вища школа*. 2011. № 1. С. 75–82.
- 61.Войний О. Зміст проєктної діяльності учнів. *Трудова підготовка в закладах освіти*. Київ, 2007. № 4. С. 7-9.
- 62.Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. Київ, 2007. 618 с.
- 63.Выготский Л. С. Мысль и слово. *Психология*. Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. С. 462-512.
- 64.Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
- 65.Гавран І. А. Особистісні передумови педагогічної майстерності майбутніх учителів музики: метод. реком. з підготовки студентів до диригентсько-хорової діяльності (для студентів музично-педагогічних факультетів ВНЗ). Хмельницький, 2013. 28 с.
- 66.Гаврилюк О. А. Формування професійної готовності майбутніх учителів музики у педагогічних коледжах до художньо-творчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2019. 294 с.
- 67.Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта», вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків. Кам'янець- Подільський : Аксіома, 2013. 196 с.
- 68.Газіна І. О. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.08. Київ, 2008. 391 с.
- 69.Гайдуков. Ю. Г. Что такое сознание. Москва: Изд-во «Московский рабочий», Москва, 1962. 63 с.

- 70.Галузяк В. М. Педагогіка : навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закл. Вінниця : «Державна картографічна фабрика», 2006. 400 с.
- 71.Ганзен В. А. Системное описание в психологии. Л. : Изд-во Ленинград ун-та, 1984. 176 с.
- 72.Гаряча С. А. Формування в учнів ключової компетентності «Уміння вчитися» відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Черкаси : ЧОПОПП, 2014. 48 с.
- 73.Гафіатуліна А.В. Психологічні особливості формування національної самосвідомості студентської молоді України : дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2017. 199 с.
- 74.Гегель Г. Энциклопедия философских наук : В 3 т. Т. 2. Москва «Мысль», 1977. С. 240-241.
- 75.Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных концепций). Москва: Изд-во «Совершенство», 1998. 608 с.
- 76.Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навч. посіб. Дніпропетровськ : ТОВ «Роял Принт», 2014. 416 с.
- 77.Гнатенко П. И. Национальная психология : монография. Днепропетровск: ДГУ, 2000. 213 с.
- 78.Головин С. Ю. Словарь психолога-практика. Минск-Москва : Харвест-АСТ, 2001. с. 710
- 79.Гонтаровська Н. В. Теоретичні та методичні засади створення освітнього середовища як фактора розвитку особистості школяра : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2012. 40 с.
- 80.Гончаренко С. Методика як наука. *Неперервна педагогічна освіта : теорія і практика*. 2001. Вип. І. С. 86-95.
- 81.Гончаренко С. У. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес. *Шлях освіти*. 2008. № 4 (50). С. 3-5.
82. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2010. 307 с.

83. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. : навч. посіб. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
84. Горохівський П. І. Формування національної самосвідомості учнів 7-9 класів на уроках історії України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 20 с.
85. Григор'єва В. В. Культурологічні засади підготовки вчителя музики у вищому навчальному закладі. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/7_2010/18.pdf. (дата звернення: 13.03.2019).
86. Губенко О. О. Не перо пише, а розум. Прислів'я на уроках української мови. 1-4 класи : Методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2007. 56 с.
87. Гуменюк Г. М. Формування національної самосвідомості в учнів середнього шкільного віку засобами туристсько-краєзнавчої роботи : автореф. дис...канд. пед. наук. Тернопіль, 2000. 21 с.
88. Гуревич Р. С., Гордійчук Г. Б., Кадемія М. Ю. Інформаційно-освітній портал у підготовці майбутніх учителів: монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 416 с.
89. Гуревич Р. С. Інноваційні технології навчання в умовах інформаційної освіти. Львів : ЛДУБЖД, 2015. 396с.
90. Гуревич Р.С. Інформаційно–комунікаційні технології у професійній освіті майбутніх фахівців : монографія. Львів : Вид-во «СПОЛОМ», 2015. 502с.
91. Гуржій А. М., Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л. Мультимедійні технології та засоби навчання : навч. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 556 с.
92. Гусейнова Л. В. Формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської діяльності : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 20 с.
93. Дербак А. П. Духовні засади становлення національної самосвідомості (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2006. 18 с.

- 94.Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011р. № 1392. *Урядовий кур'єр*. 2012. 01 лютого (№ 19). 2012. С. 2.
- 95.Дробижева Л. М. Историческое самосознание как часть национального самосознания народов. Традиции в современном обществе. Москва. 1990
- 96.Дроздова К. Є. Використання інноваційних технологій у процесі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. *Zbior artulow naukowych z Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej (on-line) zorhanizowanej dla pracownikow naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z panstw obszaru bylego Zwiazku Radzieckiego oraz bylej Jugoslawii* (30.11.2018). Warszawa, 2018. С. 31–36.
- 97.Дроздова К. Є. Виховання патріотичних почуттів учнів засобами музичного мистецтва. *Підготовка фахівців соціономічних професій в умовах сучасного соціокультурного простору*: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів. Вінниця, 2016. Вип. 4. С. 184–187.
- 98.Дроздова К. Є. Вітчизняне музичне мистецтво як засіб формування національної самосвідомості особистості. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень*. Вінниця, 2015. Вип. 4 (7). С. 252–255.
- 99.Дроздова К. Є. Зміст та структурні компоненти готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності. *Наука та пріоритети*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Альманах науки. № 2/2 (23), лютий 2019 року. Київ, 2019. С. 36–38.
100. Дроздова К. Є. Критерії та показники сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої Дню початкової освіти, м. Ніжин, 19 жовтня 2018 р. / за заг.

- ред. Є. І. Коваленко, упорядник Н. В. Білоусова. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 86–88.
101. Дроздова К. Є. Модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство* / за ред. О. С. Смоляка. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. № 1 (вип. 40). С. 96–105.
 102. Дроздова К. Є. Національна самосвідомість як філософське поняття. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ ; Вінниця, 2016. Вип. 47. С. 25–28.
 103. Дроздова К. Є. Пісенна спадщина Володимира Івасюка як чинник виховання національної самосвідомості особистості. *Творчість Володимира Івасюка в контексті сучасної національної культури: збірник матеріалів студентського науково-регіонального форуму* (Вінниця, 2 квітня 2019 р.). Вінниця, 2019. С. 23–29.
 104. Дроздова К. Є. Психолого-педагогічний аспект поняття «національна самосвідомість» особистості. *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 2019. С. 27–31.
 105. Дроздова К. Є. Психолого-педагогічний аспект формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр. / редкол.: Р. С. Гуревич (гол.) та ін.* Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 4 (7). С. 96–99.
 106. Дроздова К. Є. Роль музичного мистецтва у вихованні національної самосвідомості учнів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ ; Вінниця, 2017. Вип. 49. С. 22–25.

107. Дроздова К. Є. Роль української народної пісні у вихованні національної самосвідомості учнів. *Актуальні дослідження у соціальній сфері* : матеріали одинадцятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 127–129.
108. Дроздова К. Є., Василевська-Скупа Л. П. Науково-методологічні підходи до виховання національної самосвідомості учнів у контексті фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Київ, 2019. Вип. 26. С. 29–34.
109. Дроздова К. Є., Василевська-Скупа Л. П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у загальноосвітніх закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / редкол. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 50. С. 266–270.
110. Дроздова-Кучерук К. Є. Аналіз результатів експериментального дослідження формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. Вінниця, 2019. Випуск 60. С. 60–65.
111. Дроздова-Кучерук К. Є. Методика реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки. Хмельницький, 2019. № 4 (19). С. 171–181.
112. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. 2-е изд. Санкт-Петербург: Издательство «Питер», 2000. 368 с. (Серия «Мастера психологии»).

113. Дубасенюк О. А. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя. *Формування естетичної компетентності особистості засобами народознавства: зб. наук. праць молодих дослідників*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С. 10–16.
114. Дубасенюк О. А. Розвиток системних досліджень у науковому знанні: історія, досвід, перспективи. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження* : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 12–28.
115. Дубасенюк О. А. Роль педагогічних знань у професійній підготовці майбутнього вчителя. *Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання* : монографія. / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 15–43.
116. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія. Житомир, 2011. 412 с
117. Дубасенюк О. А., Антонова О. Є. Методика викладання педагогіки : курс лекцій: вид.2, доповнене. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 327 с.
118. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск, 1976. 176 с.
119. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 516; 722.
120. Євдокимова Н. О. Участь у скаутському русі як психологічна умова розвитку національної самосвідомості підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2005. 19 с.
121. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.07. Вінниця, 2015. 290 с.
122. Житник Н. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки бакалаврів економіки у коледжі II рівня акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кривий Ріг, 2002. 233 с.

123. Жмир В.Ф. Національна свідомість. *Політологічні читання*. 1992. №2. С. 297.
124. Журецький Я., Болгаріна В. Прилучення учнів до національної культури. *Рідна школа*. 1999. № 4. С. 52 –55.
125. Завалко К. В. Теоретичні аспекти підготовки майбутнього вчителя музики до інноваційної педагогічної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. Київ : НПУ, 2010. Вип. 12 (22). С. 126–130.
126. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (дата звернення: 13.03.2019).
127. Зуев П. В. Праксеологический подход к решению проблемы повышения эффективности обучения. *Педагогическое образование и наука*. 2008. №3. С. 7–15.
128. Зязюн І. А. Особистісно орієнтована освіта в комп'ютерному довкіллі. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2005. Вип. 1. С. 11–20.
129. Зязюн І. А. Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності : навч.-метод. посіб. Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет, 2013. 340 с.
130. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2005. Вип. 25. С. 13–18.
131. Зязюн І. А., Сагач. Г. М. Краса педагогічної дії : навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
132. Іващенко М. В. Особливості організації тьюторського супроводу обдарованої особистості. *Педагогіка. Психологія. Філософія науки* : зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2009. Вип. 18. С. 81-85.
133. Ільчук Л. П. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання підлітків засобами дзвонарства : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Івано-Франківськ, 2018. 285 с.

134. Калита Н. Формування основ національно-патріотичного виховання в учнів початкової школи. *Молодь і ринок*. 2019. №10 (177). С. 30-34
135. Кандиба Л. Формуємо національну самосвідомість учнів. *Рідна школа*. 1996. № 10. С. 23-24.
136. Княжева І. А. Системно-діяльнісний підхід до організації навчального процесу в умовах модернізації вищої освіти. *Становлення педагога і сучасність. Наука і освіта*. Київ, 2005. № 7–8. С. 25–27.
137. Козир А. В. Основні принципи формування професійної майстерності майбутніх учителів музики. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2008. № 5. С. 118–126.
138. Козир А. В. Теорія та практика формування професійної майстерності вчителів музики в системі багаторівневої освіти : автореф. дис. ... док. пед. наук : 13.00.02 ; 13.00.04. Київ, 2009. 47 с.
139. Козырь А. В. Методический аспект подготовки будущих учителей музыкального искусства к практической деятельности в школе. *Актуальные проблемы организации обучения в высшей и средней школе* : монографія. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2018. С. 124-133.
140. Колесникова И. А., Титова. Е. В. Педагогическая психология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2005. 256 с.
141. Колесса Ф. М. Фольклористичні праці. Київ : Наукова думка. 1970. 413 с.
142. Колесса Ф. Народна музика на Поліссі. Київ, 1970. 417 с.
143. Коломієць А. М. Особливості професійної підготовки вчителя на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2011. Вип. 34. С. 333–336.
144. Колоскіна О. А. Формування елементів національної свідомості учнів початкових класів у процесі навчання української мови та народознавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2009. 20 с.

145. Кон И. С. Ребенок и общество : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2003. 336 с.
146. Кон И. С. Социология личности. Москва, 1967. 265 с.
147. Коновець С. В. Теоретичні і методичні основи творчого розвитку майбутнього учителя образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 471 с.
148. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навч. посібник. Рівне : НУВГП, 2010. 176 с.
149. Корнієнко А. В. Виховання національної самосвідомості підлітків у позашкільних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2008. 251 с.
150. Коробченко А. А. Проблеми особистісно орієнтованого навчання у вищих навчальних закладах. *Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ, 2005. №4. 210 с.
151. Корчак Я. Право ребенка на уважение. Москва, 1990. С. 175–194. (Педагогическое наследие).
152. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
153. Котарбинский Т. Развитие праксеологии. *Польское обозрение*. 1962. № 12. С. 13.
154. Кочубей Т. Д., Іващенко К. В. Системний підхід у вищій школі : навч. посіб. Умань : ПП Жовтий О. О., 2014. 131 с.
155. Красногорова І. Б. Формування мотивів учіння студентів у процесі викладання англійської мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1999. 178 с.
156. Красовська О. Формувати особистість українського громадянина. *Директор школи*. 1999. № 39. С. 7-8.
157. Краткий психологический словарь / под ред.: А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Ростов н/Д : Феникс, 1998. С. 97

158. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.
159. Круглашов А. М. Михайло Драгоманов про історичну долю та завдання освіти на Україні. *Радянська школа*. 1991. № 8. С. 90–93.
160. Крупський Я. В. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій. Вінниця : ВНТУ, 2010. 72 с
161. Кудрик Б. П. Українська народна пісня і всесвітня музика. Львів : накл. товариства «Просвіта», 1927. 29 с.
162. Кузнєцова Л. Українська класична музика в школі : посібник. Київ : Муз. Україна, 1969. 148 с.
163. Курлянд З. Н. Психолого-педагогічні умови формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів. *Наука і освіта*. 2008. № 8/9. С. 171–176.
164. Кушнір В. А. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 43 с.
165. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека. Москва: Просвещение, 1964. 343 с.
166. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.
167. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Смысл; Академия, 2005. 352 с.
168. Линенко А. Ф. Теорія і практика формування готовності студентів педагогічних вузів до професійної діяльності : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 ; 13.00.04. Київ, 1996. 44 с.
169. Лисенко Н. В. Актуальні проблеми українського національного дошкілля / за ред. М.Г. Стельмаховича. Івано-Франківськ, 1995, 242 с.
170. Ліхницька Л. М. Педагогічні умови формування готовності викладачів мистецьких дисциплін до здійснення інноваційної діяльності. *Вісник*

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2013. № 10 (2). С. 92-97.

171. Лобова О. В. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика : монографія. Суми : Мрія, 2010. 516 с.
172. Людкевич С. Ф. Організація музичного виховання. Дослідження, статті, рецензії, виступи: у 2 т. / упорядкув., ред., перекл., вст. ст., прим., бібліогр. З. Штундер. Львів : Дивосвіт, 2000. Т.2. С. 293 – 298.
173. Макаренко А. С. Лекція з педагогіки індивідуальної дії. Твори : в 7 т. Київ : Радянська школа, 1954. Т. 5. С. 148–173.
174. Малахов В. А. Етика : курс лекцій. Київ : Либідь, 2000. 348 с.
175. Мамардашвили М. К. Органы онтологии. Необходимость себя: Лекции. Статьи. Философские заметки. Москва, 1996. С. 290
176. Маргітич К. Є. Підготовка вчителя початкової школи до формування національної свідомості молодших школярів в угорськомовних загальноосвітніх навчальних закладах Закарпаття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 216 с.
177. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів. Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.
178. Масол Л. М. Підготовка вчителів до поліхудожнього виховання учнів (теоретичні підходи й експериментальний досвід). *Мистецтво та освіта*. Київ, 2009. № 2. С. 2–6.
179. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі : навч.-метод. посіб. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2012. 180 с.
180. Мерлин В. С. Психология индивидуальности: Избранные психологические труды / под ред. Е. А. Климова. Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. 448 с.
181. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / за ред.: О. В. Малихіна, І. Г. Павленко та ін. Київ : КНТ, 2014. 262 с.

182. Мещерякова, Н. П. Проблема формування національної самосвідомості у творчій спадщині видатних діячів культури і освіти кінця XIX – початку XX століть : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1996. 190 с.
183. Ми є. Були. І будемо ми!...Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої самодіяльності : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2003. 215 с.
184. Мистецтво у розвитку особистості : колективна монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. 224 с.
185. Мишанич С. В. Усна народна творчість. *Культура й побут населення України* : Навчальний посібник для вузів. Київ : Либідь. 1991. С. 163–175.
186. Міхєєва Л. В. Формування мотивації вивчення педагогічних дисциплін майбутніми вчителями праці і професійного навчання : автореф. дис. ... кан. Пед. наук. : 13.00.04. Вінниця, 2005. 20 с.
187. Можайкіна Н. С. Методика викладання вокалу: навчально-методичний комплекс. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 80 с.
188. Мозгальова Н. Г. Теорія та методика інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2013. 43 с.
189. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 3-є видання, доповнене. Київ : ВАТ КДНК, 2001. 608 с.
190. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. *Рідна школа*. 1991. № 5. С. 47–51.
191. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики. Частина 2. Методика навчання інформаційних технологій : навч. посіб. : У 3 ч. Київ : Навчальна книга, 2004. 287 с.
192. Мороз М. О. Формування мистецької компетентності майбутніх учителів музики в процесі поліхудожньої освіти : автореф. дис. ... канд пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2014. 20 с.

193. Назаренко М. П. Дидактичні основи професійного розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі інструментально-виконавської підготовки. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. Кропивницький, 2018. Вип. 166. С. 171 – 175.
194. Народні пісні в записах Івана Нечуя-Левицького. Київ: Музична Україна, 1985. С. 16-20.
195. Науменко Г. М. Фольклорная азбука: учебное пособие для начальной школы. Москва : Академия, 1996. 148 с.
196. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 34/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 16. С. 11
197. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>. (дата звернення: 11.03.2019).
198. Овчаренко Н. А. Праксеологічний підхід як чинник оптимізації методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 139. С. 101–105.
199. Овчаренко Н. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Кривий Ріг, 2016. 547 с.
200. Овчарук О. В. Результати емпіричних досліджень серед педагогічної громадськості щодо перспектив запровадження компетентнісного підходу до вітчизняного змісту освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: колективна монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 57.
201. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти [Текст] / О. В. Овчарук //

- Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : «К.І.С.», 2004. – С. 5-14 .
202. Овчарук О. О. Компетентнісний підхід в освіті: загальноєвропейські підходи. Інформаційні технології і засоби навчання. 2009. № 5 (13) С. 4
 203. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. Київ: КНУКіМ, 2006. 188 с.
 204. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія : монографія. Київ: Наукова думка, 2003. 263 с.
 205. Осипець Р. О. Виховання національної самосвідомості майбутніх учителів музики в процесі опанування українською-народнопісенною культурою : дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2000. 198 с.
 206. Основи національного виховання. Концептуальні положення / за заг. ред.: В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчук. Умань : УДПІ, 1993. 109 с.
 207. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти : монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2008. 440 с.
 208. Отич О. М. Мистецтво у розвитку творчої індивідуальності педагога професійного навчання: комплекс навчально-методичного забезпечення викладання психолого-педагогічних дисциплін: у 3-х. ч. Полтава: ІнтерГрафіка, 2006. Ч. II. Лекції з педагогіки. 150 с.
 209. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти : монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2009. 752 с.
 210. Отич О. М. Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору) : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 1997. 256 с.
 211. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.

212. Паршук С. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2006. 186 с.
213. Педагогический словарь: в двух томах. Москва: изд-во Академии педагогических наук, 1960. Т. 2. 766 с.
214. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісно-орієнтоване навчання: підготовка вчителя : монографія. 2-ге вид., доп. Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2007. 272 с.
215. Пірен М. І. Основи етнопсихології : підручник. Київ, 1996. 389 с.
216. Плахотнюк Г. М. Формування інформаційної компетентності майбутніх перекладачів у фаховій підготовці : автореф. дис... канд.. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2018. 22 с.
217. Пляченко Т. М. Методика викладання вокалу: Програма навчального курсу для студентів мистецького факультету, спец. «Музична педагогіка і виховання», освітньо-кваліфікаційний рівень: спеціаліст. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. 32 с.
218. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 3. С. 24–31.
219. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник 2-ге вид. Київ : Каравела, 2008. 352 с.
220. Полубоярина І. І. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки обдарованих студентів музичних спеціальностей у вищих навчальних закладах : дис. д-ра. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2014. С. 42-43.
221. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки від 16.06.2015 р. № 641.

222. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 16.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.08.2019).
223. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18.05.2019 р. № № 286/2019. *Урядовий кур'єр*. 2019. 21 травня. (№ 93).
224. Проворова Є. М. Праксеологічний підхід як чинник оптимізації методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2015. Вип. 139. С. 101–105.
225. Проворова Є. М. Теорія і практика методичної підготовки майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу : автореф. дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2018. 42 с.
226. Прокопчук В. І. Мистецьке краєзнавство як чинник національно-патріотичного виховання майбутніх педагогів. *Молодь і ринок*. 2019. №12 (179). С. 64-69.
227. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 308 с.
228. Процюк В. М. Культурологічні аспекти підготовки майбутнього вчителя музики. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мистецтвознавство*. 2015. Вип. 12. С. 124–129.
229. Процюк В. М. Підготовка майбутніх учителів музики до виховання у молодших школярів морально-естетичних почуттів засобами народної музичної творчості : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 250 с.
230. Прушковська Н. Н. Формування художньо-емоційної культури майбутнього вчителя музики в умовах вищої школи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців; методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. Київ; Вінниця : ДОВ, 2002. Ч.2. С. 365-369.
231. Психологічна енциклопедія / упорядник О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.

232. Рейзенкінд Т. Й. Дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в педуніверситеті : монографія. Кривий Ріг : Вид. дім, 2006. 638 с.
233. Роберт И. В. Направления научных исследований в области реформирования образования в связи с использованием информационных и телекоммуникационных технологий // *Информатизация непрерывного образования*: материалы VII Междунар. конф. Москва : МИФИ, 1997. С. 21–27.
234. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. Посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 247 с.
235. Ростовський О. Я. Розвиток творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя музики як педагогічна проблема. *Наукові записки Ніжинського державного пед. університету ім. М. Гоголя*. 2002. Вип. 1. С. 5–8.
236. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб : Издательство «Питер». 2000. 712 с.
237. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка: Відроджені пошуки, перспективи. *Рідна школа*. 1994. № 5.
238. Рудницька О. П. Мистецтво у професійній підготовці вчителя. *Наукові записки псих.-пед. ф-ту* : зб. ст. Ч. 1. Полтава, 1997. С. 62 – 66.
239. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 248 с.
240. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2005. 360 с.
241. Рудницька О. П. Світоглядна функція мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2001. №3. С. 10–13.
242. Рудницька О. П. Українське мистецтво у полікультурному просторі : навч. посіб. Київ : Ексоб, 2000. 208 с.
243. Рудницька О. П. Формування музичного сприйняття в системі розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 1994. 40 с.

244. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 1996. 303 с.
245. Русова С. Ф. Дошкільне виховання. *Україна*. 1991. №4. С. 90.
246. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. / за ред. Є. І. Коваленко ; упоряд., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. 272 с.
247. Савченко О. П. Культурологічний підхід до підготовки майбутніх учителів. *Наук і освіта*. Одеса, 2012. № 8. С. 146–148.
248. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2001. № 7. С. 1–4.
249. Сележан Й. Б. Основи національного виховання. Українознавство: ритуально-міфологічна культура українців : хрестоматія. Чернівці : Книги-XXI, 2005. 272 с.
250. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
251. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості. Київ : Поліграф книга, 1996. 406 с.
252. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.
253. Ситниченко Л. Л. Першоджерела комунікативної філософії. Київ : Либідь, 1996. 176 с.
254. Сластенин В. А. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя. *Педагогика*. Москва, 1991. № 10. С. 42-84.
255. Сластенин В. А., Николаев В. А. Этнопедагогическая культура учителя. *Магистр-S*. 2000. № 3. С. 3-11. С. 20-34.
256. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
257. Смолюк В. І. Формування національної самосвідомості майбутніх вчителів фізичної культури : дис. ... канд. наук з фіз. Виховання і спорту : 24.00.02. Луцьк, 1998. 171 с.
258. Спиркин А. Г. Происхождение сознания. М. : Госполитиздат, 1966. 471 с.

259. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание. М. : Политиздат, 1972. 303 с.
260. Степура Ю. Г. Підготовка майбутніх педагогів до соціального виховання учнів початкової школи засобами естетотерапії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Полтава, 2016. 275 с.
261. Сторожук А. І. Новорічно-різдвяна пісенність та обрядова традиція зими на Східному Поділлі : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Консоль», 2018. 346 с.
262. Стрюк Л. Б., Стрюк М. І., Яловий Ф. З. Пісенна етнологія України : навч. посібник з народознавства. Київ. 1994. 332 с.
263. Стулова Г. П. Теория и практика работы с детским хором : учеб. пособ. М. : ВЛАДОС, 2002. 176 с.
264. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека: Этика воспитания. М. : Педагогика, 1990. 288 с.
265. Сухомлинський В. А. Родина в серце. Москва: Молодая гвардия, 1978. 175 с.
266. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. В. Дубічинського. Харків : ВД «Школа», 2007. С. 577.
267. Тезаурус з проблеми міжкультурної взаємодії: словник / автор-укладач : Н. В. Якса. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 164 с.
268. Теоретичні засади виховання національної самосвідомості / за ред. Д. О.Тхоржевського. Київ : ІЗМН, 1998. 150 с.
269. Теплова О. Ю. Теоретичні основи формування готовності до творчої самореалізації вчителя музики. *Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2006. № 18. С. 178-182.
270. Тихонова Т. В. Особистісно-діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя інформатики. *Наукові праці Чорном. держ. ун-ту ім. П. Могили*. Миколаїв, 2000. Т. 7. С. 102–105.
271. Ткач М. М. Аксіологічний аналіз як інноваційний ресурс формування художнього світовідношення майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Цілі та результати освітніх реформ: українсько-польський діалог*:

- матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. Київ: ун-т. ім. Б. Грінченка, 2013. С. 172–181.
272. Томашівський С. Т. З історії державної середньої школи в Галичині. *Наша школа*. 1909. Ч. I-III. С. 11–13.
 273. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 1997. 54 с.
 274. Уледов А. К. Духовное обновление общества. М. : Мысль, 1990. 335 с.
 275. Уледов А. К. Русская идея как феномен национального самосознания. *Almatater*. 1992. № 7-9. Лики России. С. 54.
 276. Урунтаева Г. А. Дошкольная психология : Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. 5-е изд., стереотип. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 336 с.
 277. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка: в 4-х т. Москва: ТЕРРА, 1996. Т. 4. 752 с.
 278. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Київ, 1983. Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. С. 43–103.
 279. Фасоля А. М., Гаврилюк О. В. Особистісно зорієнтоване навчання: сутність, основи. технології : курс лекцій. Рівне : Юлат, 2008. 131 с.
 280. Философский энциклопедический словарь (2-е издание) / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Огы, Л. Ф. Ильичев и др. Москва : Советская энциклопедия, 1989. 815 с.
 281. Філіпчук Г. Г. Національна освіта: особистість і суспільство : зб. наук. пр. Чернівці : Зелена Буковина, 2013. 844 с.
 282. Філософський енциклопедичний словник : Довідникове видання / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. С. 290; 611.
 283. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 352 с.

284. Франко І. Я. Зібрання творів : в 50-ти т. Київ : Наукова думка. / заг. ред. В. І. Мазний. 1984. Т. 42 : Фольклористичні праці. Студії над українськими піснями. 594 с.
285. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 532 с.
286. Фрідріх А. В. Педагогічні умови формування національної самосвідомості студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис...канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2006. 21 с.
287. Харченко П. В. Формування готовності до професійного саморозвитку у майбутнього педагога-музиканта : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 246 с.
288. Хлебнікова Л. О. Педагогічні погляди Василя Верховинця. *Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В.М. Верховинця*: зб. наук. праць. Полтава : Видання ПДПІ ім. В. Г. Короленка, 1999. С. 31.
289. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів : монографія. Київ : Магістр-8, 1998. 200 с.
290. Хоружа О. В. Сутність етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музики в контексті мистецької освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти* : науково-методичний журнал. Львів: Національний університет «Львівська політехніка». 2008. № 5. С. 147–156.
291. Хотинец В. Ю. Этническое самосознание. СПб. : Алетейя, 2000. 240 с.
292. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. Москва : Издво МГУ, 2003. 110 с.
293. Чабада М. Світова слава української пісні (сценарій шкільного свята). *Мистецтво та освіта*. 1999. № 3. С. 25–39.
294. Чамата П. Р. Вопросы самосознания личности в советской психологии. *Психологическая наука в СССР*. Москва : Изд-во АПМ РСФСР, 1960, Т. 2. С. 91–92

295. Чепіга В. Т., Чугай С. М. Українська духовна музика як історико-культурний та виховний феномен. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ, 2013. № 13(2). С. 276–283.
296. Чепіль М. Н., Врецьона Г. З. Про зміст діяльності вчителя щодо формування національної свідомості учнів. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики* : зб. наук. пр. / ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.) та інші. Київ : НПУ, 1999. Вип. 3. С. 165.
297. Черкасов В. Ф. Модель формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів основної школи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький. 2020, Вип. 185. С. 68-73.
298. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 472 с.
299. Човрій. М. Я. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського музичного фольклору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2016. Вип. 1 (38). С. 323–326.
300. Чорна К. І. Основні пріоритети у вихованні національної самосвідомості і громадянської культури старшокласників. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 1. С. 125–131.
301. Чорна Н. Б. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів мистецьких спеціальностей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2016. 259 с.
302. Чугунова Є. В. Формування готовності майбутнього вчителя музики до організації музично-дозвілєвої діяльності учнівської молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 235 с.
303. Шарапа Г. Ф. Підготовка майбутнього вчителя до виховання почуття людської гідності в учнів основної школи : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Дрогобич, 2016. 217 с.

304. Шевнюк О. Мистецькі дисципліни в реформаційних процесах євроінтеграції. *Імідж сучасного педагога*. 2006. № 5-6 (64-65). С. 17-19.
305. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ : Дніпро, 1994. 687 с.
306. Шинкарук В. И. Единство диалектики, логики и теории познания. Киев : Наукова думка, 1977. 366 с.
307. Шрамченко О. Виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 8 (82). С. 82-94.
308. Шумська Л. Ю. Формування умінь фактурного аналізу хорових творів у студентів музичних факультетів (на прикладі дитячої кантати «Здрастуй, день на всій землі!» Л. Дичко). *Наукові записки Ніжинського педагогічного університету ім. М. Гоголя*. 2002. Вип. 1. С. 30-34.
309. Щербак І. В. Розвиток професійних властивостей майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький. 2019. Вип. 176. С. 159-164.
310. Щербакова А. И. Аксиологический подход к музыке и музыкально-педагогическому образованию. *Проблемы и перспективы педагогического образования в XXI веке*. Москва, 2000. С.15–25.
311. Щербан Т. Д. Психологія навчального спілкування : Монографія. Київ : Міленіум, 2004. 346 с.
312. Щербань П. М. Нація в небезпеці. *Рідна школа*. 1996. №3. С. 20–23.
313. Щербань П. М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : Вища шк., 2002. 215 с.
314. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя : монографія. Київ : УДПУ, 1996. 169 с.
315. Щолокова О. П. Мистецька освіта у вимірах сучасності: проблеми теорії та практики. Наукова школа Ольги Пилипівни Щолокової. Колективна монографія / під заг. ред. О. М. Полатайко. Київ: Адверта, 2014. 305 с.

316. Щолокова О. П. Формування національно-культурної ідентичності студентів як проблема педагогіки мистецтва. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2017. Вип. 152. С. 63–68.
317. Щолокова О.П. Філософські засади мистецької освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2009. Вип. 7 (12). С. 9-13.
318. Ягупов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки НаУКМА. Серія : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. Київ, 2007. Т. 71. С. 3–8.
319. Ярошенко А. О. Компетентнісний підхід як один із напрямів підвищення якості освіти підготовки фахівців соціальної сфери. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2013. Вип. 14. С. 5–12.
320. Białkowski A., Przychodzińska M. Kształcenie nauczycieli muzyki w wyższych szkołach pedagogicznych i uniwersytetach (raport z badań). Lublin : Wyd. UMCS, 2002. 71 p.
321. Cheong Cheng Yin. Paradigm Shift in Education. Towards the Third Wave of Effectiveness. London : Routledge, 2019. 282 p.
322. Evetts J. The concept of Professionalism: Professional Work, Professional Practice and Learning. *International Handbook of Research in Professional and Practice-based Learning*. 2014. P. 68.
323. Henrich D. Selbstbewusstsein. Tübingen, 1970. S. 277 s.
324. Keith Sawyer. Music and conversation. *Oxford University Press*. 2005. P. 45–61.
325. Michael S. Merry. Patriotism, History and the Legitimate Aims of American Education. *Educational Philosophy and Theory*. 2009. Vol. 41, № 4. P. 381.
326. Mulder M. Conceptions of Professional Competence. *International Handbook of Research in Professional and Practice-based Learning*. 2014. P.107–137.

327. Patrik N. Juslin. From mimesis to catharsis expression, perception, and induction of emotion in music. *Musical Communication* / edited by Dorothy Miell, Raymond MacDonald, David J. Hargreaves. Oxford University Press. 2005. P. 85–117.
328. Redkina A. Interdisciplinary approach to the study of national consciousness phenomenon. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*. 2016. № 69. P. 19–24. DOI: [10.18052/www.scipress.com/ILSHS.69.19](http://dx.doi.org/10.18052/www.scipress.com/ILSHS.69.19).
329. Rikandi I. Revolution or Reconstruction? Considering Change in Finnish Piano Pedagogy Mapping the Common Ground. *Philosophical Perspectives of Finnish Music Education* / I. Rikandi (ed.). Helsinki : BTJ Kustannus and Sibelius Academy, Department of Music Education, 2010. P. 160–177.
330. Rogers C. R. Client – Centered Therapy. Boston, 1951. HooyhtonMifflin. – P. 27–29.
331. Sacher W. A. Źródła wartości wychowawczych w procesie kształcenia muzycznego dzieci. Edukacja małego dziecka. Teoretyczne odniesienia, tendencje i problemy / red. E. Ogrodzka-Mazur, U. Szuścik, A. Gajdzica. Cieszyn ; Kraków : Oficyna Wydawnicza Impuls, 2010, T. 1. 158 s.
332. Staines J. W. A psychological and sociological investigation of the self as a significant factor in education unpublished. *Ph. D. Thesis University of London*. 1954. P. 83–87.
333. Tellez K. What Student Teachers Learn About Multicultural Education From Their Cooperating Teachers. *Teaching and Education*. 2008. № 24. P. 43–58.
334. Thomas Ott. Neue Wege in der Musik lehreraus bildung. Muzik didaktisches Forum. 3–8. URL : <http://www.thomasottpages.de/wp-content/uploads/Neue-Wege-in-der-Musiklehrerausbildung.pdf>. (дата звернення: 08.11.2015 р.).

ДОДАТКИ

Додаток А

*Етапи організації педагогічного дослідження процесу формування готовності
майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів*

1.	Аналітичний	<ul style="list-style-type: none"> - пошук, теоретичний аналіз, узагальнення та систематизація філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження; - формування мети і головних завдань дослідно-експериментального дослідження; - визначення змісту та структурних компонентів формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; - дослідження потенціалу вітчизняного музичного мистецтва як ефективного засобу виховання в учнівській молоді моральних, естетичних цінностей та національної самосвідомості.
2.	Констатувальний	<ul style="list-style-type: none"> - визначення критеріїв та показників готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеної діяльності; - проведення констатувального етапу експерименту з метою визначення початкового рівня сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; - визначення та обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; - створення структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.
3.	Формувальний	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження в освітній процес педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; - розроблення програми спецкурсу «Основи виховання національної самосвідомості учнів».
4.	Контрольний	<ul style="list-style-type: none"> - експериментальна перевірка педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до означеної діяльності; - обробка та аналіз результатів експериментального дослідження; - обґрунтування висновків дослідження.

Додаток Б

Рівні сформованості готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Критерії	Рівні розвитку		
	Високий	Середній	Низький
Мотиваційно-цільовий	У майбутніх учителів музичного мистецтва сформований інтерес та позитивна мотивація до майбутньої педагогічної діяльності; усвідомлення важливості виховання національної самосвідомості учнівської молоді у закладах загальної середньої освіти; прагнення підвищувати власний рівень національної самосвідомості	Інтерес та позитивна мотивація до майбутньої педагогічної діяльності сформована на достатньому рівні; прагнення до виховання національної самосвідомості учнівської молоді сформоване, але потребує розвитку; слабо виражене прагнення підвищувати власний рівень національної самосвідомості	Недостатня сформованість у респондентів інтересу та мотивації до майбутньої педагогічної діяльності; нерозуміння важливості виховання національної самосвідомості учнівської молоді; відсутнє прагнення підвищувати власний рівень національної самосвідомості
Когнітивно-інформаційний	Системність і глибина фахових знань, щодо виховання національної самосвідомості особистості, умінь та навичок використання культурної спадщини українського народу у навчально-виховній діяльності; дуже добре володіють сучасними музично-педагогічними	Фахові знання, уміння та навички є досить системними; ступінь оволодіння сучасними музично-педагогічними засобами та методами виховання національної самосвідомості учнівської молоді є достатнім; недостатньо розвинене усвідомлення ролі вітчизняного музичного мистецтва у	Не володіють фаховими знаннями, уміннями та навичками; знання сучасних музично-педагогічних засобів та методів є поверховими; відсутнє усвідомлення виховного значення вітчизняного музичного мистецтва у процесі духовного розвитку особистості

	засобами та методами виховання національної самосвідомості учнівської молоді	вихованні національної самосвідомості шкільної молоді	
Емоційно-ціннісний	У респондентів виразна сформованість емоційно-ціннісного ставлення до національної культури як основного джерела у становленні патріота своєї держави	Сформованість емоційно-ціннісного ставлення до національної культури як основного джерела у вихованні національної самосвідомості учнів на конструктивному рівні	Часткова сформованість емоційно-ціннісного ставлення до національної культури як основного джерела у вихованні національної самосвідомості шкільної молоді
Рефлексивно-оцінювальний	Майбутні вчителі музичного мистецтва спрямовані до професійного зростання та самовдосконалення; загалом адекватно оцінюють свій рівень національної самосвідомості; здатні налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки з учнями, які необхідні для означеної діяльності; самостійно можуть оцінити власний рівень готовності до виховання національної самосвідомості учнівської молоді у закладах загальної середньої освіти.	Майбутні вчителі музичного мистецтва не завжди спрямовані до професійного зростання та самовдосконалення; загалом адекватно оцінюють свій рівень національної самосвідомості; завжди адекватно здатні оцінити власний рівень готовності до виховання національної самосвідомості учнівської молоді у закладах загальної середньої освіти.	Респонденти не здатні до професійного зростання та самовдосконалення; вони не в змозі оцінити свій рівень національної самосвідомості; неадекватно оцінюють власний рівень готовності до виховання національної самосвідомості учнівської молоді у закладах загальної середньої освіти.

Додаток В**АНКЕТА**

Шановні студенти!

З метою виявлення у майбутніх учителів музичного мистецтва позитивної мотивації до виховання національної самосвідомості учнів просимо дати відповіді на запитання нашої анкети (за мотиваційно-цільовим критерієм).

1. У чому, на вашу думку, полягає сутність феномену «національна самосвідомість»? _____
2. Яке значення має виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління в умовах сьогодення? _____
3. Чи вважаєте ви вітчизняне музичне мистецтво важливим чинником виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління? (Відповідь обґрунтуйте). _____
4. Назвіть, будь ласка, твори українських композиторів, які сприятимуть вихованню духовно-моральних цінностей нашого народу.

5. У яких українських народних піснях оспівується краса рідної землі, любов до рідного краю, зображаються риси української ментальності (працелюбність, свобода, справедливість, доброта, чесність, бережне ставлення до природи)? _____
6. Які ви знаєте традиції українського народу, які сприятимуть вихованню особистості, котра усвідомлює свою належність до українського народу? _____
7. Яке виховне значення має використання творчої спадщини вітчизняних композиторів та українських народних пісень на уроках музичного мистецтва? _____
8. Які б ви запропонували шляхи ефективного виховання громадянина - патріота України засобами української національної культури і мистецтва?

9. Що ви розумієте під поняттям «готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів»? _____
10. Чи хотіли б ви більше дізнатись про виховання національної самосвідомості учнів на уроках музичного мистецтва, і що саме? _____

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Г

**Методика діагностики сформованості готовності студентів до виховання
національної самосвідомості учнів**

(адаптований варіант анкети В. Єлізарова)

(за мотиваційно-цільовим критерієм)

Шановні студенти! Будь ласка, уважно прочитайте запитання і дайте відповідь, поставивши її у відповідній графі («Так», «Ні» чи «Не впевнена (ний)»).

№	Запитання	Так	Ні	Не впевнена(ний)
1.	Чи вважаєте ви за потрібне виховувати громадянина - патріота України засобами національного музичного мистецтва?			
2.	Чи маєте ви досвід виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління у закладах загальної середньої освіти?			
3.	На вашу думку, чи може вчитель музичного мистецтва здійснювати національно-патріотичне виховання молоді?			
4.	На вашу думку, чи повинен учитель музичного мистецтва бути готовим до виховання національної самосвідомості учнів?			
5.	Чи вважаєте ви достатнім свій рівень обізнаності з проблемою виховання національної самосвідомості особистості в умовах сьогодення?			
6.	Чи вважаєте ви за потрібне підвищувати власну професійну компетентність у сфері виховання національно-патріотичних почуттів молоді?			
7.	Чи знаєте сучасні методи та форми, які можна використовувати у музично-педагогічній діяльності з метою виховання національної самосвідомості учнів?			
8.	Чи відчуваєте потребу у вихованні патріота України засобами національної культури та мистецтва?			
9.	На вашу думку, чи достатній у вас рівень готовності до виховання національної самосвідомості учнів?			

Дякуємо за співпрацю!

ТЕСТ

Для оцінювання рівня знань студентів у сфері вітчизняного музичного мистецтва та його виховного потенціалу

(за когнітивно-інформаційним критерієм)

Шановні студенти! Просимо вас відповісти у письмовій формі на запитання та підкреслити правильний варіант відповіді.

- 1) У якому столітті відбувався розвиток української музичної культури?
 - a) На початку XVI століття
 - b) Наприкінці XVI століття;
 - c) У середині XVII століття;
 - d) XVI – перша половина XVIII століття.
- 2) Як називалась українська народна пісня, яка пролунала вперше в космосі 12 серпня 1962 року?
 - a) «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю»;
 - b) «Ой у вишневому саду»;
 - c) «Ой, у лузі червона калина»;
 - d) «Цвіте терен»
- 3) Хто написав слова до пісні «Ніч яка місячна»?
 - a) Михайло Старицький;
 - b) Тарас Шевченко;
 - c) Леся Українка.
- 4) Виберіть з переліку найстарішу українську народну пісню.
 - a) «Ой чий то кінь стоїть»;
 - b) «Сонце низенько»;
 - c) «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?»;
 - d) «Ой зелене жито, зелене».
- 5) Яка українська народна пісня була маршем загонів Нестора Махна?
 - a) «Чи не той то хміль»;
 - b) «Ой на горі та й женці жнуть»;

- c) «Розпрягайте, хлопці, коні»;
 - d) «Виступали козаченьки».
- 6) Яку українську народну пісню переспівали більшість співаків української естради?
- a) «Ой чий то кінь стоїть»;
 - b) «Ніч яка місячна»;
 - c) «Несе Галя воду».
- 7) Виберіть з переліку українську пісню, яку написав Григорій Сковорода.
- a) «Ой ти пташко жовтобока»;
 - b) «Ой під вишнею»;
 - c) «Ой у вишневому саду».
- 8) Козак Харківського полку, філософ та поет Семен Климівський - автор української пісні...
- a) «Ой на горі та й женці жнуть»;
 - b) «Їхав козак за Дунай»»
 - c) «Ой Морозе, Морозенку»
 - d) «За Сибіром сонце сходить».
- 9) Яка українська народна пісня вперше згадується у 1897 році та належала до роду «триндичок»?
- a) «Несе Галя воду»;
 - b) «Ти ж мене підманула»;
 - c) «Ой у гаю при Дунаю соловей щебече»;
 - d) «Місяць на небі, зіроньки сяють».
- 10) Як звали поета XIX століття, який написав українську пісню «Чорнії брови, карії очі»?
- a) Іван Котляревський;
 - b) Костянтин Душитрашко;
 - c) Микола Костомаров;
 - d) Євген Гребінка.

- 11) Яке значення у вихованні національної самосвідомості учнів відіграє вітчизняне музичне мистецтво?
- a) Стимулює до творчої діяльності;
 - b) Розвиває моральні та духовні почуття;
 - c) Впливає на світогляд особистості;
 - d) Не має виховного впливу.
- 12) Які цінності можна виховувати в учнів засобами вітчизняного музичного мистецтва та української народної пісні?
- a) Любов до рідної Батьківщини;
 - b) Шанобливе ставлення до своєї та інших національних меншин;
 - c) Пошана до культурних надбань українського народу.
- 13) Чи знаєте ви твори вітчизняних композиторів, у яких автор використовує українську народну пісню?
- a) Не знаю;
 - b) Важко відповісти;
 - c) Знаю один-два приклади;
 - d) Знаю багато музичних творів.

Ключ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
D	A	A	C	C	C	A	B	B	B	B,C	B,C	C,D

Опрацювання результатів

Кожна відповідь оцінюється у балах відповідно до ключа, поданого у таблиці. За кожную правильну відповідь нараховується 1 бал.

Рівні сформованості знань

Високий
Середній
Низький

Діапазони варіації балів

10 – 13
9 – 7
6 – 0

Анкета

Шановні майбутні вчителі музичного мистецтва!

З метою формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів просимо відповісти на запитання нашої анкети (за когнітивно-інформаційним критерієм)

1. Чи вважаєте ви себе професійно компетентним та готовим здійснювати національно-патріотичне виховання молоді? (Відповідь обґрунтуйте).
2. Чи є актуальним виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління у закладах загальної середньої освіти? (Відповідь обґрунтуйте).
3. Які особистісні цінності важливо виховувати у підростаючого покоління на уроках музичного мистецтва?
4. Що ви розумієте під поняттям «виховання національно свідомої особистості»?
5. Що дає використання українського народного музичного мистецтва у роботі з учнями?
6. Як викликати інтерес школярів до кращих здобутків національної культурної спадщини українського народу?
7. Яке виховне значення українських народних пісень у формуванні в учнів національно-патріотичних почуттів?
8. Які ви знаєте народнопісенні образи-символи українського фольклору?
9. Назвіть музичні твори, де композитори використовували українську народну пісню.
10. Які труднощі можуть виникнути у процесі виховання учня-громадянина, патріота України?
11. Якими методами та формами ви б здійснювали виховання національної самосвідомості учнів засобами національного музичного мистецтва?
12. Які б ви запропонували шляхи ефективного виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління?

Дякуємо за увагу!

Додаток Ж

Результати анкетування діагностики готовності майбутніх учителів
музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

№	Запитання	КГ (56)			ЕГ (49)		
Рівні							
		Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
		%	%	%	%	%	%
1.	Чи вважаєте ви себе професійно компетентним та готовим здійснювати національно-патріотичне виховання молоді?	50	44	6	45	39	16
2.	Чи є актуальним виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління у закладах загальної середньої освіти?	46	42	12	43	38	19
3.	Які особистісні цінності важливо виховувати у підростаючого покоління на уроках музичного мистецтва?	47	38	15	40	44	16
4.	Що ви розумієте під поняттям	54	34	12	48	35	17

	«виховання національно свідомої особистості?»						
5.	Що дає використання українського народного музичного мистецтва у роботі з учнями?	45	44	11	48	39	13
6.	Як викликати інтерес школярів до кращих здобутків національної культурної спадщини українського народу?	40	46	14	42	42	16
7.	Яке виховне значення українських народних пісень у формуванні в учнів національно-патріотичних почуттів?	43	39	18	43	38	19
8.	Які ви знаєте народнопісенні образи-символи українського фольклору?	45	40	15	44	42	14
9.	Назвіть музичні твори, де композитори використовували українську народну пісню.	46	48	6	40	50	10
10.	Які труднощі можуть виникнути у процесі	48	42	10	49	42	9

	виховання учня-громадянина, патріота України?						
11.	Якими методами та формами ви б здійснювали виховання національної самосвідомості учнів засобами національного музичного мистецтва?	44	44	12	35	50	15
12.	Які б ви запропонували шляхи ефективного виховання національно-патріотичних почуттів підростаючого покоління?	49	40	11	35	47	18

Додаток И**Анкета для викладачів****Шановні викладачі мистецьких дисциплін!**

Просимо вас відповісти на питання анкети, які спрямовані на виявлення ваших поглядів на проблему формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у закладах загальної середньої освіти. Ваші відповіді допоможуть продумати шляхи вдосконалення музично-педагогічної освіти.

1. Чи влаштовує вас рівень сформованості майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів?
2. Чи вважаєте ви важливим формувати готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів?
3. Яким уміннями, на вашу думку, має володіти майбутній учитель музичного мистецтва для ефективного виховання національної самосвідомості підростаючого покоління?
4. Які ви вбачаєте шляхи формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у закладах загальної середньої освіти?
5. Як майбутні вчителі музичного мистецтва сприймають українські народні пісні, творчу спадщину вітчизняних композиторів?

Дякуємо за увагу!

Анкета для вчителів музичного мистецтва**Шановні вчителі музичного мистецтва!**

Просимо вас надати оцінку рівня сформованості готовності студентів до виховання національної самосвідомості учнів на уроках музичного мистецтва. Ваші відповіді допоможуть продумати шляхи вдосконалення музично-педагогічної освіти.

- 1) Чи влаштовує вас рівень сформованості готовності студентів до виховання національної самосвідомості учнів?
- 2) Які знання, уміння та навички студенти використовують на уроках музичного мистецтва з метою виховання національної самосвідомості учнів?
- 3) Які методи та форми студенти використовують на уроках музичного мистецтва з метою виховання національної самосвідомості учнів?
- 4) Чи задоволені ви рівнем готовності студентів до виховання національної самосвідомості учнів у закладах загальної середньої освіти?
- 5) Що, на вашу думку, є причиною недостатньої сформованості готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості школярів?
- 6) Які ви вбачаєте шляхи ефективного формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів?

Дякуємо за увагу!

Завдання для самооцінювання рівня знань студентів

(за рефлексивно-оцінювальний критерієм)

- 1) Що таке «національна самосвідомість» особистості?
- 2) Чи усвідомлюєте ви важливість виховання національної самосвідомості підростаючого покоління засобами вітчизняного музичного мистецтва? (Відповідь обґрунтуйте).
- 3) Які якості ви б виховували в учнів на уроках музичного мистецтва?
 - Патріотизм;
 - Культуру;
 - Наполегливість;
 - Оптимізм;
 - Ерудованість;
 - Працелюбність;
 - Національну самосвідомість.
- 4) Чи підвищуєте ви власний рівень національної самосвідомості?
- 5) Які ви знаєте жанри українських народних пісень?
- 6) Назвіть вітчизняних композиторів, творчість яких сприяла розвитку української музичної культури.
- 7) Що таке «готовність майбутніх учителів до виховання національної самосвідомості учнів»?
- 8) Які методи та форми ви б використовували на уроках музичного мистецтва з метою виховання національної самосвідомості учнів?
- 9) Які ви знаєте колективи України, діяльність яких спрямована на розвиток української музичної культури?

Дякуємо за увагу!

Додаток М

*Структура готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до
виховання національної самосвідомості учнів*

Компоненти	Критерії	Показники
<i>Мотиваційний</i> (Інтерес та мотивація до виховання національно-патріотичних почуттів на національній самосвідомості підростаючого покоління).	<i>Мотиваційно-цільовий</i> Визначає сформованість позитивної мотивації майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів засобами вітчизняного музичного мистецтва.	<ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення необхідності цілеспрямованого розвитку патріотичних почуттів школярів, їхньої причетності до нації, її культурного життя; - наявність інтересів, мотивів, потреб, що спонукають майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів; - усвідомлення цінностей вітчизняного музичного мистецтва та здатність його використовувати у виховній роботі.
<i>Когнітивний</i> (Знання, уміння та навички, які необхідні для виховання майбутніх патріотів засобами музичного мистецтва).	<i>Когнітивно-ціннісний</i> Відображає ступінь оволодіння студентами-музикантами фаховими знаннями, уміннями та навичками, необхідними для виховання національної самосвідомості учнів.	<ul style="list-style-type: none"> - рівень інформованості майбутніх учителів музичного мистецтва щодо структурних компонентів національної самосвідомості, усвідомлення ролі сучасних музично-педагогічних засобів і методів її розвитку; - системність фахових знань, умінь, здатність до тематичного узагальнення інформації для рішення виховних завдань засобами культурної спадщини українського народу.
<i>Емоційний</i> (Сформованість ціннісних орієнтацій, національного ідеалу, духовних та	<i>Емоційно-ціннісний</i> Передбачає здатність майбутніх учителів музичного мистецтва до глибокого переживання духовних цінностей	<ul style="list-style-type: none"> - рівень сформованості ціннісних орієнтацій, ідеалів, почуття власної національної гідності, гордості за приналежність до національної спільноти,

моральних почуттів).	національного мистецтва, втілених в художніх образах, емоційно-ціннісне ставлення до національної культури як основного джерела у становленні патріота своєї держави.	любов до рідної держави, емпатійне співпереживання, толерантне ставлення та розуміння інших народів, повага до їх культури.
<i>Рефлексивний</i> (Здатність до самовдосконалення та професійного зростання).	<i>Рефлексивно-оцінювальний</i> відображає рівень сформованої готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до здійснення національно-патріотичної виховної роботи з учнями, що передбачає оцінку власного рівня необхідних компетентностей, здатності налагоджувати продуктивні міжособистісні стосунки з вихованцями, які необхідні для означеної діяльності.	самооцінка набутих фахових знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного виховання національної самосвідомості учнів; здатність до професійного зростання та самовдосконалення.

Додаток Н**Мета і завдання спецкурсу «Основи виховання національної самосвідомості учнів»**

Мета: формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національно-патріотичних почуттів і національної самосвідомості учнівської молоді.

Завдання:

- розширення та поглиблення знань студентів з проблеми виховання національної самосвідомості особистості;
- актуалізація у майбутніх учителів музичного мистецтва інтересу та позитивної мотивації до виховання національної самосвідомості учнів;
- усвідомлення ролі вітчизняного музичного мистецтва як ефективного засобу національно-патріотичного виховання шкільної молоді;
- оволодіння практичними вміннями та навичками виховання національної самосвідомості у ЗЗСО.

Програма спецкурсу «Основи виховання національної самосвідомості учнів»**Тема 1. Філософський та психолого-педагогічний аспект поняття «національна самосвідомість»**

Філософський та психолого-педагогічний аспект поняття «національна самосвідомість»: минуле та сучасність; структурні компоненти національної самосвідомості; актуальність виховання національної самосвідомості підростаючого покоління в умовах сьогодення.

Тема 2. Роль вітчизняного музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Значення вітчизняного музичного мистецтва у вихованні національної самосвідомості особистості; головні особливості вітчизняного музичного мистецтва; творчий шлях вітчизняних композиторів; вплив вітчизняного музичного мистецтва на виховання громадян - патріотів України.

Тема 3. Виховне значення української народної пісні

Українська народна пісня як феномен; значення української народної пісні в житті людини; види українських народних пісень та їх особливості; українські народні пісні рідного краю; використання українських народних пісень у творах вітчизняних та зарубіжних композиторів.

Тема 4. Вокально-хорове мистецтво як чинник виховання національної самосвідомості особистості

Вокально-хорове мистецтво як неповторне багатство духовної культури; особливості вокально-хорового мистецтва; значення вокально-хорового мистецтва у вихованні духовних, моральних цінностей учнівської молоді.

Тема 5. Готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів

Сутність і зміст готовності студентів до виховання національної самосвідомості особистості; специфіка формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості особистості; особливості процесу виховання національної самосвідомості підростаючого покоління засобами вітчизняного музичного мистецтва; методи і принципи виховання національної самосвідомості учнів на уроках музичного мистецтва.

Структура спецкурсу «Основи виховання національної самосвідомості учнів»

№	Тема	Кількість годин		
		Лекційні	Практичні	Самостійна робота
1.	Філософський та психолого-педагогічний аспект поняття «національна самосвідомість».	4	2	4
2.	Роль вітчизняного музичного мистецтва у вихованні	4	2	2

	національної самосвідомості учнів.			
3.	Виховне значення української народної пісні.	2	4	4
4.	Вокально-хорове мистецтво як чинник виховання національної самосвідомості особистості.	2	2	4
5.	Готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів.	4	2	2
Усього годин		16	12	16

Теми практичних занять

№	Тема	Кількість годин
1.	Виховання національної самосвідомості особистості в умовах сьогодення.	2
2.	Виховний потенціал вітчизняного музичного мистецтва для духовного розвитку особистості.	2
3.	Українська народна пісня як феномен.	4
4.	Художньо-педагогічний аналіз української народної пісні рідного краю.	2
5.	Форми і методи виховання національної самосвідомості особистості.	2
Усього годин		12

Самостійна робота

№	Тема	Кількість годин
1.	Національне виховання у творчості українського педагога В. О. Сухомлинського (мат. «Серце віддаю дітям»).	4
2.	Вивчення фондів Вінницької обласної універсальної	2

	наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва.	
3.	Особливості музичної культури кінця XIX - поч. XX ст.	4
4.	Історичні та козацькі пісні як чинник виховання національної самосвідомості підростаючого покоління.	4
5.	Методика виховання національної самосвідомості особистості у ЗЗСО.	2
Усього годин		16

Теми індивідуальних занять

Користуючись психолого-педагогічною літературою, обґрунтувати важливість виховання національної самосвідомості особистості в умовах сьогодення.

1. Опрацювати книгу Г. Г. Ваценка «Виховний ідеал» та виділити основи виховного ідеалу.
2. Охарактеризувати проблему національного виховання шкільної молоді у ЗЗСО.
3. Самостійно виділити головні методи та форми виховання національної самосвідомості учнів засобами вітчизняного музичного мистецтва.
4. Підготувати повідомлення «Українська народна пісня у моєму житті».
5. Навести приклади використання українських народних пісень у творчій спадщині вітчизняних та зарубіжних композиторів.

«Чи я в лузі калина була»**Обробка О. Сандлера**

Оскар Аронович Сандлер (1910 – 1981) – радянський та український композитор, заслужений артист Казахської РСР (1943) і заслужений діяч мистецтв УРСР (1967). Його творчий спадок охоплює широкий жанровий спектр: опери, оперети, музичні комедії, балет, музику до кінофільмів і вистав, обробки пісень. Зосередимо погляд на обробці української народної пісні «Чи я в лузі не калина була».

Героїня народної пісні оспівує важку долю, порівнюючи себе із червоною калиною, пшеницею, яку жнуть і в снопи складають. Дівчину, проти її волі, видали заміж – гірка доля. Скорботні роздуми виражені у музиці мінорним нахилом (основна тональність e-moll). Пісня має куплетну форму (зокрема 3 куплети). Обрамляє пісню фортепіанний вступ та постлюдія.

Вступ (перші два такти) демонструє основну тональність і є налаштуванням для соліста. Інструментальний шар поділений на три лінії: у правій руці акордовий виклад початкової теми мелодії пісні, в басу – показ основних гармонічних функцій (t, III, s, D), середня лінія побудована розкладеними арпеджованими акордами, в основі яких основні функції ладу. У помірному темпі негучно проводиться вступ, зупиняючись на домінантовій функції (фермата), що дає можливість солісту у власному темпі взяти дихання і почати виконання пісні.

Куплет написаний у формі восьмитактового періоду, який складається із двох контрастних речень. У першому реченні поетичного тексту вокалістка ставить запитання «чи я ...?» Прочитання вимагає посиленої інтонації, адже наприкінці стоїть знак питання, що передає здивування і сумнів. Відповідно до цього, мелодія соліста підкорена тексту і слідує за ним, тому початкова фраза являє собою висхідний квартовий мотив з подальшим спуском донизу (як при прочитанні поетичного тексту, коли кінець першого рядка читається із зменшенням сили інтонації). Початкова висхідна кварта активізує все, і виклад

четвертними нотами і спуском донизу (до 1 щабля основної тональності) – показують спад інтонації мовлення. Оскільки запитання повторюється два рази, але із зміною останніх слів («калиною була» змінюється на «червоною росла»), то і мелодійна лінія незмінно проводиться два рази.

Друге речення куплету (7-10 такти) позначається викладом восьмими нотами у мелодійній лінії соліста. Дівчина розповідає, що з нею сталося - «взяли мене поламали...». Початковий виклад мелодії (7-8 такти) нагадує речитатив (охоплення невеликого діапазону, скандування однієї ноти), однак повноцінно назвати цей матеріал речитативом не можна, адже виконання у помірному темпі вимагає проспівувати кожний звук мелодії. У героїні важка доля породжує кульмінацію (9 такт), у якій стрибком на широкий інтервал (сексту) досягається найвищий щабель пісні «соль другої октави». Причому композитор вказує, що найвищий звук варто затримати за бажанням виконавця, після цього спуститися до першого щабля основної тональності. Такий поступовий плавний спуск передає приреченість, відчувається біль дівчини, яка безсила перед життєвими негараздами.

Інструментальний супровід створює підтримку солісту у створенні образу приреченості. Зокрема у першому реченні куплету (3-6 такти) це показано почерговою зміною хоральних акордів то половинними нотами (при декламуванні солістки «чи я в лузі»), то четвертними і восьмими (4, 6 такти). У акордовому викладі проводяться повні звороти із різними завершеннями: у 4 такті — перерваний зворот із зупинкою на VI щаблі, у 6 такті — зупинка на тоніці. Друге речення (7-10 такти) - фортепіанна партія ділиться на два шари: нижній виконується розкладеними арпеджованими акордами основних функцій (це ж представлено у вступі), верхній — коливанням подвійних шістнадцятих нот. Поступово у верхньому шарі супроводу (7-8 такти) викристалізовується ламентозний секундовий мотив, що посилює відчуття болю і плачу. Кульмінація (9 такт) побудована у гармонічній фактурі, причому мелодія супроводу в октавному дублюванні рухається назустріч вокальній партії, яка поступово спускається. Композитор повертається до акордового викладу мелодійної лінії

фортепіанної партії. Постлюдія, що завершує куплет, повторює останні два такти мелодії соліста, однак викладена мелодія з октавним дублюванням.

Обробка орієнтована на високий жіночий голос, діапазон — від мі першої октави — соль другої. Квадратність викладу поетичного і музичного матеріалів допомагає розподіляти дихання по двотактах. Виконання обробки орієнтоване на глибоке розуміння трагізму долі молодої дівчини, усвідомлення горя героїні допоможе драматично і цікаво представити даний твір.

Чи я в лузі не калина була

Обробка О. Сандлера

Moderato

Vo. *tr* Чи я влу - зі

Pno. *mf*

4

Vo. не ка - ли - на бу ла, чи я влу - зі не чер - во - на рос - ла?

Pno.

7

Vo. Взя - лиж - ме - не по - ла - ма - ли і впу - чеч - ки по - в'я - за - ли

Pno.

9

Vo.

та-ка до-ля мо-я! Гір-ка до-ля мо-я!

Pno.

mf

12

Vo.

Pno.

p

Чи я в полі не пшениця була,
 Чи я в полі не густа росла?
 Взяли ж мене та й пожали
 І в снопочки пов'язали -
 Така доля моя!
 Гірка доля моя!

Чи я в батька не дитина була,
 Чи я в батька не кохана росла?
 Взяли ж мене повінчали
 І світ мені зав'язали -
 Така доля моя!
 Гірка доля моя!

Микола Дмитрович Леонтович «Щедрик»

Історія створення

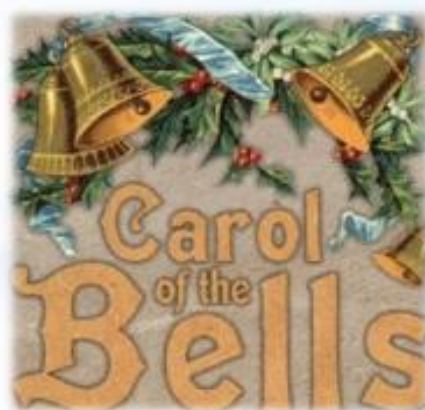
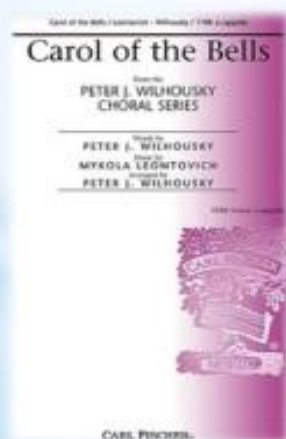
Всесвітньо відома обробка «Щедрик» належить до тих, над якими Микола Леонтович працював майже усе життя. Перша її редакція була написана до 1901-1902 рр., друга редакція — в 1906-1908 рр., третя — 1914 р., четверта — 1916 р., і нарешті, п'ята — 1919 р.

Уперше «Щедрика» виконав хор Київського університету 1916 року, коли композитор працював у Києві, де керував хоровими колективами, викладав у Музично-драматичній школі (згодом — інституті його імені), працював у музичному відділі Київського обласного комітету та у Всеукраїнському комітеті мистецтв та очолював щойно створений державний оркестр.

Хор ім. М. Леонтовича
під орудою Павла Тичини,
початок 1920-х років.

В 1936 році американець українського походження Петро (Пітер) Вільговський (англ. *Peter Wilhousky*), який працював для радіо NBC, створив англійську версію слів до «щедрика». Пісня нагадувала Вільговському передзвін, і він зафіксував цей образ у своїх віршах. Пізніше пісня закріпилася в музичній культурі західних країн під назвою «колядка дзвонів» (англ. *Carol of the Bells*). І до сьогоднішнього дня американські хори, професійні й непрофесійні, співають цей твір як колядку на Різдво

Канадійський гурт «Голонуді леді» (англ. *Barenaked Ladies*) записали щедрівку в своїй обробці для альбому «Голонуді на Свята» (англ. *Barenaked for Holidays*). Вона з'явилася також у кінці серії Ноель серіалу «Західне крило» (англ. *West Wing*), коли заступник завідувача відділом кадрів Джош Ліман із асистенткою Діною Мос виходять із парадного входу Білого Дому й зупиняються послухати пісню у виконанні вуличного хору

Переробка пісні в сучасному техно-данс стилі продюсером/діджеєм Демоніксом швидко стала культовою класикою в андерграунді. Опосередковано пісня стала звичною заставкою американського радіо в період різдвяних свят.

Популярний американський гурт-акапелла Pentatonix виконав кавер пісню «Carol of the Bells» й отримав позитивні відгуки від користувачів популярної мережі Youtube. Композиція для 12 віолончелей «Carol of the Bells» стала одним із найпопулярніших творів, які виконав Стівен Нельсон з американського музичного гурту The piano guys

За версією видання Drohobyczer Zeitung, на початку 2015 було визначено 17 кращих виконань пісні "Щедрик" у світі - від класики до рок-виконань. Сюди потрапили - вільнюський хор Bel Canto, який виконав пісню в підтримку Євромайдану в грудні 2013; український гурт ROCK-H, Pentatonix, The Piano Guys, Девід Гікен, баскетболісти NBA, які виконали пісню ударами м'ячів; американський підліток Кент Дженкінс, котрий виготовив із водопровідних труб ПВХ духовий музичний інструмент, на якому і виконав відому мелодію; грецький гурт Orion's Reign, Metallica, гурт August Burns Red, гурт Imbrium, група Tectum та ін.

Додаток С

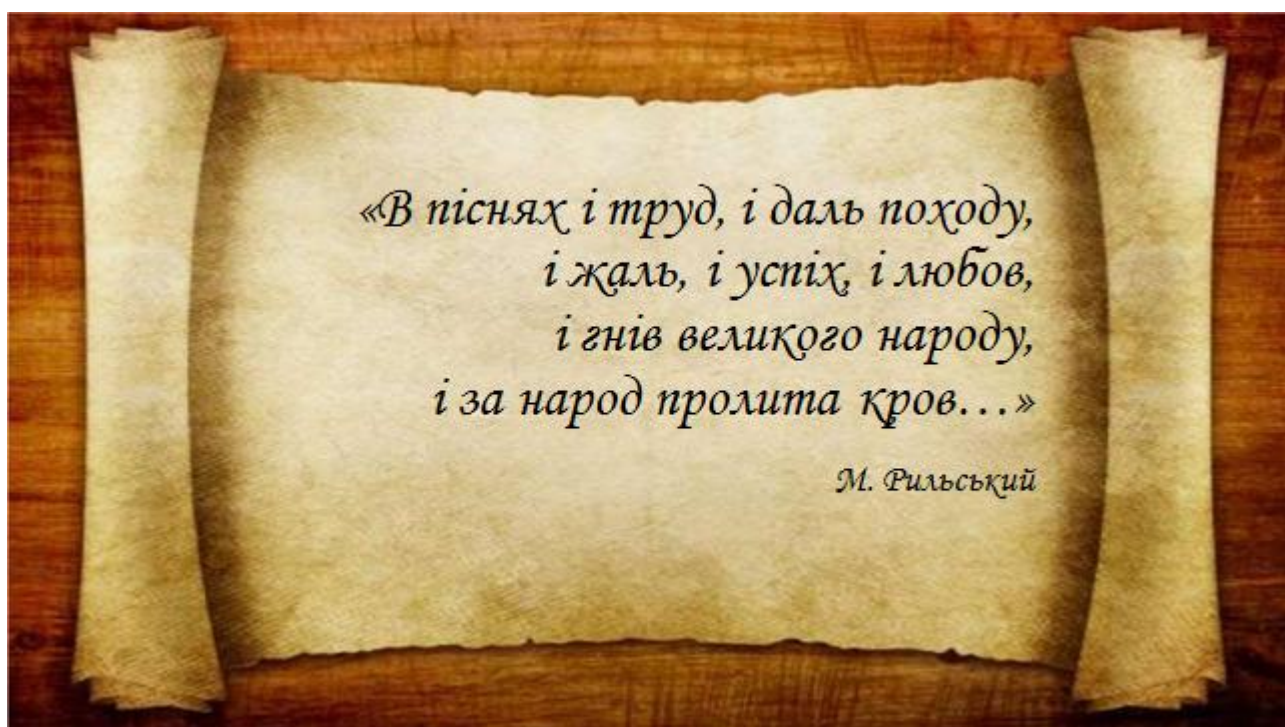
ДОПОВНЕННЯ ДО НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ
«МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО»

Навчальна дисципліна	Назва теми	Доповнення
Хорове диригування		Вивчення українських народних пісень: «А вже весна», «За річкою, за Дунаєм», «Налетіли журавлі», «Їхав козак на війноньку», «Ой там за горою», «Ой матінко моя» (обр. М. Леонтовича), «Ой вербо, вербо», «Туман яром, туман долиною» (обр. Р. Скалецького), «Коломийки», «Стоїть явір», «Гаєм зелененьким», «Ой на горі жито» (обр. Ф. Колесси), «Ой вербо, вербо», «Колядниця» (обр. І. Захаржевського), «Гей, я козак з України» (обр. О. Кошиця), «Тихо над річкою» (обр. Г. Верьовки), «Прилетіла перепілонька» (обр. А. Ревуцького).
Постановка голосу	Ознайомлення з національним музичним мистецтвом	«Тебе я знайду» (муз. і сл. М. Яремчук), «Батьківська пісня» (муз. - О. Злотник, сл. - М. Мельник), «За лісами, за горами» (муз. М. Некрасова, сл. С. Гаврилова), «Журавлі» (муз. і сл. Ю. Саніна), «Бандуристе, орле сизий» (муз. народна, сл. Т. Шевченка), «Зелен клен», «Чарівна скрипка», «Скрипка грає» (муз. І. Поклада, сл. Ю. Рибчинського), «Материнська любов» (муз. та сл. М. Мозгового), «Минає день» (муз. М. Мозгового, сл. Ю. Рибчинського), «Два кольори» (муз. О. Білаша, сл. Д.

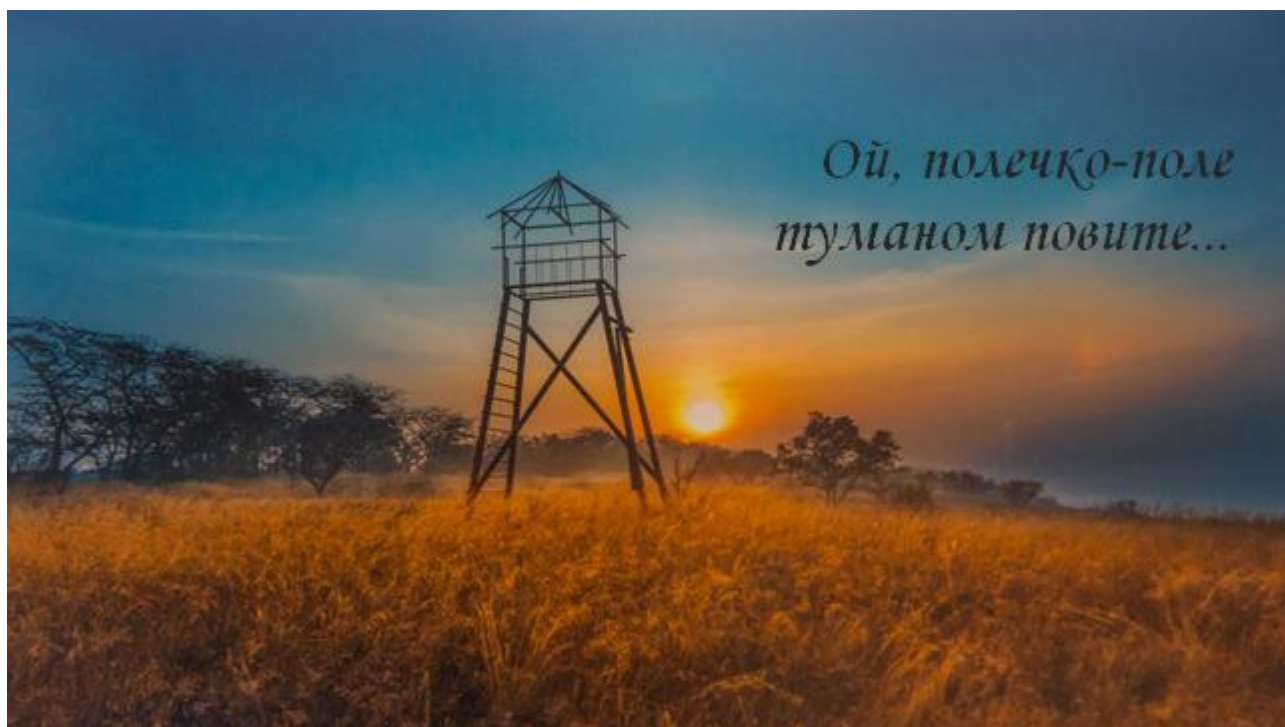
		Павличка), «Чорнобривці» (муз. В. Верменича, сл. М. Сингаївського), «Квітка розмарія» (муз. О. Пушкаренка, сл. М. Ткача), «Стрілецький романс» (муз. О. Гавриша, сл. С. Галябарди), «Тільки раз цвіте любов» (муз. В. Івасюка, сл. Б. Стельмаха), «Балада про отчий дім» (муз. В. Івасюка, сл. Р. Братуня), «Батьківщина моя» (муз. та сл. В. Івасюка), «Коли навколо ні душі» (муз. та сл. С. Вакарчука), «Україна – це ти» (сл. Т. Кароль, муз. М. Броченка), «Лише у нас на Україні» (муз. та сл. М. Янченка), «Соколята» (муз. та сл. В. Хурсенка).
Хоровий клас		Виконання хорових творів, які сприятимуть розвитку інтересу до вивчення вітчизняного музичного мистецтва (напр., «Косив косар сіно» (обр. І.Мартона), «Гей, ви, стрільці січовії», «Ой послала мене мати», коляда «Дивна новина» (обр. М. Леонтовича), «Не коси, мій татойко, сіно», «Ой на гору козак воду носить» (обр. М. Некрасова), «На кладочці» (обр. Л. Ревуцького), «Ой чого ти почорніло» (муз. Л. Ревуцького, сл. Т. Шевченка), «Полька-вінничанка» (обр. Р. Скалецького), «Любіть Україну» (муз. П. Добровольського на вірші В. Сюзюри), «На вулиці скрипка грає» (обр. Є. Валя), «Ягілочка» (обр. Ф. Кролесси).
Теорія і методика	«Роль вітчизняного музичного фольклору у	Музичне сприймання вокально-хорових творів: «Ой

музичної освіти	розбудові та розвитку національної музичної освіти».	у лузі», «Під гай, мати», «Вдаряй мечем», «Ой впав стрілець», «Ой темна нічка», «Ой піду я над лугом» (З. Лисько), «Тихий вітер», «Заповіт», «Над прутом» (М. Вербицький), інструментальних творів: кантата «Молюсь за тебе, Україно», пісень «Дума про Сагайдачного», «Ранок Верховини», «Зореслава», «Україно, любов моя» (А. Кушніренко), «Гайдамаки» (К. Стеценко), опера «Наймичка» (М. Вериківський), «Українська симфонія» (М. Калачевський), «Українська симфонія» (Е. Ванжура), «Козак-шумка» (М. Лисенко), «На русалчин Великдень» (М. Леонтович), 4 симфонії: «Україна – визволення», «Тополя» за поемою Т. Шевченка, «West Kentucky», «Про гетьмана Мазепу» (Р. Придаткевич), вальс «Червона калина», симфонічні поеми «Рідна сторона моя» (М. Гайворонський), «Українська різдвяна увертюра», «Для розради» (думки і коломийки) (В. Безкоровайний).
Практикум з народного співу	«Патріотична тематика українського пісенного фольклору, зокрема аналіз образного змісту історичних пісень, народних дум, козацьких пісень», «Значення пісенного фольклору у вихованні національної самосвідомості учнів».	Вивчення українських народних пісень: «Гей, наливайте повнії чари», «Три брати», «Зажурилась Україна», «Ой, роде наш красний», «Там, під Львівським замком», «Повіяв вітер степовий», «А вже років двісті, як козак в неволі», «Сумний був той Святий Вечір», «Повіяв вітер степовий», «Полетів би на край

		світа», «Ой на горі вогонь горить», «Ой чути, чути стріли гармати», «Козацькому роду нема переводу», «Подай, дівчино, руку на прощання», «Гей, нумо, хлопці до зброї», «Ой Боже, Боже, зглянься на нас», «Розпрощався стрілець», «Мій народ», «Де Дніпро наш котить хвилі», «Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче», «Ой верше, мій верше», «Пісня про Довбуша».
Інструментальна підготовка	Відображення українських народних пісень у творах вітчизняних композиторів.	«Мініатюри на українські народні теми», «Хлопська сюїта», симфонічна поема «Тризна» (З. Лисько), «П'ять народних пісень» (В. Зубицький), «Гуцульський триптих», «Елегія» (М. Скорик).

*Над багатим сином висока могила,
А над сиротою червона қалина...*

Ой полечқо-поле...

Українська народна пісня

Народні ігри

Народна гра «Розлилися води»

Мета: уславлення весни; узгодження рухів та слів.

Хід гри: діти стають у коло, водять хоровод та співають пісню:

«Розлилися води на три броди.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.

Що в першому броді зозуленька кує.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.

Що в другому броді соловей щебече.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох.

Що в третьому броді сопілонька грає.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду.

Зозуленька кує, бо літечко чує.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.

Соловей щебече, садки розвиває.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох.

Сопілонька грає, на грання скликає.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке,

Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду».

Народна гра «Журавель»

Учасників довільна кількість.

Посередині грища креслять коло діаметром 4-6 кроків («гніздо», в якому – «журавель»). Він стоїть на одній нозі, другу підігнув під себе, одна рука - вбік, а другою тримається за ніс. Діти, взявшись за руки, ходять навколо «гнізда» і співають:

«Заходився журавель, журавель

До бабиних конопель, конопель.

Сякий-такий журавель,

Сякий-такий довгоногий,

Сякий-такий довгоногий,

Сякий-такий виступає,

Конопельки все щипає.

О це ж тобі, журавель, журавель,

Не літай до конопель, конопель,

Сякий-такий журавель,

Сякий ...

Щоб ти більше не літав, не літав,

Конопельки не щипав, не щипав.

Сякий...»

У процесі співу і руху діти зупиняються і виконують різні вправи.

Сценарій музичної казки «Різдвяна казка»

Мета:

- познайомити дітей з історією свята, сприяти їхній пізнавальній активності;
- розвивати мову, мислення, увагу, творчі здібності, акторську майстерність;
- формувати культуру і виховувати віру в Бога.

(За сценою)

Світ замовкає в чеканні,
На диво в ніч цю тихо жде,
А у зимовому мовчанні
Лапатий білий сніг іде.
І віриться мені у казку,
Принишло в трепеті усе.
На людство сходить Божа ласка
І всім любов і мир несе.
Запалить різдвяні свічі,
Хай в душі засяють зорі,
Хай до серця таємниче
Радість заговорить.
Хай віта Вкраїна
Небесного Сина.

Бабуся і внуки (Бабуся читає книжку)

У Різдвяну ніч, коли Бог став людиною, відбувалися справжні дива... Радісне тремтіння пройняло усе живе: гори диміли, ріки весело дзюрчали, ліси шелестіли, наче грало тисяча музик, той, хто спав, пробудився... наче ангел пробудив і прошепотів такі слова, що думаєш над ними - і кінця немає. У кожній країні вони звучать інакше, але всі вони означають величну новину: «Бог уже народився». Хтось мовив «Христос народився», а здаля було чути «Славимо Його». Ця історія почалася більше двох тисяч років тому, за часів правління імператора Августа. Вночі в стайні серед тварин з'явилося на світ Немовля, Син Божий. І на Сході загорілася яскрава зірка. Прямуючи за цією зіркою, волхви вирушили до Віфлеєму, як було сказано в Святому Письмі. Зірка привела мудреців саме до того місця, де було немовля. Вони принесли йому свої дари: золото – як царю царів, ладан – як Богу і смирну – як пророку. Хлопчику дали ім'я Йєшуа, що по-єврейськи означає «порятунок», а по-грецьки його ім'я звучало як Ісус.

Презентація. Ведуча: Ніч перед Різдвом... Це мир і спокій кожної родини, це чарівна казка старовини, це та вечорова зоря, яка ще довго буде світити нам у майбутньому, це голос предків, що знову й знову оживає і відроджується у наших душах. Кожна церква у нашій милій Україні підносить до Бога щирі молитви, палку любов у цей неповторний щасливий час, час Різдва Христового.

Ведучий. Різдво має свої традиції і свої забобони. Перед святом можете і не йти до сусідів, щоб щось позичити. Ніхто вам нічого не позичить, бо це погана

прикмета. Із дому піде все щастя, якщо ви позичите щось.... Різдво — це сімейне свято, як і всюди, і ніхто не повинен лишитися один, тому всі стараються запросити до себе одиноких людей.

Ведуча.. А й справді. З усіх християнських свят саме Різдво найбільше асоціюється з дитинством і родиною. На Різдво заходить казка в кожний український дім. Бо в кожній хаті вже наряджена ялинка сяє різнокольоровими вогниками, а на столі 12 пісних смачних страв, які закликають кожну родину до столу. Христос рождається!

Дійство. На сцені — стіл. Виходить Мати і кличе дітей.

Мати: - А ходіть-но, діточки, до мене, будемо стіл готувати до святої вечері. А я вам буду все детально розповідати. (Діти сходяться, сідають на лавки, на стільчики). От поки ви спали, ми з татом вдосвіта вогонь живий розпалили із дванадцяти полін, які заготовляли 12 днів, це для того, щоб цілий рік на кожен місяць приходило до нашої сім'ї тепло та щастя.

Малий хлопчик: - А кутю вже зварили, мамо?

Господиня: Аякже, діточки! Тато ще до схід сонця приніс з криниці непечатої водички, і ми в ній зварили дуже смачну кутю із пшениці, бо пшениченька — це символ вічного життя на землі. Заправили її родзинками... Кожен складник куті — це символ. Наприклад, зерно додає нам силу та здоров'я, смак — багатство і добробут, горіх — дружбу і любов у родині.

Господар: - А ти, доню, бери маку натри у макітрі до куті. А я меду принесу... А мед, діточки, — це символ вічного щастя святих на небі.

Господиня: - Узвар ми зварили з яблук, грушок, слив, вишень із нашого садочка... І все це зробили ще до сходу сонця, тож кутя наша і узвар освячені самим Богом! А зараз будемо нашу хату готувати до Святого вечора.

Господар: - Ну, ходи, синочку, зі мною. Ось тобі три колоски, а я візьму непечату воду і підемо в хлів, худобу окропимо, погодуємо. Бо сьогодні такий вечір, що худобина між собою говорить. Та разом і наш Дідух та сінце окропимо водичкою.

Господиня: *(дає паляницю)*- На, бери, трохи медом помасти. Ідіть з Богом та принесіть доброго сіна на стіл та ладної соломи на підлогу, а я кутю запраблю. *(Ганнуса підходить до мами і хоче лизнути куті. Мама гримас на неї.)*

Господар: - **Запам'ятай**, перш ніж приступити до вечері, треба нагодувати худобу і «запросити гостей». Вдарити сьогодні будь-яку тварину — великий гріх! У цю ніч, опівночі, всяка німина людською мовою розмовлятиме з Богом. Бог запитає, як їй ведеться у господаря. Якщо господар не б'є її і добре годує, вона похвалить його перед Богом, а коли б худоба голодна була і заплакала, то нехай потім нарікає такий господар сам на себе, якщо йому не поведеться з худобою в наступному році.

Господиня: - Не хапай нічого до вечері, бо будеш голодна цілий рік.

Наталка: - А я вже один голубець з'їла, і ніхто не бачив.

Господиня: - Та кажуть, так, що як ніхто не бачив, то будеш відгадувати чужі думки. Наталюсю! Принеси гарний обрус! Ганнусю! Насип у сільничку солі, принеси пшениці під хліб та по кутах столу постав зубку часнику *(часник*

відганяє злих духів). (Господар вносить соломку та сіно до хати, а Миколка дрова кладе біля печі).

Господар: - На щастя, на здоров'я, зі святами, з колядою. Дай, Боже, щасливо впровадити та других дочекатися. Христос рождається!

Всі: - Славімо Його!

Господар: - А чи хата метена дванадцять раз, щоби я сіно стелив?

Гануся: - Стеліть, стеліть. Метена *(квокають)*. *(Господар розстеляє соломку, мати несе дві хлібини круглої форми та калач. Дівчата - інші страви та кладуть їх на стіл.)*

Господар заходить до хати, знімаючи шапку, вносить «дідуха», вітається: - Дай, Боже, здоров'я!

Господиня: - Помагай Бог. А що несеш?

Господар: - Злато, щоб жили багато цілий рік! *(зупинившись посеред хати, хреститься та вінішує усю родину):*

Віншую вас з цими святами,
з Рождеством Христовим,
Щоб ви дочекали до Нового року,
Від Нового року до Богоявлення,
Від Богоявлення до Воскресення,
Від Воскресення до Вознесення,
Від Вознесення до ста літ,
Допоки вам Пан Біг призначив щастя,
Здоров'я і довгий вік!

Господиня: - Ганнусю, не облилуй макогона, бо будеш мати лисого чоловіка.

Гануся: - А я мак і ложкою попробую.

Господиня: - А коли й насіння їстимеш, а ще й плюватимеш, то блохи заведуться у хаті.

Господар: - Газдині! Вже скоро перша зірка на небі зійде, а ви ще не готові. Дайте хоч паляницю.

Господиня: - Ну ж бо, дочко, поставимо на стіл усе, що приготували до вечері.

Дочка: - Першою на стіл треба поставити кутю, бо сьогодні це найголовніша страва.

(Дочка підносить горщик із кутею, ставить його посеред столу.)

Господиня: - А тепер узвар (подає дочка).

Дочка: - А чому саме узвар?

Господиня: - Узвар - це страва теж символічна, сухофрукти є символом родючості, цукор та мед – солодкого життя.

Господиня *(виставляючи на стіл страви):*

- Ось варенички гарячі,

Цибулькою засмажені добряче.

Дочка: - І картопелька печена є

З часничком товченим.

Господиня: - Солоні опеньки,
Смачні та гостренькі.

Неси швиденько, дочко,
Квашену капусту та огірочки,
Щоб було чим пригощати,
Людей добрих частувати.

Дочка: - Несу! Несу! Ось борщик ще пісний,
Гарячий та запашний.

Господиня: - А на останнє –
Голубці гречані
Та різні маринади
Для смаку та принади.

Дочка: - Посеред столу у нас кутя,
Щоб все було до пуття.

Всі виходять зі сцени, а на сцену піднімаються ведучі.

Ведуча. Ось так готуються зустрічати Різдво в Україні. Головним тут є Дідух, який в'яжуть з дванадцяти сніпочків пшениці, жита, вівса, ячменю, льону та лікарського зілля. Обв'язують його кольоровими стрічками, бубликами, щоб були добробут і щастя в родині і на Землі. І книш для добрих духів та святковий коровай-плетінка на столі, щоб щастя і достаток спліталися і були завжди з людьми. На Святий вечір кожен господар дбає, щоб у його хаті було вдосталь їжі, щоб так було цілий рік.

Ведучий. Перед вечерею усі вдягалися у святковий одяг. А з першою зірочкою мати всіх кликала до столу. Першим сідав господар, а за ним по старшинству інші члени родини, акуратно подмухуючи на лавки, щоб на духа не сісти. На столі стояло 12 пісних страв — це кутя, узвар, горох, капуста, риба, гриби, голубці, вареники, млинці.... 12 обов'язкових страв, аби в усі 12 місяців року жилося в достатку. Усі страви мають бути пісними як символ тієї бідності, в якій родився Син Божий. А після вечері сім'я починає колядувати...

Ведуча. Колядки — це гімн Христу, оспівування Його народження, Колядування — звичай дуже давній, відомий у всіх слов'янських народів. Пройшли уже тисячі років, але звичай колядування не зникає. У одних містах і селах колядувати ходять зразу ж після Святої вечері, в інших - на перший день Різдва, але є такі звичаї, коли колядують і на 2-й день Різдва.

Ведучий. Свята вечеря — це спільна вечеря всього роду. Навіть мертві родичі і безвісти загиблі — всі мають у цей вечір зібратися разом, щоб трапезувати цілим родом. Живі, пам'ятаючи своїх мертвих родичів, ставили для них кутю та узвар на вікнах, розкидали варений біб по кутках, залишали немитими ложки та миски після вечері.

Господар (засвічує свічку): - Давайте всі помолимося та приступаймо до вечері.

Господиня: - Зачекай ще хвилинку, замкну двері на ключ, аби про нас люди не брехали (*закриває*). А ти, Ганнусю, візьми Миколову шапку та сідай на неї, аби скоріше заміж узяли. (*Всі уклікають на коліна та моляться*).

Господар: - Просимо Тебе, Боже, щоб і тих душ до вечері допустив, що ми про них знаємо: що в лісі заблудилися, у водах утопилися, в темних нетрях заблудилися. Молимося Тобі, Боже, за тих, що ніхто про них не знає. Лягаючи і встаючи та йдучи дорогою ніхто не згадає. А вони, бідні душі, гірко в пеклі перебувають і цього Святого вечора чекають. Від нас у цей вечір молитви йдуть і мертві душі спом'януть! Господи! Захисти худобу мою від звіра, а мене грішного від віри поганої та від безвір'я - на росах, на водах та тяжких переходах.

Разом: - Дякуємо Богові святому, що поміг нам дочекатися у мирі і спокої цих Божих свят. Та допоможи, Боже, їх у радості відправити і від цих за рік других дочекатись. Амінь. (*Всі встають та за стіл*)

Господар: - Ну, то подивіться, чи є дванадцять страв на столі, щоб вже ні за чим не вставати та щоб нас того року не бракувало.

Господиня: - Діточки! Не нахиляйтеся близько до столу, аби збіжжя не падало та не гнило влітку.

Наталя: - А я вже куті хочу.

Господар: (*встає, набирає куті в ложку і кидає вгору*):

- **Сійся, родися, жито, пшениця, всяка пашниця, на новий врожайний рік.**
(*Всі їдять кутю*)

Господиня: - Дівчата! Збирайте ложки та йдіть надвір ними калатати. Прислуховуйтеся добре, з котрого боку собаки гавкатимуть, щоб ми знали, звідки зять буде.

(*Дочки виходять, чути стук у двері, заходять дівчата разом з колядниками*).

Коляда

Христос народився -

Я веселюся,

Що дасте у руки -

Я поклонюся.

Ви самі знайте,

Що краще гроші дайте,

І горішків ще жменьку

Добавить в кишеньку.

Коляду для вас співаю,

Дай вам, Боже, урожаю,

Щедрих нив, садів квітучих,

Зірку в небі на Святвечір

Для дорослих і малечі.

Господар: - Дякуємо, що не минули нашої хати. Ось вам гостинці у торбинку. Даємо бубликів в'язку, щоб ваше життя було як казка. А це вам горіхи, щоб було багато втіхи. Даємо вам яблуні плоди, щоб ніколи не знали ви біди. Ось

вам цукерки, щоб не було між вами сварки. А це гроші – бо ви діти хороші. Ходить здорові і щасливі.

Обдаровують дітей гостинцями.

Бабуся і внуки (Бабуся читає книжку)

- *А що там каже наша чарівна книжка?*

А чи святкують Різдво в інших країнах? Читання з книжки...

«Легенда про Різдвяні троянди»

Це діялось у давній час. Над сонним світом ніч царила,

І промениста зоря над Віфлеємом заясніла.

Почули діти пастухів, що народився їх Спаситель –

З усіх сторін, з усіх усюд з дарами йшли в Його обитель.

Несли Йому живих ягнят, і глеки меду золотого,

І молоко від рідних стад, і хліб від вогнища живого.

Лише сиріточка одна в Святий вертеп зайти не сміла,

Стояла здалеку сумна, на землю краплі сліз ронила.

– О Боже, – плакала вона, – чому нічого я не маю,

Ні одежини, ні житла, чим я Ісуса привітаю?

Та раптом промінь осяйний розвіяв темряву глибоку –

І бачить дівчинка – при ній посланець неба ясноокий.

Не плач, маленька, не журись, – промовив тихо гість небесний, -

Ти можеш Богу принести із сліз дарунок пречудесний –

Поглянь, дитинко, на землі, куди твої упали сльози,

Троянди білі запашні цвітуть крізь бурю і морози.

Ці дивні квіти позривай і – бачиш ти ясну дорогу? –

По ній рушай і дар страждань ти передай Дитятку-Богу.

І ось із квітами троянд, що руки ранили шипами,

Сирітка у вертеп Христа ступила босими ногами.

І диво! – у очах святих, мов зорі, заблищали сльози –

З усіх-усіх дарів земних Ісус-Дитятко прийняв рози.

Дитина: - А ви святкували Різдво у дитинстві?

Бабуся: - У моїй сім'ї до зимових свят готували смачну їжу, святковий одяг, прикрашали і прибирали дім. З дитинства пам'ятаю приказку своєї мами «в брудному домі ангели не літають». Якщо хочеш дочекатися ангелів – створи їм комфортні умови. На Миколая я заглядала під подушку. На Новий рік – під ялинку, а на Різдво – колядувала.

А я перегортаю наступну сторінку нашої чарівної книги..... І жменькою дитячих святкових спогадів, які наче різдвяні дзвіночки лунають серед щоденних дорослих клопотів, є Різдво.

Різдво - час, коли з кожним може статися чудо. І час, коли кожен може стати трошки чарівником. Давайте подивимося, як говорить про це притча.

Сценка «Прийми Ісуса»

Звучить музика фортепіано, на фоні музики говорить Одарка.

Одарка: *(входить до хати).* - От і добре, що заметіль вщухла надворі, адже сьогодні велике і дуже радісне свято - Святий вечір (знімає козушок). Незабаром і перша зірочка визирне - тоді й до Святої вечері всі сядуть. А отець парох на проповіді казали у церкві, що сьогодні в часі Святвечора до кожного завітає найбільш жаданий гість - Ісус Христос. Так що треба швиденько накривати на стіл, адже у мене все готове: і кутя з маком, медом і горішками, і пампушки, і варенички, і голубці, і узвар. Всі дванадцять страв, як і годиться. В першу чергу треба накрити стіл гарним обрусом (накриває). Тепер поставлю всі зготовані страви *(ставить)*. От і добре, все ніби готове. Хоч би скоріше прийшов довгожданий гість. Ой! Треба причепуритись трішки, коралі начепити чи що? Ой, хтось ніби іде, чую сніг скрипить під ногами. Ой, та це, напевно, Ісус вже прийшов. *(Входить солдат.)*

Солдат: - Добрий вечір вам у вашій хаті. Пустіть, будь ласка, переночувати до вашої хати. Я добираюся додому, уже добре стомився, а додому ще дуже далеко. Хотів би відпочити з дороги. Можливо, знайдеться у вас для мене куточок? Я трішки відпочину і піду далі.

Одарка: *(вбік)* - А як же мій гість? Що подумає Ісус, коли прийде? *(голосно до солдата):* - Не можу, голубе, не можу. У мене і хата маленька, і вечеря бідненька. Іди до сусідів - вони багатше живуть.

Солдат: - Ну що ж, пробачте. Бувайте здорові.

Одарка: *(сіла)* - Іди з Богом. Чому Він так довго не йде? Вже і зірочка зійшла на небі, а Його все нема... Ой! Хтось стука. Це, напевне, Він. **(Входить жебрак з торбою).**

Жебрак: - Зглянься, сердешна жінко, пусти в хату погрітися. Надворі холодно, я вже геть промерз. У людей вечерея свята, кутя, а я бідний, сам-самісінький. Отак ходжу від села до села й прошу кусень хліба, щоб з голоду не вмерти. А сьогодні хотів би повечеряти як усі люди, адже це Святвечір.

Одарка *(до людей):* - Чи не нападсть сьогодні? Чекаю такого гостя, такого гостя! А тут ще той жебрак, от горе мені! *(До дідуся)-* Та що в мене є, в бідної самотньої жінки? А в хаті самій повернутись нема де. Іди собі, дідусю, до сусідів - там просторіше. І погрієшся, і повечеряєш.

Жебрак: - Шкода, дуже шкода. Ну що ж, піду даліше.

Одарка: *(біля столу)* - Вареники уже вистигають, пампушки холонуть, і борщ з вушками вже не так смачно пахне... А гостя бажаного і дорогого все нема. Де ж він забарився? Я його так чекаю, так чекаю! *(Стукіт у двері).*

Одарка: - Оце неодмінно Він! *(Входять діти).*

Діти: - Ми так замерзли, тітонько, так замерзли. Пальчики на руках аж посиніли, а ніг майже не чуємо. А їсти так хочеться, тітонько!

Одарка: - Ось нате вам по пиріжку та йдіть собі, дітки, йдіть, бо до мене гість має прийти. Мені зараз не до вас, йдіть собі. *(Випроваджує їх. Сідає.)* І чому Його так довго нема? Де Він забарився?

Ангел: - Одарко, Одарко! Ти чом Ісуса до себе не пустила?

Одарка: - Та як же так! Весь вечір Його виглядаю, не приходив...

Ангел: - Приходив, Одарко, приходив. Аж три рази приходив до тебе, а ти не пустила.

Одарка: - Три рази, як три рази?

Ангел: - Перший раз приходив в образі воїна, втомленого і голодного. Ти йому місця на лаві пожалкувала. Вдруге - в образі старця нещасного приходив, а ти йому у Святвечір навіть хліба шматок не дала, а третій раз - Ісус приходив в образі діток голодних, безпорадних та замерзлих. І не знайшлося в тебе до них ні любові, ні щирої помочі... Одарко, Одарко! Пригадай собі науку Христа, щиро покайся.

Одарка: - О Боже мій милий! Що я наробила?

(Чути стукіт і дзеленчання дзвіночка, звук сопілки. До хати заходять віншівники, одягнені в зимовий одяг. Дівчата пов'язані великими шаляновими хустками).

Звучить коляда «А ми люди подорожні».

Ведуча розповідає про вертеп.

Заходить вертеп.

Звучить коляда «Добрий вечір тобі»

Звіздар: *(стукає тричі палицею із зіркою)* - Агов, господарю! Чи пустите вертеп у хату? Слава Богу! Добрі люди, з Віфлеєма ми ідемо, звістку радісну несемо.

Пастушок 1:

Добрий вечір, мир тій хаті!
Ми пастушки небагаті.
Прийшли у вашу господу,
Щоб розказати про нашу пригоду.

Пастушок 2:

Гуртом у саду ягняток пасли,
Втомились, позасинали,
Раптом зірка засіяла,
Наші душу звеселила.

Пастушок 1:

Полинули ніжні дзвони
Попід небесами,
Опустились херувими
Й встали поміж нами.

Пастушок 2:

Ми вночі при стаді спали,
І не знали й не гадали, що коїться в небесах.
Аж тут раптом серед ночі протираєм сонні очі
І почули – хтось співає, а на небі зірка сяє.

Пастушок 1:

Ми почули спів ангелів,
Спів веселий, спів веселий,
Що в вертепі, у ясині,

Божий Син родився нині!

Коляда:

Ангел 1:

Не бійтесь, люди чесні,
Ми з до вас посли небесні,
Принесли радісну новину,
Що Пречиста Божа Матір
Породила Сина.
Не в палатах породила
На м'якій постелі,
А на сіні у вертепі,
У бідній оселі.
Там Син Божий народився,
Сіном був прикритий.
Замість того, щоб скупатися,
Сльозами був вмитий.

Цар 1: Сотні років ми страждали
На Месію всі чекали.

Цар 2: Врешті зірка засіяла
Нам дорогу показала.

Цар 3: У далекім Віфлеємі
Ми оце дарами йдемо.

Входить жид.

Я щиро вас радий вітати,
Я вам прислужитись готовий.
Щось можу в дорогу продати.

Звіздар: Забирайся, Мошку, з хати,
Бо торгу не буде.

Нині хочуть святкувати усі чесні люди.

Жид: Ну, що, купіть собі краму
У моїй крамниці.

Як вам будуть тішитися файні молодичі!
А як грошей забракує,
То Мосій Якович заборгує.

Пастушок 1:

Ти наразі заборгуєш,
А потім не даруєш,
Людей з хати виганяєш
І маєтки забираєш.

Пастушок 2: Спровадьте жидів з хати,
Ми не хочем торгувати.

Жид: Що?! Жида гнати?
Жида з хати випихати?

Щоб до вас біда прийшла,
Щоб вам Циган коні вкрав,
Щоб вас Чорт у пекло взяв.

Чорт: Хто мене поминає,
Хто мене не забуває,
Там де бійки, сварки, крики,
Там мої грають музики!
Де нишпорять шахраї,
Там товариші мої.
А де всякі чарівниці,
Там мої рідні сестриці.
Бо я жвавий і моторний,
Тільки що я трохи чорний.
Тому й ім'я таке маю –
Чортом мене називають.

Біда: А я – ваша Біда,
Я вас всіх віддавна знаю!
Я вас мучу, проклинаю,
Відбираю ваші статки,
Не лишаю на вас й латки!
Сію вам у душу страх!
Сила в мене є в руках!

Циган: Я є Циган щедрий,
Умію робити, кую, дую та й краду,
Вмію ворожити.
Можу навіть жінку вкрати,
У кого є файна.
Можу коника гнідого
Вивести зі стайні.
Можу ложку підгострити,
Голос підкувати.

А як дасте кусень сала –
На скрипці заграти.

Чорт: Добре, Цигане і Жиде,
Так треба робити,
Я подбаю, щоб вам в світі
Було добре жити.

Ану, Цигане, заграй
Хоч би на гармошці,
А я з Мошком та Бідою
Поголяю трошки.

Звучить «Циганочка»

(Чорт, Жид, Біда танцюють «Циганочку»)

Пастушки: Боже, Боже, поможи

Позбутися цієї сатани.

Ангел 1: Мир вам, браття мої милі,
Тут слабкі пекельні сили.

Нічого ся не лякайте,
Тільки віру в Бога майте.

А хто Бога споминає,
То там місця Чорт не має.

Ангел 2: Бог мене сюди послав,
Щоб я вас охороняв.

Стеріг і в хаті, і на полі
Людей від всякої недолі.

Хто вина не буде пити,
Бари буде оминати,

Жінку, дітей шанувати –
Той завжди щасливий буде,
Й любитимуть його люди.

Жид (до Цигана)

Чуєш, що воно сказало?
Щоб хлоп пити перестало!

А як хлоп не буде пити,
З кого Мошко буде жити?

Чорт (до Мошка)

Не журися, любий свате,
Я буду людей цькувати,
Щоб на нашу йшли дорогу,

Один одного щоб били,
Добре щоб горілку пили,

Отоді ми будем жити.

Ангел 1: (До Чорта)

Йди геть від них, нечисто сило!

Жид: Ну-ну-ну! Я вам, гайдамаки, ще свого докажу,
Я про вас усіх Іроду розкажу!

Воїн: Чого тут шум, чого всім треба?!

Ірод: Що за крики тут у хаті?

Я вас хочу запитати?

Жид: Ясніший царю,

Вони слугу твого

Вірного тут зневажають!

Кажуть, що іншого царя мають.

Пастушок 1: Ти є цар, та тільки земний,

А родився Цар таємний,

Що буде над царем,

Над землею, небесами.

Пастушок 2: То не цар, то Вічний Бог,

Що панує без тривоги!

Ти боїшся того Бога,

Бо лиха твоя дорога!

Ірод: (*грізно*) Що?!!

Жид: Мій царю, вони тут повідають такі вісті,

Що цар світу народився у Віфлеємі-місті!

Ірод (*до воїна*) Який там цар?!

Що він плете?

Воїн: Мій царю, кажуть, що новина – зродила Діва Сина.

Месію начебто – царя усього світу,

Обіцяного в заповіді.

Ірод: Воїни! Всіх дітей в краю зібрати,

Всіх дволітніх постинати!

Кожен хлопчик до двох літ

Хай загине! - Так скажіть

А між ними, певно, й Він

Знайде свій смертний згин.

Воїн: Твій наказ святий для нас,

Мусите знайти ще нині!

Бо інакше – всім вам смерть!

Смерть: О! Хтось закликає за мною,

Готова я усіх стинать косою!

Ірод: Смерте люба, смерте мила,

Ти завжди мені служила.

Всіх косила ворогів,

Всіх – кого я повелів.

А тепер коси отого,

Що в вертепі народився,

З Пречистої воплотився.

(*До воїна*) Гей, солдати мої вірні!

Воїн: Ми тут, Царю!

Ірод: Ну, то що? Всі діти вбиті?

Воїн: Так, мій царю!

Ангел 1: Не тішся, Іроде лукавий,

Нажився ти лихої слави.

Ніщо безкарно не минає,

Ніщо безслідно не зникає,

І над катом кожним лютим

Меч долі нависає.

Ангел 2: Знай же, Іроде лукавий,

Ось тобі новина:

Межи дітьми не убили ви Божого Сина!

Ірод (*з розпачем*) Що?!! Бунт, зрада!!!

О Смерте, Смерте моя мила,

Ти всякий бунт ущент душила!
 Прилинь, махни косою раз і вдруге,
 Нехай згинуть з світу усі добрі люди!

Смерть: О-го-го! Ні, синку, нам їх не зламати.

Тож зупинись й ходи зі мною
 У мертві і вічності палати.

Бо мале дитя в яскині
 Має владу в світі нині,
 Мушу я йому служити,
 А тебе я маю вбити.

Чорт: О, тут чую грішну душу!

Із з собою взяти в пекло мушу!

Ірод: Гей, сторожа!

Смерть: Вона вже не допоможе.

Ірод: О Смерте, Смерте моя мила!

Застав мене, я жити хочу – усю тебе озолочу!

Смерть: Від мене не відкупишся

Ти злотом, вражий сину,
 Пішли зі мною в домовину!

Чорт: Ходім, ходім, мій любий царю,

Тебе в смолі я покупаю!

Ходім зі мною в пекло,
 Там нам з тобою буде тепло.

Ангел 1: Поборемо зло, лютий цар відступив,

Звалив його спільний до волі порив.

Хай згода і любов поміж вами панує,

Хай злоби і заздрості отрута зникає,

Хай справами вашими серце керує,

Щоб Ірод ніколи не зміг повернутись.

А нині ми разом Ісуса вітаємо

І славу во віки Йому заспіваймо.

Слава Богу!

Ангел 2: Прощайте, добрі люди,

Вам спокій віднині буде,

Щиро Господа благайте,

Своїх діток навчаєте,

Щоб до церкви всі ходили,

Щиро Богу ся молили,

Здержуйтеся від пустоти,

Не робіть батькам гризоти.

Ангел 1: В хаті клопіт не ведіть,

Із сусідами, звичайно,

Не сварітесь, бо не файно,

Кожен з вас запам'ятав,

Як гірко Ірод помирав.
Він не хотів по правді жити,
Бога не хотів любити,
Все в гріхах бенкетував,
Чорту душу продавав.

Ангел 2: Шляхом Ірода не йдіть,
До Бога ся поверніть,
То вас Бог буде любити,
Буде вас благословити,
Пошле вам щасливу долю,
І дома, і на полю.

Пастушок 1: Добре сталося, слава Богу,
Так збираймося в дорогу!

Пастушок 2: Але поки вийдем з хати,
Треба щастя побажати.

Пастушок 1: Всіх добром обдарувати.

Пастушок 2: Вінчуєм вам нині, усі добрі люди,
Нехай поміч Божа завжди з вами буде.

Хай кожної днини, кожної години Бог благословить вас,
Бувайте здорові разом з діточками.

Хай смутку і горя не буде між вами,

Худібка і бджілка нехай виростає,

А град, вогонь, туча – нехай вас минає.

Нехай добре родить жито і пшениця,

Усяке збіжжя, усяка пашниця.

Хростос ся рождає!

Жид: *(вбігає захекано)*

Я вінчую вам як жид:

Хай ся гріш у вас держит,

Нехай від вас уся біда біжить.

Най сі дає молоко

Від корови й бико.

Хай ся кури вам несут,

Хай яйце знесе когут.

А за тую коляду – дайте щось, бо я вже йду.

Ангел 1: Прощавайте, мир в цій хаті,

Щасливі будьте і багаті,

Майте волю добру, гожу,

Тільки вірте в ласку Божу.

Звіздар: Ми на тому, добрі люди,

Коляду кінчаєм,

Щастя – долі цьому дому

Щиро всі бажаєм!

Хай родиться в полі

Жито й пшениця,
 Хай хліб-сіль будуть
 У вашій світлиці.
 Щоб ви в своїм домі
 Всі були здорові,
 І щоби було у вас
 Усього доволі!
 Хай сипляться гроші
 Вам дощем із неба,
 Й Господь посилає
 Усе, що вам треба!
 Хай щастя стукає у двері,
 Хай заходять до оселі
 Радість, злагода та спокій
 І любов на довгі роки!
ХРИСТОС НАРОДИВСЯ!!!
 Хай в році новім,
 При святому Різдві,
 Всі мрії сповняться –
 Давні й нові!
 Як тим пастухам,
 Хай вам ангел щоднини
 Приносить додому
 Приємні новини!
ХРИСТОС НАРОДИВСЯ!!!

ДОБРИЙ ВЕЧІР, ТОБІ...

Andante poco Moderato

Добрий ве-чір то - бі, па-не гос-по - да - рю! Радуй - ся!

Ой ра-дуй-ся зем - ле Син Бо - жий на - ро-див - ся!

А ми люди подорожні

Колядка

1. А ми лю - ди по-до рож - ні за ро-ги збу - ли - ли, Хай 1 -
Тай до ва - тю - і о - се - ді не-ні за - тос - ти - ли.

сус ми - ле ли - ти, бла - то - сло - вить нам хит - тя,

а Прес-че - та Де - ва - ма - ти дасть нам бла - го - да - ти.

2. Ми не хочем істи-пити,
Хочем відпочити.
Хочем Вашу хатину
Та й розвеселити.

Приспів 2р.

3. Жийте жийте, поживайте
І горя не знайте.
Жийте жийте, поживайте
Нас не забувайте!